

BIBLIOTECA
FVNDATIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

n^o Curent 43097 Format

n^o Inventar A. 19806 Anul

Seria Depozit II Rastul

D

G. ASLAN

DOCTOR IN LITERE ȘI FILOZOFIE DELA UNIVERSITATEA DIN PARIS
DOCENT LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

PEDAGOGIE

EDIȚIUNEA IV

IN CONFORMITATE CU NOILE PROGRAME

BUCUREȘTI

EDITURA „LIBRĂRIEI ȘCOALELOR” C. SFETEA

62—64, CALEA MOȘILOR, 62—64

1914

Prețul 3 lei.

Domnului
I. Bogdan
Decanul Facultății de Literă
din București
Membru al Academiei române
cu agin
de admirație și respect
G. Aslan

PEDAGOGIE

DIN PUBLICAȚIILE AUTORULUI

Educația prin sine însuși, ed. III-a în „Biblioteca pentru toți“

Morala greacă.

Criza morală.

Cum ajunge cineva om.

Din problemele vieții, în „Biblioteca pentru toți“.

Cultul oamenilor mari, în „Biblioteca pentru toți“.

Cum să trăim? în biblioteca „Lumina“.

IN EDITURA ALCAN

La Morale selon Guyau.

Le Jugement chez Aristote.

L'Expérience et l'Invention en morale, cu o prefață de d-l Gabriel Séailles, profesor la universitatea din Paris.

Inov. A. 19.806

PEDAGOGIA

DE

➤ G. ASLAN

DOCTOR IN LITERE ȘI FILOZOFIE DELA UNIVERSITATEA DIN PARIS
DOCENT LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDIȚIUNEA IV

IN CONFORMITATE CU NOILE PROGRAME

Donațiunea
ION BOGDAN

BUCUREȘTI

EDITURA „LIBRĂRIEI ȘCOALELOR” C. SFETEA

62—64, CALEA MOȘILOR, 62—64

1914

44547

1247

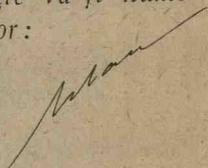
Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 43097

CONTROL 1953

2097/09

1956

Toate drepturile sunt rezervate autorului.
Fiecare exemplar din această ediție va fi numerotat
și semnat de autor:

1096

B.C.U. Bucuresti

C44526

CE ESTE EDUCAȚIA ?

I. Educația în deosebire de creștere ; definițiunea ei. — II. Alte definițiuni. — III. Educația în deosebire de instrucțiune, influențe educative și dresaj. — IV. Folosul educației.

I. Fiecare mamă își crește copilul, adică îl hrănește, îl îmbracă, îl învață să umble, să vorbească, îl păzește să nu i se întâmple vreun rău — apoi după câțiva ani îl deprinde cum să stea la masă și să mănânce, cum să vorbească cu lumea care vine în casa părintească — însfârșit îi dă sfaturi de purtare, îi arată ce este bine și ce este rău, îi face cunoscut regulile de politețe, de bună cuviință în deosebitele împrejurări când omul se află în societate. În acest înțeles se zice despre cutare copil că e „bine crescut” sau despre cutare că e „rău crescut”.

Creșterea copilului e un fapt natural indispensabil vieții omenești. Chiar și animalele își cresc puii ; vieața omenească, fiind însă foarte complexă, are nevoie nu numai de ajungerea copilului în stare de a se hrăni și păzi singur, dar și de o sumă de cunoștinți și aptitudini. Această pregătire a copilului pentru vieața, când nu-i făcută în mod empiric — după sfaturile bunicei — dar cu știință și metodă se numește *educație*.

Educația desăvârșește opera naturei cu ajutorul științei. Luând în primire germenii de vieață cu care se naște copilul, caută să-i îngrijească, să-i desvolte, întocmai ca grădinarul care ajută sămânța să ajungă

o plantă viguroasă și frumoasă. În ordinea firească a lucrurilor sămânța cadé pe un teren mai mult sau mai puțin favorabil, uneori chiar pe o piatră; este expusă păsărilor și poate pieri de secetă; are de luptat cu buruenile care o năpădesc, răpindu-i sucule din pământ și lumina soarelui, etc. : așa se explică de ce unele plante sunt ofilite, unii arbori piperniciți, în timp ce alții de aceeaș specie sunt plini de viață și ne face plăcere să-i privim. Grădinarul, folosindu-se de știința condițiunilor de viață a plantelor, îndeplinește aceste condițiuni și obține astfel plante viguroase și frumoase, ajunge chiar să îmbunătățească specia, să determine varietăți care nu se ivesc în mod natural nici în cele mai fericite împrejurări.

Opera educatorului este tot așa de rodnică: izbuțește să scoată cel mai mare profit din însușirile de viață cu care vine pe lume copilul, îi desvoltă puterile sale fizice, intelectuale și morale.

Educațiunea, folosindu-se de regulele igienei și cunoștințele fiziologiei, poate contribui foarte mult la păstrarea sănătății și chiar la întărirea constituției copilului. E în afară de orice îndoială că o hrană și o îmbrăcăminte igienică, o înțeleaptă îndrumare a activității copilului vor avea o influență binefăcătoare asupra desvoltării corpului său. Pe deasupra copilul mai capătă deprinderea de a se îngriji de sănătate, deprindere care îi va prinde bine, când va lua frânele conducerii sale în viață.

În cei dintâi ani ai copilăriei, mintea e în stare de îmbobocire. După cum grădinarul poate grăbi sau întârziă înflorirea bobocului și hotărăște de frumusețea trandafirului prin felul îngrijirii sale, tot astfel și educatorul poate contribui la desvoltarea minții copilului. Hrana minții omenești sunt cunoștințele, adevărurile despre lume, care îndeplinesc următo-

rele două condițiuni: 1) să fie digerate și asimilate, adică înțelese, și 2) să fie de vreun folos în viață sau pentru exercitarea minții. În aceste condițiuni, mintea copilului capătă cunoștințe solide și folositoare, încât se întărește și se ascute. Inteligența, ca și funcțiunile fiziologice, se dezvoltă prin exercițiu.

E o părere greșită că copilul s'ar naște cu caracterul format; dacă ar fi așa, opera educațiunei ar fi într'adevăr nefolositoare. Din fericire însă, copilul nu moștenește dela părinții săi decât tendințe, apucături în spre rău sau în spre bine; aceste apucături au nevoie să fie exercitate pentru a deveni deprinderi, pentru a închege caracterul. Educatorul, dând prilej numai înclinațiunilor bune să se manifeste, formează caracterul copilului.

Așa dar, *educațiunea este arta de a pregăti copilul cât mai bine pentru viață întărindu-i corpul, dezvoltându-i mintea și formându-i caracterul.*

II. Educația a fost și este definită în nenumărate chipuri. Definițiunea noastră e bună, căci se aplică la tot obiectul definit și numai la acest obiect. Ea prezintă avantajul de a fi lămurită și pune în lumină întreitul obiect al educației, care nu trebuie să fie nici un moment pierdut din vedere. Ea cuprinde esența celor mai bune definițiuni care s'a dat până acum educației.

„Educația are de scop să dea corpului și sufletului toată frumusețea și toată perfecțiunea pe care o pot avea.” (Platon).

Definițiune bună, dar nu destul de lămurită, căci poate da loc la neînțelegeri. În ce constă perfecțiunea și frumusețea corpului și sufletului omenesc? Întru cât poate educația să înfrumusețeze corpul copilului? Negreșit educația fizică întărind și mlădiind corpul, dându-i o ținută corectă, eleganță și agilitate în mișcări, îl înfrumusețează, dar nu poate modifica trăsăturile feței nici, de pildă, disproporția dintre talie și picioare.

Tot astfel definițiunile următoare, nelămurind în ce constă perfecțiunea sau destinația vieții omenești, pot da loc la felurite interpretațiuni — unele chiar potrivnice științei.

„Educația este desvoltarea în om a întregii perfecțiuni pe care natura lui o comportă, o îngăduie.” (Kant).

„Educația îmbrățișează tot ce facem pentru noi și tot ce alții fac pentru noi în vedere de a ne apropia de perfecțiunea naturei noastre.” (Stuart Mill).

„A educă un copil este a-l aduce în stare să îndeplinească cât mai bine destinația vieții sale.” (Madame Necker de Saussure).

„Educațiunea este o sumă de acțiuni intenționate prin care omul încearcă să ridice pe semenul său la perfecțiune.” (H. Marion).

Definițiunea următoare e cea mai lămurită :

„Educația este intervenirea inteligentă și voită a părinților în evoluția tendințelor sufletești ale copilului, în vederea adaptării la mediul înconjurător pe care-l socotesc cel mai bun. Cu alte cuvinte : educația este pregătirea copilului pentru destinul pe care părinții săi îl cred mai bun pentru dânsul... Intr'un cuvânt, concepția unui destin, alegerea acestui destin, pregătirea pentru acest destin : acestea sunt cele trei acte care definesc educația”. (Cellerier).

Definițiunea lui Spencer este foarte bună, cu condiție să fie explicată : „Educația este pregătirea pentru viața complectă”. Intr'adevăr, neputând găsi alt rost vieții omenești decât de a o trăi cât mai bine, în toată deplinătatea, folosindu-ne de toate puterile de viață superioară, scopul educației este să pregătească copilul pentru o astfel de viață, adică pentru următoarele categorii de acte :

1. Omul are de îngrijit mai întâiu de sănătatea și bunăstarea sa materială ; în acest scop, la nevoie, trebuie să învețe un meșteșug. Chiar însă dacă averea l-ar dispensa de muncă, și 'n afară de obligația morală pe care orice om sănătos o are de a munci — ca să nu fie un parazit social, ocupațiunea este trebuincioasă pentru echilibrul sufletesc și menținerea sănătății.

2. Omul are de îngrijit de sănătatea sufletului său, nelăsându-l să fie turburat de patimi nici rob de vițiuni, veghiând ca soarele conștiinței să nu se eclips-

seze niciodată, pentru ca la lumina și la căldura lui să se desvolte cât mai puternic însușirile superioare, care deosebesc pe om de animal.

3. Omul nu trăește singur : a crescut într'o familie și la rândul său are să întemeieze o altă familie. Deci trebuie să învețe știința educației pentru ca să se achite mai bine de rolul de părinte.

4. Omul are numeroase raporturi cu societatea din care face parte : trebuie să învețe prin urmare rolul de cetățean, de membru folositor al societății și de om cu purtări frumoase.

5. Însfârșit, vieța complectă mai cuprinde satisfacerea simțimentelor desinteresate pentru adevăr, bine și frumos — cultivarea literaturii, științei și artelor frumoase.

Etimologia termenului „educație” ne poate sluji deasemenea să-l definim. Acest termen fiind format din cuvintele latinești *e* și *ducere* (a scoate din, a scoate la iveală) înseamnă a scoate la lumină și prin urmare a desvoltă aptitudinile, puterile trupești și sufletești ale copilului. Educația se întemeiază pe legea psiho-fiziologică : *puterile sufletului ca și ale corpului se întăresc prin exercitarea lor în bune condițiuni și slăbesc în lipsă de exercițiu*. Opera educatorului mai constă prin urmare a lăsa în întuneric apucăturile rele ale copilului, nedându-le prilejul să se manifesteze.

III. Unii înțeleg prin educație orice acțiune, chiar involuntară, care influențează asupra unei ființe într'o anumită direcție. Așa, de pildă, se vorbește de educația albinelor sau a cânelui. Negreșit, este o asemănare între procedeul de educare al unui animal și acela al unui om. Știința educației poate trage oarecare folos din apropierea lor. Dar natura omului fiind mult mai complexă și mijloacele sale de influențare fiind mai fine și mai numeroase, credem folositor să lăsăm la o parte educația animalului dându-i numele de *dresaj*.

Pentru mai multă precizie nu vom da numele de educație nici factorilor care contribuiesc neintenționat la formarea unui om. Așa, de exemplu, persoanele cu care venim adesea în contact ne influențează de sigur, prin vorbele și faptele lor, ideile, simțimintele și purtarea noastră. Avem în această privință un proverb din bătrâni : „spune-mi cu cine te întâlnești, ca să spun cine ești”. Vom numi *influență* sau *factor educativ* tot ce înrăurește involuntar mintea, caracterul și conduita cuivă, rezervând termenul de educație pentru actele făcute intenționat și metodic spre a forma omul.

Pe de altă parte ne vom feri de o accepție prea restrânsă a cuvântului, cum e aceea de a înțelege prin educație numai educația sentimentelor și a voinței. În acest sens a întrebuițat cuvântul fostul ministru frances Léon Bourgeois, când s'a exprimat într'o circulară că „instrucția fără de educație e mai mult vătămătoare decât folositoare societății”.

IV. Educația nu-i un produs artificial al civilizației — ceva convențional, care să se schimbe după capriciile societății și de care societatea s'ar putea dispensa. Educația e introducerea științei și a spiritului metodic în creșterea copiilor, e perfecționarea unui fapt natural care se produce de când e omenirea și pe care-l găsim și astăzi la triburile cele mai sălbatice. În creșterea copiilor, ca și 'n multe alte activități omenești, empirismul a precedat știința. Educația urmărește acelaș scop ca și creșterea pe care orice mamă e îndemnată prin firea ei s'o dea copilului său. Deosebirea e că educația se folosește de știința sufletului omenesc și a sufletului copilăresc, de cunoașterea societății în care urmează să trăească copilul, de experiența și reflecțiunile acelor care și-au închinat toată vieța științei și artei de a crește

copii — în timp ce, lipsită de aceste lumini, o mamă se conduce după sfaturile bunicei, după inspirația momentului și după experiența sa limitată și adesea greșită.

Această simplă observațiune e deajuns să ne arate cât e de folositoare știința educației. Nimănui nu i-ar trece prin minte să se facă sculptor, de exemplu, fără să învețe sculptura și totuș pentru arta cea mai grea din toate, care crează, nu statui, ci suflete, mulți se cred vrednici, fără de nici o pregătire ! În asemenea condițiuni, nu e de mirat că părinții nu pot avea copii „după inima lor” ; — ar fi o minune dacă s’ar întâmpla altfel și minuni în vremea noastră nu se mai văd, afară doar de „minunile” științei.

Astăzi când vieța omului civilizat a devenit așa de complexă, a lăsa copilul să crească în voia lui, ar fi a-l arunca în valurile lumii, fără a-l fi învățat să înoate. Educațiunea e pentru copil, ceea ce altoirea e pentru arbori ; ea îl face mai bun de cum eră să fie, după cum altoirea reușește a da fructe mai frumoase decât ale copacului nealtoit. Omul, care nu respectă legile igienice, e prada oricărei boli ; cel neînvățat trăește ca un animal și cel indisciplinat ca un sălbatec ; prin urmare omul nu poate deveni cu adevărat *om*, decât prin educație.

Femeia are un rol imens în omenire : din brațele sale ies oameni cinstiți, buni patrioți, eroi sau nenorociți nevrednici să privească cerul și să fie numărați în rândul oamenilor. Cât s’ar contribui la propășirea neamului nostru dacă toate româncele ar cunoaște și practică mijloacele cele mai nimerite de educație ! Învățătorul este chemat să îplinească, să îndrepteze creșterea pe care școlarii au primit-o în familie sau să colaboreze cu părinții pentru educarea lor. Grea sarcină, dar în acelaș timp cea mai nobilă din toate !

Menire de apostol! Noi hotărîm soarta viitoarei generațiuni prin felul educațiunei pe care i-o dăm.

„Când mă gândesc la mijloacele de a asigura binele public, spuneă Leibnitz, cred că omenirea ar propăși cu siguranță prin îmbunătățirea educației tinerimei.” Și marele filozof german exclamă într'un moment de entuziasm: „Dați-mi pe mână toate școalele și voi schimbă fața lumii!”

Puterea educației e într'adevăr foarte mare, după cum vom vedeă. Una din marele iluzii ale timpurilor moderne este însemnătatea exagerată atribuită instituțiunilor și reformelor politice pentru propășirea unui popor. Netăgăduit, libertatea politică a tuturor cetățenilor și puțința fiecăruia de a ajunge prin meritele sale la orice funcțiune publică sunt condițiuni necesare de progres; dar un popor nu se preface dintr'o zi într'alta prin măsuri legislative, ci prefăcându-și sufletul încetul cu încetul prin acțiunea instrucțiunei și a educațiunei răspândită cât mai larg în toate păturile sociale.

Una din cele mai frumoase și mai folositoare cerciri ale timpurilor noastre este principiul obligativității învățământului primar, proclamarea dreptului fiecărui copil de a i se satisface curiozitatea firească, după cum i se satisface foamea, de a i se procură nu numai pâine dar și hrană sufletească, de a fi pregătit cât mai bine cu puțință pentru vieța la care a fost chemat, fără ca dânsul s'o fi cerut.

Statele moderne cheltuesc enorm pentru instrucțiunea publică și după apărarea patriei chestiunea instrucțiunei și a educațiunei preocupă pe toți cei ce se gândesc la viitorul neamului. Un popor tânăr și mic, cum e poporul român, trebuie să-și întărească cu deosebire conștiința națională, să pună în valoare toate forțele fiilor săi. Deaceea mai mult decât oricând creșterea copiilor trebuie să înceteze de a fi empirică, băbească, devenind rațională, întemeiată pe știință și potrivită naturei fiecărui copil. Sătenii noștri au început a pierde încrederea în descântecelor și leacurile băbești, căpătând încredere în știința medicului. Învățătorul-apostol le poate câștiga încrederea în știința educației, îi poate face să se adreseze lui în ce privește

conducerea copilului, în loc de a urmări sfaturile bunicii sau după cum „a apucat” sau dispoziția momentului.

Luther a observat foarte bine că prosperitatea și chiar existența unui Stat depinde de starea morală a poporului; de aceea a cerut obligativitatea învățământului primar. „Prosperitatea unei cetăți nu depinde numai de bogățiile sale naturale, de tăria zidurilor sale, de eleganța caselor, de belșugul de arme în arsenalele sale; viitorul și tăria unui oraș stau mai ales în buna educație care îi dă cetățeni instruiți, rezonabili, cinstiți, bine crescuți.”

EREDITATEA, MEDIUL ȘI EDUCAȚIA

I. Ce este ereditatea?— II. Legile eredității.— III. Influența mediului.— Puterea și limitele educației.

I. Copilul se naște cu o anumită constituție psihofiziologică, cu o alcătuire trupească și sufletească produsă prin însuși actul concepțiunii sale. El apare în lume cu o figură, cu un corp, care-l deosebesc de ceilalți noi născuți și tot așa posedă o anumită capacitate de energie, anumite înclinațiuni și aptitudini. Apoi după cum trupul său se dezvoltă prin hrană și exercițiu, după cum figura sa capătă din ce în ce mai multă expresiune, individualizându-se treptat prin manifestarea emoțiilor, dorințelor și ideilor — tot așa înclinațiunile și aptitudinile sale îmbobocesc, se dezvoltă, se 'ntăresc pentru a forma cu timpul mintea și caracterul copilului.

Părinții transmit copilului odată cu caracterele comune speciei omenești și o parte din caracterele lor individuale: cu toții știm că copilul seamănă părinților săi după statură, trăsăturile feței, culoarea părului și ochilor — ba uneori și după caractere cu totul neînsemnate ca o alunică pe obraz, etc. *Această trecere a caracterelor părintești la copil prin naștere se numește ereditate (moștenire).*

Dacă s'ar moșteni numai acest fel de particularități fizice, — care pe lângă că nu au nici o influență asupra sănătății sau moralității, dar nu se pot schimba câtuși de puțin prin educație, — fenomenul eredității

nu ne-ar interesa de loc; copilul mai moștenește însă dela părinții săi constituția și temperamentul lor precum și multe dispozițiuni intelectuale și morale.

Ereditatea este acel fenomen după care omul — și în genere orice ființă — caută să dea loc la urmași în totul asemănători lor. Dacă copilul ar fi produsul unui singur părinte, de sigur că ar înfățișa imaginea sa credincioasă, semănându-i în întregime. Copilul e însă produsul a doi generatori: a tatălui și a mamei — și fiecare din ei caută a imprimă organizațiunii sale caracterele lor individuale; se încinge astfel o luptă între aceste influențe, luptă care se sfârșește prin triumfarea influențelor asemănătoare cât și a celor mai puternice. Rezultatul e că copilul seamănă în parte fiecăruia din părinți, cu toate că în măsură deosebită.

Uneori se întâmplă ca, în această luptă a influențelor părintești, să apară influența vreunui caracter strămoșesc, care nu se manifestase la părinți, dar se păstrase ascuns în organismul lor: asemenea caz de moștenire se numește *atavism*. Exemple de atavism sunt numeroase și fiecare din noi a avut de sigur ocaziunea să audă zicându-se în familie despre cineva că „seamănă lui bunică-său, căci numai el aveă patima asta” — atunci când nu se găsește explicarea în caracterul părinților săi.

Dar ereditatea se mai complică printr'o altă împrejurare: starea momentană a organismului părinților în timpul concepțiunii copilului. E dovedit că starea de surescitare a organismului părinților prin chefuri în timpul concepțiunii, chiar în cazul când ei nu au această patimă, exercită o influență vătămătoare asupra viitorului copil, sdruncinându-i într'atâta alcătuirea, încât poate da loc la idiotie, nebunie,

epilepsie (boala cea rea a copiilor — „ducă-se pe pustiu”) și alte turburări nervoase. Deasemenea au o mare influență stările morale covârșitoare : spaima, desperarea, uimirea, etc. S'a susținut chiar că felul ocupațiunei mamei în timpul însărcinării ar determină la copil o aptitudine deosebită în acea direcțiune : așa genialul Victor Hugo atribuia darul său poetic impresiunilor ce simțise mama sa în cursul unei călătorii îndelungate prin locuri încântătoare. Fără a duce atât de departe influența maternă în timpul însărcinării, trebuie să admitem totuși că starea fizică și morală din acest timp se resfrânge asupra viitorului copil. Concluziunea la care trebuie să ajungă orice mamă vrednică de acest nume, e lesne de formulat.

Dacă mai e nevoie să aducem o dovadă în sprijinul acestei afirmațiuni, apoi e deosebirea dintre unii copii ai aceluiași părinți. De ce ar fi deosebire dintre frate și frate, când sunt produsul aceluiași factori? De ce unul e sănătos ca tunul și altul pipernicit? De ce unul te uimește prin inteligența lui și altul nu e în stare să deschidă gura? De ce unul e moral și altul un destrăbălat? Adesea din cauza deosebirilor fizice și sufletești ale părinților, ce au avut loc dela un copil la altul.

Am văzut că părinții transmit copilului atât organizațiunea lor exterioară cât și cea lăuntrică; prin urmare copilul are din naștere unele organe mai dezvoltate, încât e predispus la o aptitudine deosebită pentru funcțiunile corespunzătoare. Așa, de exemplu, muzicantul prin exercițiul ocupațiunei sale, își dezvoltă cu deosebire auzul și coardele vocale (din gâtlej) sau mobilitatea degetelor; copilul său va prezenta o aptitudine deosebită pentru muzică, căci are din naștere urechea fină. Am putea citi fa-

milii întregi de muzicanți vestiți care și-au trecut acest talent din tată în fiu, dar e destul să amintim dispozițiunea pentru muzică ce o au mai toți țiganii, care par că se nasc cu cobza în mână. De asemenea se moștenește vederea delicată, care deosebește nuanțele culorilor și constituie o aptitudine pentru pictură.

Memoria, imaginațiunea și judecata se transmit deasemenea în grad deosebit, după caracterul intelectual al tatălui. Se cunosc familii întregi de istorici, de poeți, de matematici, etc.

Caracterul moral al părinților se resfrânge și asupra copilului, predispunându-l să aibă acelaș fel de caracter — dacă educațiunea nu intervine. Copilul care moștenește dispozițiuni bune va fi cu mult mai ușor educat ca un altul: în el nu va fi nevoie să se aprindă scânteia moralității, fiindcă o are deja în natura sa, ci va fi de ajuns de a o ațâța pentruca să se declare un incendiu, care să-i lumineze conștiința și să-i încălzească inima, dându-i energia de voință trebuincioasă pentru practicarea binelui. În schimb însă dispozițiunile rele se desrădăcinează atât de greu, pe cât cele bune sunt întreținute de ușor.

97 C 17
Ferice de acei ce moștenesc curagiul, cumpătarea, bunavoința, sinceritatea, dreptatea: ei sunt bine pregătiți pentru viață; vai însă de aceia care moștenesc mândria, risipa, viclenia, cruzimea, lașitatea! Nenorocirea e că ei sunt crescuți de însăși cei ce au aceste viciuri, astfel că dispozițiunea lor fiind trezită de exemplul părinților și având și mijlocul de a se practica, se desvoltă — dând loc viciului corespunzător.

Prin urmare, educatorul nu poate trata copilul ca pe o bucată de ceară, care primește în mod pasiv forma ce i se dă; copilul are un organism activ, ce reacționează împotriva impresiunilor pe care le pri-

mește și față de aceeași impresiune adesea copiii reacționează felurit, după natura fiecăruia. Iată de ce educatorul trebuie să se silească a cunoaște cât mai exact firea particulară a copilului ce îngrijește.

II. Ereditatea eră cunoscută oamenilor înainte de a fi descoperită de știință. Se zice că într'o zi reclamându-se împăratului roman Neron că fetița lui eră să scoată ochii unui copil, împăratul răspunse râzând: îmi pare bine că constat prin aceasta că-i cu adevărat copila mea.

Copilul moștenește neapărat toate caracterele speciei omenеști. Un copil, care se naște cu un organ sau c'un instinct propriu altei spețe, e un monstru, nu mai e om. Tot așa de necesar se moștensesc caracterele fizice și sufletești ale rasei. Părinții de rasă albă nu pot să aibă un copil negru, nici negrii un copil alb. Chiar și caracterele particulare, care constituiesc varietatea unei rase se moștensesc în genere la indivizii unui popor, când nu se încrucișează cu alte popoare, cum e de pildă cazul Evreilor din România, Rusia și Galiția. Caracterele particulare părinților se moștensesc deasemenea, dar nu în mod necesar, uneori apărând caractere de ale ascendenților și chiar de ale rudelor colaterale.

Pentru a explică aceste fapte, d. Ribot, în scrierea sa „L'Hérédité psychologique”, stabilește următoarele legi:

1. Legea eredității directe și imediate:

Părinții au prin natura lor tendința să lase moștenire copiilor caracterele sufletești generale și individuale, atât cele vechi cât și cele de curând contractate.

A doua lege a eredității, numită legea de preponderență în transmisiunea caracterelor, e următoarea: unul din părinți poate să aibă o influență preponderentă asupra constituției mintale a copilului.

Insfârșit, a treia lege a eredității, numită legea atavismului, e următoarea: descendenții moștensesc adesea calități fizice și morale dela bunicii lor, în loc să semene cu părinții.

Se citează un caz curios de atavism, dar foarte adevărat, fiindcă a fost constatat în mod oficial. Doi sclavi negri din Virginia se căsătoresc. Femeia dă naștere unei copile albe de tot, din care cauză, cu toate că se știu nevinovată, fu cuprinsă de groază și căută să ascundă copila. Venindu-i acasă bărbatul, ceru să vadă pe noul născut. Biata femeie, neavând încotro, îl arată. Care-i fu însă mirarea, când văzù că bărbatul ei, în loc să se înfurie, se bucură foarte mult. „Te-ai temut de mine — îi zise el — fiindcă copilul e alb; dar asta mă face să-l iubesc și mai mult. Tatăl meu eră și el alb, cu toate că bunicul și bunica mea au fost negri cași noi.”

In rezumat, *ereditatea este legea biologică în virtutea căreia ființele vii tind să se repete în descendenții lor.*

O chestiune, discutată încă, este de a se ști dacă și în ce măsură se moștenesc caracterele dobândite de individ în cursul vieții sale. Problema are nu numai un interes teoretic, dar și o însemnătate practică considerabilă, căci în caz afirmativ, îmbunătățindu-se ființa noastră fizică și morală, vom face să profite întru câtva și urmașii noștri de însușirile ce am cucerit, contribuind astfel direct la îmbunătățirea speței omenesti. Părerea noastră e că unele caractere dobândite de individ, în genere acele care sunt mai însemnate în lupta pentru viață, se transmit la urmași, nu însă în gradul în care există la părinți, ci ca simple dispozițiuni de a contracta aceleași caractere cu mai mare ușurință.

Greutatea problemei constă în faptul că copiii crescând de obicei în familia lor, nu se poate ști cât dătoresc eredității și cât exemplului și educației primite. Numai orfanii și copiii crescuți în streini pot să ne arate influența eredității, toate asemănările cu părinții lor neavând altă explicație în acest caz.

|| Astfel e cazul lui d'Alembert. D'Alembert fiind născut din flori și îndepărtat de mama sa, a fost crescut de o familie săracă, care nu eră în contact cu nici un om savant. Predispozițiile sale către matematici se manifestară însă în această atmosferă nefavorabilă și d'Alembert ajunse de tânăr membru al Academiei franceze pe baza lucrărilor sale științifice. După aceea s'a declarat și mama lui care, fiind una din inteligențele de seamă ale timpului, procură astfel un exemplu mai mult de puterea eredității.

Acesta-i rolul eredității în formarea individualității omului: rol foarte mare, dar care nu exclude, după cum vom vedea, influența mediului și a educației.

III. Mediul, adică totalitatea împrejurărilor materiale și morale în care trăește omul, influențează, modifică sau desvoltă firea cu care dânsul s'a născut. Clima, configurația solului, alimentația, mediul fizic, într'un cuvânt, influențează mult omul și, fiind acelaș pentru un mare număr de oameni, contribue ca factor determinant al caracterului unui popor. Așă, de ex., d. Boutmy explică sensibilitatea lentă a Englezului prin faptul că trăește într'o atmosferă umedă.

Mediul social e și mai important. Societatea tinde să modeleze individul după imaginea sa, tinde să-i limiteze inițiativa, impunându-i opinia publică ca criteriu de judecată și obiceiul ca regulă de purtare. Societatea tinde să niveleze moralitatea membrilor săi: nu permite nimănu să se scoboare sub nivel și împiedecă adesea pe cei ce vor să se ridice deasupra. Cu toate acestea există, din fericire, întotdeauna indivizi originali a căror individualitate e atât de puternică, încât poate luptă cu opinia publică, cu obiceiul, cu tradiția și izbutește chiar uneori să le modifice.

Fără știrea noastră tindem să ne modelăm după persoanele cu care venim în atingere. Aceasta e legea imitației. Un om e cu atât mai supus imitației, cu cât are o individualitate mai slabă. Cei săraci cu duhul trăesc o vieță de împrumut: au credințele, opiniunile și obiceiurile mediului în care se află.

Nimic nu-i mai contagios decât exemplul. Orice faptă, care atrage atențiunea, fie bună, fie rea, produce fapte asemănătoare. În istorie găsim cazuri de adevărată epidemie morală, când faptele câtorva

exaltați sau entuziaști au produs un adevărat curent social. Așa se explică răspândirea religiunilor, tot așa revoluțiunile sociale. Pe o scară mai mică avem ca exemplu de contagiune morală corupțiunea din marile internate și din cazarme. Nu se poate ca mai mulți oameni să trăească împreună, fără să se influențeze reciproc.

De când ne naștem și cât timp trăim, suntem sub influența mediului. Părinții, rudele și prietenii de joc, profesorii și camarazii, lumea cu care venim în contact contribuiesc la formarea mentalității și deprinderilor noastre. Să adăogăm influența limbei, care fiind un produs al poporului, exprimă mentalitatea comună și ne sugerează prejudecăți, de care cu greu putem scăpa. În sfârșit, menționăm influența presei, a literaturii, a teatrului, a cinematografului și a spectacolelor în genere.

Se repetă adesea că la 1870 institutorul german a învins pe acel francez. Desigur că școala a contribuit enorm la răspândirea și întărirea conștiinței naționale în Germania, dar nu trebuie scăpat din vedere că literatura germană încă din secolul al XVIII-lea a lucrat în aceeași direcțiune.

Copilul, din cauza neștiinței, neexperienței și a nedesvoltării sale sufletești, e mai supus influenței mediului decât omul tânăr și mai ales decât omul matur. Copilul mic e imaginea de moralitate a casei părintești: el imitează ceea ce vede la cei din casă și reproduce ceea ce aude vorbindu-se. Cum, din nenorocire, majoritatea părinților nu se îngrijesc măcar să nu-i dea exemple rele, înțelegem ce a determinat pe un cugetător să zică că „mai bine ar rămâne copilul surd și mut până îi va veni rațiunea”.

Educatorul trebuie să cunoască prinurmăre mediul în care crește copilul, pentru ca să înlătore, pe

cât poate, influențele vătămătoare sau cel puțin să le combată prin acțiunea sa educativă.

IV. Din observațiile precedente rezultă că puterea educației e mărginită de constituția copilului și de împrejurările în care crește dânsul. În genere, educația e mai puternică când începe de timpuriu, înainte ca un mediu vătămător sau o creștere rea să fi influențat copilul. Primele impresiuni, pe care le primește copilul, se adâncesc mai mult în firea lui necioplită, neșlefuită. Pe de altă parte este vădit că poți educa mai ușor un copil robust, cu inteligență vioaie și cu bune predispozițiuni, decât pe unul slăbănog, molatec, greoi la pricepere și cu apucături rele. Nu se poate scoate un Apolon din orice bucată de piatră : cu atât mai vârtos nu poți scoate din orice plămădeală de om un om superior.

Feciorul lui Ludovic al XIV fu educat de Bossuet și de Montausier ; cu toate acestea deveni „un om foarte greoiu la corp și la spirit, fără gust, fără distincție, fără discernământ”, lipsit de curiozitate și temându-se de orice. În schimb însă ducele de Bourgoigne, care în timpul copilăriei părea de o natură mediocră, fiind educat de Fénelon, ajunse să aibă un suflet foarte distins.

Unii filozofi au susținut atotputernicia educației. Helvetius afirmă că „toți oamenii nasc egali și cu aptitudini egale și că educația singură îi deosebește”. Locke credeă că din o sută de oameni mai mult de nouăzeci sunt ceace sunt, buni sau răi, folositori sau vătămători societății, după felul creșterii pe care au primit-o.

Acești filozofi nu cunoșteau legile eredității. Ei credeau că copilul se naște cu o fire amorfă, fără de nici o aptitudine, fără de nici o predispozițiune, fără de nici o inclinațiune, fără de nici o particularitate ; așa încât încheiau în mod foarte logic că omul e produs numai de mediu și de educație, că prinurmăre puterea educației e nemărginită.

Alți filozofi dimpotrivă au tăgăduit orice efica-

citare, orice influență educației, în special asupra caracterului. Pentru a fi logici ei ar fi trebuit să tăgăduiască și influența mediului, căci dacă faptele și vorbele oamenilor cu care venim în contact ne influențează în mod firesc, cu atât mai multă putere vor avea exemplul și vorbele educatorului, cu care copilul vine mai des în atingere și care urmărește intenționat, cu știință și cu metodă, să-l influențeze. Observațiile oamenilor rezumate în proverbe și în literatura din toate timpurile și locurile ne arată că în genere mediul are acțiune asupra omului. Numai naturile cu totul excepționale, fie în bine fie în rău (sfinții, eroii, criminalii) se desfășură după croiala lor, în ciuda tuturor împrejurărilor.

Această observațiune a determinat, probabil, pe d. Ribot să scrie că „educația n'are acțiune decât asupra naturilor mijlocii”; ea nu influențează asupra naturilor extreme, adică asupra idiotului și asupra geniului. Este adevărat că față de idiot educația e neputincioasă; școlile pentru copiii nedezvoltați la minte, înființate în ultimul timp în țările apusene, obțin însă rezultate vrednice să răsplătească simțământul umanitar al inițiatorilor. În ce privește educabilitatea geniului părerea noastră este că geniul primește cu greu educația dela alții, dar în schimb își face mai mult decât oricine educația prin sine însuși.

Educația, ca orice artă, ca orice operă omenească, are nevoie de un material prim: nu poate să creieze din nimic. Educația desvoltă și altoește germenii de viață bună și frumoasă, pe care îi găsește într'un copil și înnăbușe germenii buruenilor și a plantelor, care otrăvesc viața omului, o fac nevrednică de trăit. Educația împiedecă formarea deprinderilor rele și ajută copilul să-și facă bune deprinderi de gândire, de simțire și de acțiune.

Prin educație ne ascuțim simțurile și ne folosim mai bine de ele; ne disciplinăm și întărim atențiunea; ne ajutăm memoria, ne controlăm judecățile, ne de-

prindem să cugetăm, să deliberăm temeinic, să luăm hotărîri chibzuite, să stăruim în bunele hotărîri luate, etc.

Puterea educației asupra fizicului e și mai vădită. Orice om, afară de bătrâni și de bolnavi, poate face experiența : își măsoară puterea cu dinamometrul, se cântărește, își măsoară mușchii brațelor și perimetrul toracic ; în felul acesta după o perioadă de exerciții gimnastice potrivite cu puterile sale, va constata desigur sporirea forței pe lângă că va deveni mai îndemânat și mai vioi. Cu atât mai ușor educația fizică dezvoltă corpul unui copil, care e în creștere.

În rezumat, omul e produsul a trei factori : ereditatea, mediul și educația. Oricare ar fi puterea eredității și a mediului, nu se poate tăgădui că suntem în mare parte ceea ce suntem datorită educației. Să ne gândim ce-am fi fost, dacă am fi crescut în voia întâmplării, dacă n'am fi primit educația familiei, a școlii și propria noastră educație !

Incheiem că nu se poate stabili exact în mod teoretic puterea educației, deoarece depinde în fiecare caz particular de trei factori variabili : natura copilului, mediul său și priceperea și zelul educatorului. Deaceia, fiind dat că încrederea în puterile sale le întărește, educatorul nu trebuie să fie sceptic, nu trebuie să se 'ndoiască de puterea educației, ci să fie entuziast, să aibă deplină încredere în eficacitatea artei sale.

IMPĂRȚIREA EDUCAȚIEI

I. Educația în familie, în școală și educația prin sine însuși. — II. Raportul școlii cu familia și biserica. — III. Educația generală : fizică, intelectuală și morală. — IV. Educația profesională ; educația națională.

I. Omul are nevoie de educație cât timp trăește sau cel puțin până când îmbătrânește. În primii ani, până când copilul e dat la școala primară sau la grădina de copii, părinții singuri sunt chemați prin firea lucrurilor să educe copilul ; ei pot fi însă ajutați, la nevoie, de o persoană capabilă și de mare încredere, căci dacă luăm o mulțime de informațiuni și de precauțiuni când angajăm un casier, un comptabil sau un vătaf, cum am putea încredința cu inimă ușoară sufletul copilului nostru pe mâna primului venit ?

Ar fi de prisos să demonstrăm necesitatea educației mai ales în primii ani ai copilăriei, în perioada cea mai activă de formațiune a sufletului. E vădit că impresiunile dintâi sunt mai puternice, mai hotărâtoare decât cele următoare. Unii autori au susținut că în copilărie se formează gusturile și deprinderile ; sigur e că atunci se pune temelia educației. Cât de mult ar propăși neamul nostru, dacă toate mamele românce și-ar îndeplini chemarea lor educativă !

Din neșorocire, unele nu se pricep, altele n'au timp, altele nu sunt în stare, unele nici nu vor să facă educația copilului lor. În clasele muncitoare, femeia e adesea nevoită să plece de acasă la lucru, lăsând co-

pilul în paza unui frățior sau surori mai mărișoare, dacă nu chiar în voia întâmplării. În clasa bogată nu rare ori se întâmplă ca mama să lipsească zilnic de acasă pentru a se duce la plimbare sau în vizită, iar când stă acasă, se ocupă cu toaleta și alte nimicuri lăsându-și copilul pe seama doiceii, a unei servitoare — hai să zicem pe mâna guvernantei! În clasa mijlocie mai degrabă se găsesc mame îngrijindu-și copilul. Dar unele nu cunosc sau nu cunosc deajuns arta educației, altele nu sunt în stare s'o practice din cauza caracterului lor, în special din cauza nervozității.

Sprijinindu-se pe această considerațiune un neurologist (medic specialist în boalele nervoase) scrie: „Copiii predispuși (la nervozitate) trebuie să fie, când e posibil, crescuți departe de familia lor. Părinții lor sunt de obicei nevropați, care nu știu să conducă cu tărie și cumpăneala potrivită educația unor copii înzestrați cu o sensibilitate foarte vie. Ei sunt mai întotdeauna sau prea violenți sau prea slabi; terorizează copiii sau îi răsfăță și 'ntr'un caz și 'n celălalt sunt foarte răi educatori.” (A. Pitres).

Iată de ce grădinele de copii sunt chemate să ajute și chiar să înlocuească educația din familie. Când Statul nostru se va fi achitat de îndatorirea de a creă numărul trebuitor de școale primare, va avea să se preocupe de înmulțirea grădinelor de copii. Desigur că această instituție, oricât de bine instalată, oricât de bine condusă, oricât de veselă ar fi, nu poate să prezinte toate avantajele educației din familie, când copilul crește sub ochii iubitori și inima pricepută a mamei — inima unei mame adevărate nu poate fi niciodată înlocuită —, în schimb însă prezintă alte avantaje, de pildă, local și material pentru joc, camarazi de aceeași vârstă, ș. a.

Educația având de scop să pregătească copilul pentru o viață omenească superioară, să scoată din

el pe cât e cu putință un om complet, urmează că dela vârsta de 7 ani școala trebuie să completeze opera educativă a familiei. Astăzi toată lumea din țara noastră a ajuns să se convingă că școala este o instituțiune nu numai de instrucție, dar și de educație. Să ajungem însă și noi cât mai curând la convingerea celor din Germania că școala, mai cu seamă școala primară, trebuie să se ocupe în primul plan de educația elevilor, punând mai puțin preț pe cantitatea cunoștințelor decât pe modul cum sunt asimilate, pe măsura în care sunt folosite, pe gradul de interes pe care-l deșteaptă în elev, căutând ca învățământul să fie educativ, să desvolte mintea și inima elevului, să fie pe cât cu putință individualizat, adică adaptat puterilor fiecărui elev, în sfârșit să se preocupe de caracterul și purtarea fiecărui elev nu numai la școală, dar și 'n afară de școală.

Oricât de bună ar fi educația primită în familie și școală, ori prin câte școale ar fi trecut cineva, tot mai are nevoie de educație. Tânărul, dacă vrea să frăească cât mai bine, adică cât mai intens și mai înalt, trebuie să continue singur a dobândi cunoștințele ce-i lipsesc, a-și desvoltă facultățile, a scoate învățăminte din purtarea lui și a celorlalți, a-și formă deprinderi bune, a se desvâța de obiceiurile rele, etc. Această activitate prin care omul se perfecționează singur, am numit-o *educație prin sine însuș*. Așa dar educația prin sine însuș este aceea pe care și-o face cineva singur, când a ajuns în stare să-și dea seamă de ce este și ce trebuie să fie, de faptele și datoriile sale.

II. Invățătorul trebuie să se întâlnească cât de des cu părinții elevilor săi, pentru a le cere informațiuni, a le comunica observațiile sale, a le da sfaturi și a lucra mână 'n mână spre cel mai mare bine al

copilului și al țării. Invățătorul trebuie să fie deosebita în cele mai bune raporturi cu preotul, părințele sufletesc al satului sau parohiei, chemat ca prin vorbele și purtarea lui să fie educatorul celor care au părăsit băncile școlii sau care din nenorocire nu s'au bucurat de loc de binefacerile ei. Când învățătorul nu se poate înțelege cu un părinte sau se află într'o situațiune delicată față de dânsul, va recurge la ajutorul preotului. Biserica este o instituție pentru educarea tinerilor și a celor maturi; ea desăvârșește sau înlocuește opera școlii, ea aduce mângâere omului în vreme de restriște și-i dă curaj să trăiască și să lupte; ea înalță sufletele. Invățătorul va inspira elevilor dragoste pentru biserică și-i va îndemna să asculte sfânta slujbă și predica în fiecare Duminică.

Școala este o familie mare formată din copiii cam de aceeaș vârstă, reuniți spre a căpăta în comun cunoștințele trebuincioase în viață. După cum familia e alcătuită pentru a crește copiii, tot astfel școala e instituită cu scop de a le desvoldă inteligența — completând cunoștințele date în familie. Prin urmare familia și școala se completează una pe alta. În genere nu se pot primi cunoștinți îndestulătoare în familie, după cum nu se poate primi o educație îngrijită la școală — și omul având nevoie în viață să fie atât instruit cât și educat, urmează că trebuie să facă parte din ambele grupuri.

Dar școala mai înfățișează un alt folos, prin faptul că dă copilului prilejul de a intra în relațiune cu semenii săi și de a face oareșicum ucenicia socială. În școală copilul ajunge să se cunoască pe el și pe ceilalți copii, căci se convinge prin el însuși de forțele sale în comparație cu ale celorlalți — idee pe care n'ar fi putut-o căpăta acasă, unde nu găsește copii de vârsta sa.

Profesorii sunt părinții sufletești ai copiilor, căci au misiunea de a le forma sufletele. Sarcina profesorului trebuie ușurată prin conlucrarea cu părinții, cu care e nevoie să se pună în relațiune prin mijlocul

unui livret, unde să însemne observările ce are de făcut asupra copilului. Părinții sunt datori să țină seamă de ele, fiind făcute în interesul propriului lor copil și să caute toate mijloacele de îndreptare. În nici un caz însă nu este permis părinților a contrazice învățămintele date de profesor — fie ele cât de rele — căci în felul acesta ar desgusta copilul de școală, ci trebuie să reclame autorităților în drept.

III. Educația este calea care conduce omul să exercite și să desvolte puterile bune de vieață cu care a venit pe lume, să scoată la iveală tot ce-i bun în firea cuiva, să-i descopere astfel chemarea și să-l aducă în stare s'o îndeplinească. Educația trebuie să se adapteze naturei fiecărui copil, dar ea urmărește un scop general : să formeze din copil un om, un om cât mai vrednic, adică cât mai robust, cu mintea cât mai dezvoltată, cu caracterul cât mai frumos.

Pentru înlesnirea studiului această educație generală se împarte după întreitul său obiect în : *educație fizică, educație intelectuală și educație morală*. Repetăm : această despărțire se face numai pentru că nu le putem studia pe toate deodată ; în practică însă trebuie să întreprindem în acelaș timp cu deopotrivă atențiune educația fizică, intelectuală și morală a copilului pe care societatea sau Dumnezeu ni l'a încredințat. Educația oricărui copil trebuie să urmărească întărirea și mlădierea corpului, a cărui bună funcționare procură sănătatea și ajută educația intelectuală, dezvoltarea puterilor minții și dobândirea cunoștințelor folositoare precum și educația morală care formează inima, caracterul și desăvârșește un om.

Această împărțire a educației generale o găsim, de pildă, în următoarea pagină a lui Horace Mann :

„Prin educație înțeleg mai mult decât puțința de a ceti, scrie și socoti. Cuprind sub acest nobil titlu exercițiile fizice, care au de

obiect să îndrepte corpul, care-i sporesc vloga și energia, îl pun la adăpostul boalei, îi procură mijloacele de a exercita o acțiune oareși cum creatoare asupra substanțelor virgine ale naturii, să transforme un deșert în câmp cultivat, pădurile în corăbii, carierile de piatră în sate și cetăți. Înțeleg deasemenea prin educație cultura inteligenței, gație căreia ne este dat să descoperim legile auguste și permanente care domnesc universul creat, fie în ordinea materială fie în ordinea morală. Educația înfârșit constă în desvoltarea simțimântelor morale și religioase care, cu ajutorul naturii și al Providenței, ne conduc să supunem apetiturile, înclinațiunile, dorințele noastre, voinței supreme”.

Aceste trei părți ale educației generale se subîmpart la rândul lor, tot pentru ușurința studiului, în mai multe categorii după obiectul particular al fiecăreia. Să nu scăpăm niciodată din vedere că educația trebuie să formeze pe cât e posibil un tot armonic, așa încât ar fi o greșeală să desvoltăm unele însușiri în paguba altora.

IV. Pentru ca să joace un rol activ în societate omul mai trebuie să aibă o profesiune și în acest scop să fi primit o educație specială, *profesională*, pe lângă educația generală. Astăzi, când diviziunea muncii sociale a ajuns foarte departe și când, afară de cei neputincioși, nimeni nu-i dispensat de muncă, sub pedeapsă de a fi considerat ca „trântor”, necesitatea specializării, a educației profesionale, e mult mai simțită. Acestei trebuințe răspund școalele speciale: de arte și meserii, de comerț, școala de arhitectură, școala de poduri și șosele ș. c. l. Școala normală deasemenea are de scop să formeze în acelaș timp oameni vrednici și învățători destoinici.

„Aceste două feluri de educații — educația generală și esențială, educația specială și profesională — sunt deopotrivă de însemnate pentru om. Ele nu sunt dealfel opuse una alteia: dimpotrivă, se formează, se perfecționează, se desăvârșesc una pe alta. A neîngriji pe una în folosul celeilalte, ar fi să le slăbești, ar fi adesea să le ruinezi în acelaș timp pe amândouă.” (Dupanloup).

Un om complet, desăvârșit, este acela care întrunește toate însușirile superioare ale speciei, însușirile trebuincioase pentru a exercita o profesiune, un rol folositor în societate și în sfârșit acele însușiri prin care împărtășește sufletul neamului său. Educația generală, aplicabilă la toate popoarele civilizate contemporane, are nevoie să fie complectată cu o *educație națională* potrivită sufletului și condițiilor de viață ale fiecărui popor.

Vom căuta prin urmare să scoatem din elevii noștri nu numai oameni superiori, dar și buni cetățeni, buni Români, în ale căror inimi să bată puternic dragostea de neam, de limbă, de țară și aspirațiile românismului.

OBIECTUL PEDAGOGIEI

I. Știința și arta educației. — II. Științele pe care se întemeiază pedagogia. — III. Utilitatea pedagogiei. — IV. Impărțirea ei.

I. Dispune educația de mijloace sigure pentru a forma omul? Mijloacele sigure sunt acele care-și ating scopul fără de nici o șansă de nereușită; ele sunt întemeiate pe știință sau pe o experiență veche și generală. Există o știință a educației?

O știință e posibilă atunci când faptele, pe care le studiază, sunt supuse unor legi. În realitate există, s'au descoperit chiar câteva legi fiziologice și psihologice; prin urmare există o știință a corpului și a sufletului omenesc; pe temeiul ei se pot formula reguli după care să se ajute formarea cât mai desăvârșită a omului: acesta-i obiectul Pedagogiei. *Pedagogia este știința educației, este totalitatea regulilor pe care educatorul trebuie să le aplice adaptându-le fiecărui caz particular.*

Educația este o artă, educatorul, un artist. Căci nu-i de ajuns ca cineva să cunoască perfect regulile pedagogice pentru a fi un bun educator: trebuie să fie în stare să le aplice cât mai abil, și pentru aceasta să aibă anumite însușiri, care constituiesc așa numitul „tact pedagogic”. După cum pentru a fi orator sau poet nu-i de ajuns să cunoști retorica sau poetica; după cum pentru a fi un bun medic nu-i de ajuns să fi studiat bine științele medicale, ci mai trebuie să le fi pus în practică și să ai anumite însușiri personale pentru a descoperi cât mai repede și mai exact na-

tura boalei, — tot astfel educatorul trebuie să aibă anumite însușiri, prin care să prindă cât mai repede și mai exact firea copilului, să găsească la timp mijloacele cele mai potrivite pentru a o îndreptă și dezvoltă.

„A formă un om e lucru delicat, lucru periculos : nu vă așteptați la infailibilitatea unei geometrii bine concepute și nu sperați deloc liniștea supremă a demonstrațiilor bine conduse. Va fi luptă ; vor fi surprinderi ; vor fi împotriviri, slăbiciuni, înălțări, inerții, miracolele naturii active și libere : va fi acel dute-vino zgomotos, armonios sau haotic, care se petrece în om cași pe mare.” (Marion).

Nu urmează însă că e imposibil să se formuleze reguli de educație, nici că e inutil de a le cunoaște. Medicul întâmpină în practică greutăți analoge : i se întâmplă ca un tratament, care a izbutit față de un bolnav, să fie ineficace sau chiar vătămător pentru altul (deaceia s'a spus cu drept cuvânt că nu există în realitate „boale”, ci numai „bolnavi” — adică atâtea particularități de boală, câți bolnavi sunt); cu toate acestea, cine se mai îndoește astăzi de folosul științei medicale? Tot așa este adevărat că poetul se naște, nu devine poet învățând poetica, dar nu urmează că poetica ar fi nefolositoare chiar celor mai inspirați poeți. Cu atât mai utilă e pedagogia pentru educator, de oarece în arta educației inspirația nu joacă un rol așa de mare ca în poezie. Dealtfel inspirația însăși este adesea ajutată și îndreptată de știință.

Un alt adevăr, pe care trebuie să-l recunoaștem, este că pedagogia nu-i o știință destul de înaintată. Adesea, în lipsă de reguli sigure, trebuie să ne mulțumim cu reguli probabile, așa după cum rezultă din actualele cunoștinți despre natura omenească. Așa încât o definițiune mai modestă, dar mai fidelă, a pedagogiei actuale ar fi : *totalitatea regulilor rezultate din reflec-*

știunea și experiența de până acum cu privire la educație. Rolul pedagogiei este deocamdată să utilizeze toată știința pe care o avem și să împlinească cu datele experienței și ale intuiției lipsurile științei noastre. Dealtfel, toate științele practice, toate tehnicile, chiar și cele mai simple, au început prin a fi incomplete. Și care din ele ar putea pretinde chiar astăzi că a devenit perfectă? Ar fi o copilărie prin urmare să aruncăm puțină știință ce avem despre educație, sub cuvânt că e prea puțină. Cine a spus că învățătorul n'are nevoie de pedagogie pentru a instrui și educa, după cum n'are nevoie să cunoască fiziologia pentru a mistui — acela a glumit sau în tot cazul nu merită să fie luat în serios.

Vechii Greci numiau *pedagog* pe sclavul care ducea copiii la școală. Mai târziu, la Romani, sclavul pedagog a început să instruească el însuși copiii. În timpurile moderne s'a numit mult timp pedagog institutorul pedant. Abia în secolul al XIX-lea, mai ales în a doua jumătate a secolului, cuvântul acesta a căpătat un înțeles onorabil, care va deveni din ce în ce mai mult un titlu de merit.

II. Pentru a descoperi procedeele, metodele de educație precum și metodele de predare ale învățământului trebuie să cunoaștem puterile sufletești și modul cum ele funcționează, într'un cuvânt, psihologia. După cum un sculptor, un pictor, trebuie să cunoască materialul pe care-l întrebuintează și operațiunile la care se supune acest material, tot astfel pedagogul trebuie să cunoască natura și jocul facultăților, puterilor, asupra căror voește să lucreze.

Nu putem forma un om dintr'un copil fără să știm ce este copilul, fără să cunoaștem pe lângă psihologia generală, psihologia copilului. Căci este un fapt de observație comună că spiritul crește ca și corpul,

că există o copilărie a sufletului, că prin urmare poate există o știință a creșterii sufletului, care să descopere legile acestei creșteri, legi după care evoluează treptat diferitele facultăți ale copilului până ce ajung la maturitate.

În sfârșit, pentru a fixa ținta educației, a stabili însușirile, care constituiesc omul superior, pedagogia se folosește de igienă, de logică și de morală.

III. Oricâte însușiri personale ar avea învățătorul, nu se poate dispensa de cunoașterea pedagogiei. Chiar o experiență îndelungată nu-i de ajuns, pentru că e mărginită în timp și spațiu, e produsul unei singure persoane într'un mediu restrâns. Dealtfel, această experiență, dacă nu-i călăuzită de știință, n'are adesea nici o valoare. Cel care posedă pedagogia știe cum să instituie o experiență, cum să-i varieze condițiunile și ce concluzii să tragă. După cum spune un proverb german: „Înțeleptul singur e instruit de experiență; ea nu învață nimic pe cei proști”. Cei ce se fălesc cu „experiența” lor, disprețuind pedagogia, sunt niște rutinari, sau empirici.

Ei merită următoarea observație a lui Lacombe: „Domnule, văd bine că ați făcut douăzeci, treizeci de ani acelaș lucru, fără a schimba întru nimic procedurile d-voastră. Dacă ați practicat îndelung, n'ați experimentat însă nici un moment. Aceasta vă aduce iertare că ați rămas în rutină, dar nu vă scuză poate de a considera durata rutinei drept experiență.”

Experiența nu poate fi rodnică decât dacă e condusă „de știință, care inspiră cercetările, sugerează încercările, suprimă încercările zadarnice, controlează rezultatele, le apreciază după adevărata lor valoare și permite de a scoate din ele în prezent și'n viitor toate învățăturile pe care le cuprind.” (Mauxion).

O experiență bine făcută poate fi mai hotărătoare decât un lung șir de experiențe făcute după inspirația momentului, fără de un fir conducător. Iată de

ce un învățător tânăr, stăpân pe știința educației și posedând însușirile necesare, poate avea în scurt timp mai multă și mai prețioasă experiență decât un altul, care a albit în această carieră.

Empiricul, când izbutește, atribue îndată o valoare procedului în cauză, fără să bănuască că pot exista proceduri și mai bune și mai sigure; iar când nu izbutește, aruncă vina pe firea elevului sau pe împrejurări ca și cum sarcina sa n'ar fi să instruească și să educe pe toți elevii (afară de idioti)!

Pedagogia poate fi într'adevăr nefolositoare, dar numai pentru cei ce n'o pricep sau care au învățat-o papagalicește. Când însă un învățător a pătruns această știință, când o stăpânește, când îi dă zilnic viață meditând-o, aplicând-o, îmbogățind-o cu observațiile sale, atunci pedagogia ajutată de tactul acestui învățător îi îngăduie să conducă elevii fie în clasă, fie în particular, cu siguranță și îndemânare.

Pedagogia este prin urmare necesară educației: ea o călăuzește, o inspiră și-i procură mijloacele. „Există o pregătire pentru artă prin știință, o pregătire a inteligenței și a inimei, care precedează opera educațiunii și numai grație căreia experiența pe care n'o putem dobândi decât în cursul acestei opere, devine instructivă pentru noi. Numai prin acțiune, prin practică, se capătă arta, se dobândește *tactul*, talentul, istețimea, îndemânarea; dar numai acela învață arta, care a dobândit mai înainte știința prin munca gândului, care și-a însușit-o și care a determinat de mai înainte impresiunile pe care experiența viitoare trebuie să le facă asupra lui.” (Herbart).

Dar iarăși nu trebuie să exagerăm valoarea practică a pedagogiei. După cum logica, de pildă, nu face pe cineva să argumenteze bine și nici chiar nu-l împiedecă să argumenteze prost, ci numai îi arată, dacă e atent, că greșește, — tot astfel pedagogia nu face pe cineva să educe bine și nici chiar nu-l împiedecă, de pildă, să aplice pedepse antipedagogice, ci îi arată numai că greșește. Știința, în genere, stabilește legile pe

care artistul trebuie să le respecte, hotărniceste domeniul în afară de care inspirația e condamnată să rățăcească, dar nu poate înlocui inspirația, căreia îi este dat să descopere cele mai bune căi înăuntrul acestui domeniu.

„Dar, dacă folosința principiilor psihologice e mai mult negativă decât pozitivă, nu trebuie să încheiem că ele sunt lipsite de folos. Ele restrâng cu siguranță câmpul experiențelor și al greutăților. Dacă suntem psihologi, vom ști de mai înainte că cutare metode sunt rele. Psihologia ne va păzi de unele greșeli și ne va îngădui mai ales să ne facem o reprezentare mai exactă despre ceea ce voim. Pe de altă parte avem mai multă încredere într'o metodă care pare că se sprijină în acelaș timp pe teorie și pe practică.” (James).

IV. Atât pentru înlesnirea studiului, cât și pentru trebuințele practice, pedagogia se împarte în: *pedagogie generală*, care e știința educației, în înțelesul restrâns al cuvântului, adică fără instrucțiune — și *didactică*, care e știința de a instrui, adică totalitatea regulilor de predare a cunoștințelor. Didactica nu este decât o aplicare a principiilor pedagogice la învățământ, deaceea face parte din cadrul larg al pedagogiei. Didactica la rândul ei se subîmparte în *didactică generală*, care se ocupă de regulile comune de predare a tuturor cunoștințelor și *metodica specială*, care cercetează mijloacele de predare cele mai potrivite fiecărui obiect de învățământ.

PRINCIPIUL NATUREI

- I. *Utilizarea forțelor naturei în educație.* — II. *Utilizarea legii dezvoltării copilului.* — III. *Utilizarea firei particulare fiecărui copil. Importanța personalităților.*

I. Înainte de a ne ocupa de scopurile și metodele speciale diferitelor părți ale educației, să stabilim principiile generale, care trebuie să călăuzească întotdeauna pe educator. Educația caută să ajute, să îndrepte și să desăvârșească natura omului. Educatorul are nevoie să cunoască firea particulară a copilului, să știe cum se dezvoltă în genere sufletul copilului și cum funcționează în genere sufletul omenesc. Toate acestea trebuie să le știe nu numai pentru a urmări un scop educativ potrivit firei particulare a copilului său, dar și pentru a întrebuința mijloace conforme ordinii naturale, căci *nu putem porunci naturei sufletești, după cum nu putem porunci naturei fizice, decât supunându-ne legilor ei.* Așa, de pildă, atenția omului și 'n special a copilului se produce involuntar în anumite condițiuni, când se deșteaptă curiozitatea sau interesul. Aceste condițiuni, producându-se dela sine, stingheresc deobicei disciplina și învățământul în clasă; învățătorul însă, cunoscându-le, le va produce cu voință în folosul instrucțiunii și al educației.

Adesea se formulează principiul naturei spunându-se: „educatorul trebuie să urmeze natura”. Această formulare e însă nelămurită și poate da loc la inter-

pretațiuni greșite. Omul nu se naște cu o natură bună, după cum credeă Rousseau: așa încât rolul educatorului nu constă numai în a păzi copilul de influențele rele și a-i ajuta dezvoltarea firească; adesea copilul vine pe lume cu aptitudini, cu porniri rele, cu slăbiciuni, care-l fac impropriu pentru viața în societate, cu apucături care sunt niște rămășițe dela străbunii sălbateci: educația are de scop tocmai să înnăbușe aceste predispozițiuni, să le împiedece de a intra în caracterul omului. Această acțiune de înnăbușire, pentru a izbuti pe deplin, trebuie să fie făcută metodic, servindu-ne de mijloacele însăș pe care ni le oferă natura copilului. Utilizarea forțelor naturii și a jocului lor firesc — a legilor naturale — în educație: iată cum trebuie să înțelegem principiul enunțat.

Enunțarea, pe care am criticat-o, mai poate da loc și la alte nedumeriri: „Ce este conformitatea cu natura? Unde o găsim? Cum o vom cunoaște? Care oameni i-au rămas credincioși? Trebuie să-i căutăm în pădurile virgine din America sau printre diferitele triburi ale mării de sud sau poate la națiunile civilizate din Europa?”
(Diesterweg).

Dar, admițând chiar că am putea descoperi undeva sau reconstrui în minte „natura primitivă” a omului, așa cum eră înainte de civilizațiune, n’am putea-o lua de model, de ideal, căci judecând după felul de viață al oamenilor preistorici, natura lor sufletească n’avea nimic de invidiat pentru noi. Oricâte cusururi s’ar găsi civilizațiunii, oricât s’ar critică convențiunile sociale, moda, și în genere „viața artificială” de astăzi, nu se poate tăgădui că în definitiv sufletul omenesc s’a cioplit, a progresat. Insușirile atribuite naturii primitive a omului au provenit dintr’o iluzie poetică, pe care științele preistorice au împrăștiat-o.

II. Educatorul trebuie să ție seamă și să se folosească nu numai de legile generale ale sufletului omenesc, dar și de legea naturală a dezvoltării copilului. Este în afară de orice îndoială că sufletul omenesc se schimbă

cu mersul anilor : prin urmare educația e nevoită ca în acțiunea ei asupra copilului, adolescentului sau tânărului să se conformeze condițiilor vârstei.

Educația nu-i o acțiune de imprimare, ca tiparul pe hârtie, nici o acțiune de modelare ca scoaterea figurilor de ceară din calapod ; — în termeni abstracti, dar mai exact, educația nu-i o acțiune ce se impune din afară, ci dezvoltarea puterilor de viață superioară, care se găsesc în germen într'un copil. Comparația cu sculptura e numai în parte exactă. Educația poate fi comparată mai degrabă cu horticultura : după cum grădinarul trebuie să cultive fiecare plantă, fiecare floare, conform condițiilor ei de dezvoltare, tot așa educatorul trebuie să se conformeze legii dezvoltării firești a omului. Oricât s'ar silii un grădinar să 'ngrijească o floare, dacă nu știe care sunt condițiunile prielnice dezvoltării acelei specii de flori, nu va izbuti : toată munca și osteneala sa vor fi zadarnice. Copilul, cași floarea, se dezvoltă numai prin însușirea treptată a elementelor prielnice naturei sale. Cași floarea, copilul se dezvoltă dinnăuntru înafară, ca să zicem așa ; educația provoacă, ajută și îndreaptă creșterea puterilor fizice și sufletești ale copilului, dar nu poate nimic fără concursul naturei. Pentru a obține acest concurs, educatorul trebuie să cunoască psihologia generală, psihologia infantilă și firea particulară a copilului său.

Un medic celebru, fiind felicitat călduros că a scăpat dela moarte un bolnav, răspunse : eu l-am îngrijit, Dumnezeu l-a vindecat. La fel va răspunde un educator bun, când i s'ar lăuda opera : eu am îngrijit copilul, natura l-a desăvârșit. Această considerație nu dovedește însă inutilitatea educației, căci natura lăsată în voia întâmplărei, rămâne nedesăvârșită, e supusă chiar influențelor rele. Comparați fructele pe care le obține grădinarul cu fructele arborilor neîngrijiți. Prin cultură se obține chiar îmbunătățirea speciei, ca să nu zicem crearea de specii noi : trandafirul e strănepotul măceșului.

Aplicările principiului naturei le vom vedea în tot cursul pedagogiei ; deocamdată ne mărginim la câteva considerațiuni generale. Așa, de pildă, învățătorul și apoi profesorul nu vor ațâța aptitudini precece, ci vor satisface pe acelea care se manifestă în mod firesc. Pentru ca acțiunea educativă să fie eficace, trebuie să vie la momentul oportun. Unele studii fiind predate prea de timpuriu, sunt plictisitoare și obositoare, iar fiind predate prea târziu, spiritul nu mai beneficiază de toată influența lor.

În trăsături generale dezvoltarea naturei omenești constă în trecerea dela viața animală la viața spirituală ; sensibilitatea, mărginită mai întâi la emoții rudimentare și egoiste, se îmbogățește treptat cu sentimente altruiste și cu sentimente estetice ; inteligența se ridică treptat dela percepțiile sensibile la concepțiile raționale : mersul său firesc este dela concret la abstract, dela particular la general ; voința, foarte slabă și rudimentară la început, fiind sub jugul senzațiunilor și al emoțiilor, se întărește și se liberează treptat de această sclavie cu ajutorul ideilor.

În rezumat, educația nu-i eficace decât în măsura în care se slujește de ordinea naturală, în măsura în care utilizează forțele naturale pentru atingerea scopului ce urmărește. După vechia concepție, aplicată și astăzi în mod empiric în multe familii, educația ar consista în a impune voința educatorului voinței copilului. Aceasta însă nu-i educație, ci dresaj : de aceea dă rezultate triste. Ca să obții dela un copil rezultatul voit, trebuie să știi cum să-l iei și ce să-i ceri. Pentru aceasta, repetăm, trebuie să-i cunoști firea lui particulară.

III. Nu-i nici posibil nici de dorit să se facă educația tuturor exemplarelor speciei omenești după acelaș calapod. Nu-i posibil, căci copiii nu se nasc deopotrivă

înzestrați de natură. În zadar te-ai încercă să faci curajos pe un copil lipsit de vlagă : e aproape ca și cum ai voi să scoți un Beethoven dintr'un surdo-mut ! De altfel nici n'ar fi de dorit ca toți oamenii să aibă aceleași însușiri în aceeaș măsură. Progresul omenirii, ca cel al oricărei specii vii, se operează prin diferențiere. Educatorul trebuie prin urmare să desvolte personalitatea fiecărui copil.

Personalitatea, în înțelesul larg al cuvântului, e fizionomia sufletească a cuiva ¹⁾. Oricât de banal ar fi un suflet, tot se deosebește cu ceva de celelalte suflete omenești. Goethe spunea că nu există două frunze identice pe acelaș copac ;— cum ar putea fi doi oameni absolut la fel ? În pedagogie însă prin cuvântul „personalitate” înțelegem un suflet ales, care se deosebește în bine și într'o largă măsură de celelalte suflete. Scopul suprem al educației este să desvolte, să înflorească mai cu seamă acele însușiri bune, prin care un om se va putea distinge mai mult de semenii săi.

Pentru ajungerea acestui scop ultim, educația personalității trebuie să înceapă chiar din primii ani ai copilăriei, de îndată ce copilul începe a-și manifesta natura sa particulară. Unii copii sunt vioi, alții liniștiți ; unii se rușinează repede, alții aproape deloc ; unii sunt ascultători, alții îndărătnici, încăpățânați și așa mai departe. E nevoie de o îndelungată observație atentă pentru a descoperi amănunțit natura fiecăruia și de mult tact pentru a o îndreptă. Așa, de pildă, încăpățânarea unui copil poate proveni fie din nepricepere, fie din nesimțire, fie din temperament, dintr'un prișos de energie voluntară. De aceea

1) Pentru exprimarea acestui înțeles ar fi mai potrivit termenul „individualitate”.

nu poate fi combătută în mod uniform, ci ne vom adresa când priceperii, când simțirei copilului, iar altă dată va fi nevoie să canalizăm energia lui voluntară într'o direcția aleasă de noi — să-l „distrăm”.

Deosebiri de ordin intelectual se manifestă mai târziu, în timpul învățământului primar și mai ales în primele clase secundare. Ochiul cel mai superficial descopere cu ușurință pe elevul cu memorie bună, pe cel cu memorie slabă, pe unul care pricepe lesne matematica, pe altul cu talent de a recita versuri și așa mai departe. Datoria unui bun profesor, a unui educator, a unui părinte sufletesc, este să cultive, să desvolte aptitudinile bune ale fiecăruia din elevii săi.

E în afară de îndoială că starea actuală, când elevii mediocri și submediocri urmează în aceeași clasă, după același program și după aceleași metode ca elevii talentați, e departe de a fi mulțumitoare. Școlarii deștepți sufăr din pricina celor mediocri și proști, iar aceștia la rândul lor sufăr din pricina celor dintâi. Unii se descurajează fiindcă nu li se dă deajuns; ceilalți pentru că li se dă prea mult.

Până la înființarea unor clase sau școli speciale, profesorul conștiincios va continua pe cât posibil să-și împartă în minte clasa în două sau trei categorii de elevi; va căuta să nu lase neocupați pe cei mai deștepți, punându-le lor întrebările cele mai grele, punându-i pe dânșii să corecteze greșelile camarazilor, să citească mai întâiu o bucată de lectură, să contribuie la explicarea unei lecții ș. c. l.; va căuta pe de altă parte să nu ceară elevilor slabi lucruri peste puterea lor, va rezervă pentru dânșii chestiunile mai ușoare, le va da chiar, spre deosebire de ceilalți, teme și exerciții mai ușoare și așa mai departe. Într'un cuvânt, va adopta metoda și chiar programul de învățământ pe cât posibil după natura fiecărui elev, cu silința de a trezi și hrăni aptitudinile și însușirile bune ale fiecăruia.

Pentru a-și cunoaște mai bine elevii, n'ar strică

până la un punct oarecare intimitate față de dânsii. Un profesor, care e stăpân pe materia lui și care e conștiincios, n'are să se teamă că autoritatea sa va suferi din această pricină. Elevii au un simț special pentru a descoperi pe profesorul devotat carierei sale și chiar cei mai leneși din ei fac oarecare eforturi să învețe la materia unui astfel de profesor și au considerație pentru dânsul. Acest învățător nu va riscă deci nimic luând o atitudine familiară față de elevi, chemându-i uneori pe nume, uneori luându-i deoparte, între patru ochi, pentru a descoperi pricina nesilinciei sau neascultărei lor și pentru a-i sfătui părințește. Profesorul va avea deasemenea convorbiri intime cu elevii deștepți și silitori, recomandându-le de pildă cărțile cele mai potrivite pe care să le citească acasă sau în cursul vacanței, dându-le deslușirile trebuincioase, ș. a.

Nu trebuie să uităm că personalitatea e isvorul propășirii, că cel mai potrivit mijloc de a determina progresul națiunii este cultura individuală (intelectuală și morală) a fiecăruia din fiii săi.

PRINCIPIUL ACȚIUNEI

- I. *Utilizarea activității intelectuale spontane.* — II. *Necesitatea acțiunii copilului în educația sa fizică și morală.* — III. *Să ne folosim de curiozitatea copilului și de nevoia lui de a fi activ.* — IV. *Necesitatea reacțiunii copilului.*

I. „Sufletul — spuneă un vechiu filozof grec — nu-i un vas pe care să-l umpli, ci un cămin pe care trebuie să-l încălzești” sau mai degrabă un foc, pe care trebuie să-l hrănești. Să ne amintim adesea acest principiu, sau mai bine să nu-l pierdem niciodată din vedere, căci își găsește aplicarea neîntrerupt în educația și instrucția copilului.

Dacă sufletul copilului ar fi ca un vas de umplut, atunci opera învățătorului ar constă să-i toarne cunoștințele, să-i comunice zilnic cât mai multe adevăruri, să-i dea să citească și acasă cât mai multe cărți. Copilul ar trebui să fie tăcut, ascultător și să caute a memoriza cât mai mult, a-și „băga în cap” cât mai multe idei. În realitate însă sufletul e o forță activă, ca focul, care se hrănește și hrănindu-se devine din ce în ce mai puternic. Mai exact vorbind, sufletul copilului e ca un organism viu, care se dezvoltă prin hrană și exercițiu, a cărui dezvoltare însă mai e condiționată și de vitalitatea lui înăscută, de cantitatea de energie pe care e capabil s'o desfășoare și de aptitudinile sale.

Inteligența se hrănește cu acele idei și adevăruri, pe care le asimilează, le înțelege. De unde urmează

că copilul nu trebuie să primească cunoștințele în mod pasiv, ca o povară, ci să fie ajutat ca să și le formeze pe cât e cu putință el însuș. În loc să asculte tăcut lecția, el trebuie să colaboreze cu învățătorul, să fie ațâțat tot timpul să caute, să observe, să judece, să vorbească, să desemneze, într'un cuvânt să fie activ, să participe oareșicum dacă nu la descoperirea ideilor, cel puțin la stabilirea lor. În felul acesta copilul e scutit de silința de a memoriza, de oarece ideile pe care le găsește el însuș se memorizează fără de nici o efortare; el învață cu plăcere, ceea ce-l face să învețe mai ușor și mai bine.

Acesta-i modul firesc de a dobândi cunoștințe. Așa învață copilul limba sa maternă, proprietățile lucrurilor și ființelor înconjurătoare. Suma ideilor pe care le capătă și a cuvintelor pe care le memorizează copilul fără să-și dea seama în primii săi ani, e considerabilă. De ce atunci n'am întrebuințat aceeaș metodă naturală pentru complectarea cunoștințelor lui?

E adevărat că sunt unele cunoștințe la care elevul n'ar putea ajunge, oricât l-am îndruma: de pildă, istoria și geografia; dar și aceste lecțiuni pot fi predate sub formă de convorbire, așa încât să fie înțelese și să țină încordată atenția elevilor prin însuș interesul, pe care-l deșteaptă. Nu-i mai puțin adevărat că principiul de a ține elevul mereu în acțiune e foarte obositor de aplicat mai ales într'o clasă numeroasă și cu programul încărcat. Învățătorul bun nu cruță însă nici o osteneală pentru a practica acest principiu pe cât îi îngăduie împrejurările, prețuind la nevoie mai mult calitatea decât cantitatea cunoștințelor, în dorința ca elevii să aibă mai degrabă un cap bine făcut, decât un cap bine umplut.

Vechiul precept al lui Pliniu cel tânăr, devenit maximă, cuprinde

în patru cuvinte un principiu fundamental al didacticei: *Non multa, sed multum*, nu multe cunoștinți, dar mult înțelese, cu alte cuvinte, puține cunoștinți dar adânc înțelese, pe deplin stăpânite — sau sub o formă mai generală: puțin dar bine.

În rezumat, instrucția nu trebuie să întrebuițeze metoda artificială, care constă în a imprimă cunoștințele, ca și cum creerul copilului ar fi o foaie de hârtie albă, ci folosindu-se de mijloacele pe care natura însăși i le pune la îndemână, să ațâțe, să ajute și să călăuzească activitatea intelectuală spontană a copilului. Învățătorul să arăte cât mai puțin, să facă pe elevi să găsească cât mai mult. Grație acestei metode elevul învață cu plăcere, fără speranța unei răsplăte și fără teamă de pedeapsă.

În *Emile*, o carte pe care orice învățător trebuie s'o fi cetit, pe lângă multe exagerări se găsesc unele sfaturi didactice excelente, de pildă cu privire la exercitarea activității spontane a copilului. Ce învață copilul? se întreabă Rousseau: „Cuvinte, cuvinte și iar cuvinte”. Trebuie să înlocuim cuvintele cu lucruri și să începem instrucțiunea cu realitățile sensibile. „Dăm prea multă putere cuvintelor. Cu educația noastră papagalicească, nu scoatem decât papagali... Copilul nu trebuie să știe nimic pentrucă i-ați spus d-voastră, ci pentrucă va fi înțeles dânsul... *Emile* are puține cunoștinți, dar cele pe care le posedă sunt într'adevăr ale sale; el nu știe nimic pe jumătate... Mi-i deajuns să știe să găsească îndreptățirea a tot ce face și motivul a tot ce crede. Scopul meu nu-i să predau știința, ci să-l învăț s'o dobândească la nevoie și să iubească adevărul mai presus de orice.”

Pestalozzi și Herbart, după cum vom vedea, au conceput la fel arta de a instrui. Învățământul trebuie să se înrădăcineze în câmpul de experiență al elevului. Adevărata școală este aceea în care toată lumea lucrează: elevii cași învățătorul. Într'un cuvânt, elevul trebuie să învețe întotdeauna în mod activ.

II. Principiul acțiunii se aplică și mai mult încă în educația morală. În ce privește educația fizică am putea spune că constă numai în acțiune. Închipuiți-vă o educație fizică, care s'ar predă de pe ca-

tedră în fața elevilor așezați în băncile lor ! Oricât de bine ar explica profesorul natura, condițiunile și rațiunea fiecărui exercițiu, oricât de bine ar pricepe elevii această explicațiune, este vădit că dânșii nu se aleg decât cu teoria educației fizice, care își are desigur utilitatea ei, dar nefiind practică, nu poate influența câtuși de puțin corpul elevilor.

Ar fi exagerat desigur să se susțină că tot așa instrucțiunea morală, teoria purtării bune și frumoase, n'ar avea nicio influență. Când ascult sau citesc teoria unui exercițiu fizic, fibrele mușchilor mei nefiind puse prin aceasta în mișcare, nu profită întru nimic ; dar când ascult sau citesc o bucată morală, fibrele inimii îmi sunt puse întru câțva în mișcare și prin urmare prin aceasta chiar purtarea mea viitoare va putea fi întru câțva modificată. Cu atât mai mult o instrucție morală sistematică și îndelungată va trebui să aibă un folos practic. Comerțul cu ideile și sentimentele morale, reflecțiunea morală nu poate să nu înalțe întrucâtva sufletul omului și să nu-i influențeze conduita.

Nu e mai puțin adevărat însă că acțiunea este indispensabilă educației morale, fie pentru a înlesni copilului priceperea ideilor morale, fie pentru a-i forma deprinderi bune.

Mai ales copilului mic adevărurile morale trebuiesc să fie comunicate în mod intuitiv, adică recurgându-se la experiența lui personală, pentru ca să aibă el însuș în mod direct impresiunea acelor adevăruri. După cum copilul în mod firesc vorbește înainte de a ști să citească, după cum cântă fără să cunoască notele muzicale, tot astfel se poartă frumos fără să știe ce este purtarea frumoasă. Educația morală constă prin urmare la început a deșteptă simțimintele bune înainte chiar de a le da numele. In loc de sfaturi,

precepte și porunci, să inspirăm încredere și iubire copilului, pentru că prin ele, ajutându-ne, după cum vom vedea și de puterea exemplului, să determinăm pe nesimțite purtarea copilului.

Educațiunea morală constă deasemenea nu numai în vorbe, dar mai ales în acțiune. Ea nu se reduce, în a da sfaturi, porunci și pedepse sau recompense, ci la început în a inspira sentimentele bune și frumoase, a desvoltă înclinațiunile favorabile ale fiecărui copil, a innăbuși pe cele potrivnice, apoi treptat a face pe copil să înțeleagă și să simtă motivele și mobilele purtării morale. Pe cât e cu putință copilul trebuie să dobândească noțiunile morale prin propria sa experiență, determinată sau condusă bineînțeles de către educator. Intr'un cuvânt, copilul să capete o purtare frumoasă — nu prin *dresaj* — ci *formându-și* ideii, simțiminte și deprinderi bune.

III. E curios faptul că în arta educației omul n'a știut să se folosească de cele mai însemnate proceduri ale naturei, ba chiar adesea a urmat o cale cu totul opusă. Copilul sănătos cât timp e treaz, e în acțiune, „n'are astâmpăr”, cum se spune în familie. Acest neastâmpăr, cași curiozitatea lui nesățioasă, îi slujește să-și procure cât mai multe senzațiuni, cât mai multe cunoștințe, și 'n acelaș timp îi desvoltă corpul și mintea. Creșterea în familie constă adesea în a „astâmpără” copilul și a-l opri să plictisească pe cei mari cu întrebările lui. Educatorul însă se va sluji de aceste mijloace, pe care i le oferă natura, pentru a îmbogăți și sistematiză experiența copilului. El va fi nemulțumit dimpotrivă de copilul așa numit „cumințe”, „serios” sau „așezat”, care în realitate nu-i decât apatic, indolent sau bolnăvicios.

„Curiozitatea copiilor este o înclinație a naturei

premergătoare instrucțiunii; nu scăpați prilejul de a vă folosi de ea. De pildă, la țară copilul vede o moară și vrea să știe ce este; trebuie să-i arăți cum se pregătește hrana care nutrește pe om. El zărește secerători: arată-i ce fac dâșii, cum seamănă grâul și cum crește în pământ. Nu trebuie să fii niciodată nemulțumit de întrebările lui; acestea sunt căile pe care natura ți le deschide pentru a înlesni instrucția; urmează-le cu plăcere: astfel copilul va învăța pe nesimțite cum se fac toate lucrurile care slujesc omului și care se desfac în comerț.” (Fénelon).

Lecciónile cele mai profitabile sunt cele neprevăzute, pe care le provoacă întrebările copilului; ele se înrădăcinează mult mai bine în sufletul lui, fiindcă răspund unei trebuințe simțite de dânsul. Mai ales în instrucția și educația morală să nu scăpăm niciun prilej pentru întrebuițarea acestei metode indirecte, folosindu-ne nu numai de curiozitatea copilului, dar și de incidentele vieții lui zilnice, de împrejurările pe care le-a văzut sau despre care a auzit vorbindu-se.

IV. Dar nu-i de ajuns să ne folosim de curiozitatea copilului, de nevoia lui de a fi activ și de activitatea lui spontană, mai trebuie să nu pierdem nici un prilej de a-l face să reacționeze și de a substitui treptat în locul reacțiunilor înnăscute, reacțiuni conforme țintei pe care o urmărim.

În mod firesc copilul reacționează adesea după orice impresiune, mai ales după impresiunile noi și această reacțiune îl ajută foarte mult să-și formeze și să-și fixeze cunoștințele despre lume, căci de impresia primită se leagă senzația de a-i fi răspuns, senzație produsă de mișcările copilului determinate de acea impresie. Din această observație psihologică scoatem regula pedagogică de *a nu lăsa copilul să primească în mod pasiv cunoștințele pe care i le comunicăm, ci de a-l face să reacționeze, dacă nu printr'o activitate corespunzătoare, cel puțin prin vorbe.*

Fiecare elev să aibă caiete sau tăblițe, pe care să facă socoteli, să desemneze, să facă măsurători și la dispoziția tuturor să fie un material didactic suficient care să le îngăduie de a exprima prin acțiune, de a manifesta cunoștințele dobândite. Reacțiunile verbale sunt insuficiente, de oarece elevul se poate sluji de termeni exacti pentru a exprima idei greșite. Atunci însă când elevul aplică sau ilustrează ideile printr'o acțiune corespunzătoare, putem fi siguri că le-a priceput pe deplin. Deaceea să nu ne mulțumim cu reacțiunea verbală, decât atunci când nu-i cu puțință să obținem o reacțiune vizibilă.

Mâinele elevilor sau cel puțin gura lor să fie ocupată în clasă paralel cu ocupația intelectuală. În felul acesta îi deprindem să observe, să nu rămână cu idei nedeslușite sau rău înțelese, să devină îndemânațeci și ageri la minte. Pe deasupra, această metodă ținând mereu pe școlari ocupați, ușurează foarte mult disciplina în clasă.

Dacă mai adăugăm că educația urmărește cu precădere formarea copilului pentru viața practică, credem că am îndreptățit îndeajuns principiul că, oridecâteori e cu puțință, educația să se facă prin practică în vederea practicei, prin acțiune în vederea activității viitoare.

UTILIZAREA EXEMPLULUI

I. Legea imitației. — II. Folosința exemplului în educație. — III. Exemplul părinților și al învățătorului. — IV. Alte exemple. Emulația. — V. Idealul educației ca funcție socială.

I. Studiind influența mediului asupra formării omului am arătat în treacăt și puterea pe care o are exemplul mai ales asupra copilului. Această putere este într'adevăr atât de mare, încât pe lângă cele două principii — de a urma metodele naturale și ajută activitatea copilului — trebuie să mai ridicăm la rangul de principiu fundamental *a feri copilul de orice pildă rea și a-i oferi cât mai multe exemple bune.*

Fără știrea noastră tindem să ne modelăm după persoanele cu care venim în atingere. Aceasta e legea imitației. S'a spus cu drept cuvânt că invențiunea și imitația sunt cele două picioare cu ajutorul cărora omenirea înaintează pe calea progresului. Câțiva oameni mai răsăriți inventează, nascocesc, o idee, o credință, o faptă, care apoi prin imitațiune se răspândesc ajungând cu timpul credințe și moravuri publice.

Legea imitației se explică prin existența unui instinct înăscut în om și căruia i s'a dat acelaș nume : instinctul imitației. Analizând mai deaproape fenomenul imitației, când se produce în mod inconștient sau cel puțin involuntar, găsim că izvorăște adesea din simpatie. Prin simpatie tindem să ne punem în acord, în armonie, la unison cu persoana cu care sim-

patizăm : fără știrea sau cel puțin fără voia noastră îi împărtășim sentimentul, care o stăpânește la un moment dat și în genere îi imităm purtarea. Copilul simpatizează cu frații și cu tovarășii de joc, apoi cu unii camarazi de școală. Prin simpatie el reproduce adesea gesturile, vorbele și faptele lor.

Pe lângă această cauză, copilul fiind slab și ignorant, neavând personalitatea formată, este mult mai aplecător decât omul matur să imiteze pe cei din jurul său. Copilul simțind mare trebuință de a fi activ și negăsind în sufletul său motive îndestulătoare de acțiune, se lasă târît de feluritele impresiuni, care bat la ușa sufletului său. Neputând să se determine singur, se lasă condus de ce vede pe alții făcând.

II. Puterea exemplului poate fi folosită atât în educația fizică, cât și în educația intelectuală, dar mai ales în educația morală. Didactica recomandă deasemenea întrebuițarea exemplelor. În educația fizică este vădit că elevul va prinde mai bine mișcărilor, care constituiesc un exercițiu, dacă pe lângă descrierea verbală i se arată figura desemnată. Concretizarea este însă și mai vie atunci când profesorul face el însuși acel exercițiu : în acest caz exemplul capătă pe lângă rolul de model și rolul de îndemn.

În educația intelectuală exemplul lămurește, ilustrează și dă viață teoriei. Grație exemplului, elevul își asimilează teoria și pricepe folosul ei, așa încât nu-i rămâne ca o povară moartă în memorie. Pe cât e cu putință, mai ales în învățământul primar, exemplul trebuie să preceadă și să pregătească teoria. Elevii să fie ațâțați a căuta cât mai multe exemple prin analogie sau pentru verificarea teoriei. Aceasta constituie o gimnastică intelectuală excelentă, pe care

învățătorul o va sprijini din toată inima, pentru folosul ei educativ, în afară de folosul didactic.

De puterea exemplului trebuie să ținem seamă și să ne folosim mai ales în educația morală. Să nu lăsăm copilul să se apropie de cei care i-ar putea da pilde rele; când împrejurarea îl pune în atingere cu un om sau cu un copil rău, să nu-l lăsăm sub influența lor, ci să-i arătăm urmările purtării pe care dânsii o au, inspirându-i desgust. Copilul fiind mai impresionat de fapte decât de vorbe, judecând mai mult după ceea ce vede decât după ceea ce i se spune, vom căuta să-i oferim bune modele de purtare, să-i arătăm în persoanele ce-l înconjoară însușirile pe care să le dobândească și dânsul.

„Din toate mijloacele de întrebuințat pentru a instrui copiii, pentru a formă moravurile, cel mai simplu, mai lesnicios, mai eficace, este de a le pune sub ochi pilda lucrurilor pe care voiți ca dânsii să le practice sau să le evite... Nu există cuvinte cât de puternice care să le dea ideia virtuților și a viciilor așa de bine ca faptele oamenilor care le înfățișează. Nimic nu pătrunde spiritul oamenilor așa de lesne, așa de adânc ca exemplul.” (Locke).

III. Părinții mai întâiu, apoi și învățătorul sunt ținuți să dea prin purtarea lor numai pilde bune copilului. „Cei care îi dau exemple rele ar fi mai bine să li se lege o piatră de moară de gât și să fie aruncați în fundul mării” — exclamă cu indignare un apostol protestant, zelos apărător al copilăriei (Guillaume Farel). Din fericire, exemplele bune sunt pe de altă parte, dacă nu tot așa de puternice ca cele rele, dar destul de binefăcătoare, după cum se poate observa zilnic.

Impăratul roman Marcu Aureliu, de ale cărui virtuți pomenește istoria, ne mărturisește că datoră răbdarea bunicului său, modestia o datoră tatălui și pietatea o datoră mamei sale. Respirând din copi-

lărie acesse virtuți, pe care le posedau cei ce-l înconjurau, ele au pătruns în firea lui Marcu-Aureliu pe nesimțite mai ales că, probabil, n'au întâmpinat rezistența unor apucături potrivnice. Omul virtuos, omul vrednic, cinstit și bun radiază în jurul său însușirile, după cum omul vesel răspândește veselia.

Să deprindem copilul să fugă de cei răi și vițioși ca de ciurmați ; să caute tovărășia celor buni, după cum îi place tovărășia stejarului care răspândește sănătate și putere, după cum îi place tovărășia păsărilor, care înalță spre ceruri osanalele lor. Fapta bună e cântecul de triumf al vieței superioare omenești ; ascultând adesea așa cântec nu se poate să nu-ți vie să-l îngâni și tu !

În tot cazul învățătorul e dator să dea elevilor numai pilde bune. „Pentru ca elevul să fie pătruns de respect pentru legea morală, trebuie mai întâiu ca prin caracterul, purtarea și vorbirea sa învățătorul să fie el însuș cel mai convingător exemplu. În acest fel de învățatură cece nu pornește din inimă nu merge la inimă. Un învățător care recitează precepte, care vorbește despre datorie fără de convingere, fără căldură, nu numai că-și pierde timpul, dar face rău” 1).

Desigur nu se poate cere învățătorului să fie un sfânt nici un om cu desăvârșire virtuos, așa cum poate n'a existat nimeni pe pământ ; nu i se poate pretinde să fie nici de talia celor cărora li se înalță statui ; pentru a fi însă un bun învățător trebuie să fie cece românul numește cu dreptate „om de ispravă” și „om de omenie”, să știe s'ascundă sau cel puțin să stăpânească în fața elevilor cusururile, pe care le are.

„Tineri învățători, aduceți-vă aminte că în toate lucrurile, lecțiunile voastre trebuie să consiste mai mult în acțiuni decât în dis-

1) Din instrucțiunile oficiale privitoare la învățământul din Franța.

cursuri, căci copiii uită adesea ceea ce au spus și ceea ce li s'a spus, nu însă ceea ce au făcut nici ceea ce s'a făcut în fața lor." (Rousseau).

IV. Evident că dacă pe lângă bunul exemplu al părinților și învățătorului copilul ar vedea exemple bune și la alte persoane înconjurătoare, educația sa ar câștiga foarte mult.

În tot cazul învățătorul va profita de întâmplările din sat, ca de pildă un act de curaj, sau de binefacere, pentru a le povesti elevilor. Cum aceste întâmplări sunt rare într'un sat, învățătorul se va mai folosi de întâmplările din țară și chiar din străinătate, pe care le găsește în ziare. Aceste exemple vor influența desigur mai puțin pe elevi decât acele petrecute sub ochii lor sau decât cele făptuite de persoane pe care dânșii le cunosc, dar nu se poate spune că n'ar avea nici un folos. Însfârșit învățătorul va mai întrebuința pildele de virtute și eroism păstrate în istorie, precum și operele literare moralizatoare.

Când imităm pe alții cu știință și voință, fapta nu mai trebuie atribuită instinctului, ci unor motive de care ne dăm seama, de pildă dorința de „a nu ieși din rândul lumii" sau a nu fi inferiori altora. Emulația joacă un mare rol în viața omului și apare de timpuriu, chiar din prima copilărie.

Învățătorul se va folosi de emulația elevilor, dar cu tact și măsură. El trebuie să vegheze ca emulația să nu se transforme în invidie și să nu obosească, nici să descurajeze pe elevii slabi. Aceste precauțiuni fiind luate, nu vedem ce neajunsuri ar putea avea emulația. A o înlătura sub cuvânt că e un simțământ josnic, este a-și face iluzii asupra naturei omenești și a renunța la un motiv puternic de educație. Vederea acțiunii și succesului altuia este un resort de activitate, care pune în mișcare și pe omul matur, cu atât mai mult pe copil. Farmecul jocului nu constă tocmai

în emulația care-l însuflețește? Și dacă jocul copiilor se sfârșește de fapt adesea cu ceartă, de altfel trecătoare și nu tocmai gravă, nu putem oare deprinde copilul, tocmai prin joc, cu cele mai frumoase însușiri: cinstea, dreptatea, generozitatea și mărinimia?

V. Recomandând cu precădere întrebuițarea exemplului în educație nu înseamnă să renunțăm cu desăvârșire de a mai da sfaturi copilului, de a recurge la vorbe pentru a-i aprinde imaginația și încălzi inima. Imaginația copilului e foarte vie și prin mijlocirea ei putem atâta simțimintele lui născânde. Dealtfel nici nu trebuie să ne mulțumim cu idealul pe care-l oferă copilului exemplele, oricât ar fi ele de numeroase și frumoase.

Educația are de scop să pregătească copilul a trăi nu în starea de fapt a societății în care s'a născut, ci în vederea și spre crearea unei societăți mai bune în viitor. Fiecare copil ieșit din mâinile educatorului trebuie să fie un factor de propășire, când ajunge membru activ în societate. Neapărat, nu vom crește copilul așa încât când ar intra în viața socială să fie ca căzut din cer, dar iarăș sub cuvânt de a-i evita decepțiile și de a-l înarmă în lupta pentru viață, nu trebuie să-l formăm după calapodul obișnuit al oamenilor de astăzi. E o chestiune de măsură, care nu poate fi fixată în mod teoretic, de oarece idealul de educație trebuie să fie adaptat fiecărui copil în proporție cu puterile și însușirile lui.

Idealul general de educație, ce urmează în practică să fie adaptat fiecărui copil, variază el însuș dela o epocă la alta și chiar dela o societate la alta, după concepția dominantă despre om, despre viață și societate. Dacă trecem în revistă idealurile de educație care au fost urmărite în cursul timpurilor de

diferitele popoare, constatăm că au variat în raport cu credințele lor religioase și cu instituțiile lor sociale.

În antichitatea greco-romană concepția despre viață fiind naturalistă și individualistă, educația consistă mai mult în a dezvoltă forța și agerimea corpului. În evul mediu lumea creștină concepând viața ca o simplă încercare pentru om, ca un simplu mijloc de a merita paradisul, idealul educației era să facă din copil un sfânt, să facă pe om să renunțe la toate plăcerile vieții, la toate bunurile pământești. Astăzi, datorită progresului științelor și industriei, concepția naturalistă a reînviat. Acelaș progres a făcut însă să se simtă mai mult folosul societății, de oarece se caută fericirea în dezvoltarea civilizației și a confortului. Educația contemporană, comună popoarelor civilizate, ținând seamă de aceste concepțiuni precum și de trebuințele sufletești superioare, urmărește să formeze din copil un om capabil să trăiească o viață cât mai intensă, cât mai complectă și cât mai înaltă, viață pe care n'o poate trăi bine înțeles decât în societate și aici pe pământ.

DISCIPLINĂ IN LIBERTATE

I. Necesitatea libertății pentru copil. — II. Greutatea de a o împăca cu disciplina. — III. Condițiunile în care disciplina se produce dela sine. — IV. Scopul ultim al disciplinării copilului.

I. Educația copilului având de scop să formeze din el o persoană omenească liberă, demnă și capabilă de a se conduce singură în viață, va trebui să lăsăm copilului cât mai multă libertate posibilă, mai ales că acest regim favorizează spontaneitatea și desfășurarea ființei sale. Să intervenim numai când e nevoie, numai în măsura necesară și servindu-ne de mijloace, care să nu contrarieze de loc sau să contrarieze cât mai puțin scopul pomenit.

În practica obișnuită a educației atât părinții cât și învățătorul, având sentimentul superiorității lor fizice și morale asupra copilului, sunt aplecați să-l trateze ca pe o ființă destinată supunerii și păcătuiesc adesea urmărind să-i impună voința lor, ca și cum copilul n'ar avea și dânsul o fire a lui particulară, cu drepturile ei de a se manifesta în marginile moralei, ca și cum copilul n'ar avea și dânsul o voință în felul ei, ca și când unul din scopurile de căpetenie ale educației n'ar fi tocmai să formeze și să întărească voința copilului !

Repetăm, copilul are o natură activă, de ale cărei acțiuni și reacțiuni trebuie să ținem seamă, căruia nu-i putem impune voința noastră ca unei bucăți de ceară sau altui corp neînsuflețit. Atitudinea educatorului

față de copil nu-i ca aceea a pictorului față de bucata de pânză pe care vrea să-și concretizeze imaginile, nici ca atitudinea sculptorului care dă marmorei forma pe care o voește ; educatorul caută să descopere cât mai exact natura copilului ca s'o poată utiliza, cu alte cuvinte caută colaborarea copilului la opera educației lui.

„Invățătorule, fii convins de excelența libertății, nu te lăsa împins de vanitate ca prin îngrijirile tale să produci fructe premature ; copilul tău să fie pe cât e cu putință liber ; caută cu băgare de seamă tot ce poate să-i lase libertatea, liniștea, buna dispoziție. Tot, absolut tot ce poți să-l înveți prin efectele naturei însăși a lucrurilor, nu-l învăța prin cuvinte. Lasă-l pe dânsul să vadă, să audă, să caute, să cadă, să se ridice și să se înșele. Nici o vorbă, când acțiunea, când fapta însăși e posibilă. Ceeace poate face el singur, să facă ! Să fie mereu activ, mereu ocupat și timpul în care nu-l jenezi (superi) de loc să constituie cea mai mare parte a copilăriei sale. Vei recunoaște că natura instruește mai bine decât oamenii.” (Pestalozzi).

II. Negreșit, nu poate fi vorba să lăsăm copilul întotdeauna în deplină libertate. Copilul mic, fiind slab și neștiutor, are nevoie să fie ajutat și păzit să nu-și facă vreun rău ; apoi natura sa poate prezintă apucături rele, pe care trebuie să le combatem sau să le îndreptăm ; instrucția și multe din însușirile bune unii copii nu le-ar putea căpăta, decât fiind întrucâtva constrânși ; însfârșit condițiunile speciale ale instrucției și educației colective (din școală) fac necesară, indispensabilă, disciplina. Chestiunea e cât și cum să întrebuițăm disciplina. În teorie nu putem da decât un principiu general ; în practică e nevoie de mult tact pentru a împăcă libertatea copilului cu necesitatea constrângerei lui. Adăugăm că autoritatea și dragostea de care se bucură educatorul sau învățătorul față de elevii săi precum și întrebuițarea

metodelor pedagogice, ușurează foarte mult menținerea disciplinei.

„Mă văd uneori jenat de a fi suprimat în educația copiilor mei tonul autoritar al profesorului. Unde voi găsi marginea dintre libertate și supunere?” — se întreabă Pestalozzi.

„Sunt cazuri în care libertatea copilului l-ar pierde și chiar în împrejurările cele mai favorabile e nevoie uneori să contrariem voința copilului.”

În educația particulară a unui copil supravegherea e adeseaori de ajuns; în institutele comune de educație însă disciplina e indispensabilă. Fără oarecare disciplină nu s'ar putea ține clasa și nu s'ar putea lăsa elevii singuri în timpul recreației. Tolstoi a deschis la Jasnaia-Poliana o școală fără de program, regulament, nici disciplină; copiii veniau la școală când voiau, steteau cât și cum voiau; învățau numai ce voiau — într'un cuvânt li se respecta cu desăvârșire libertatea: rezultatul fu că marele romancier renunță curând la încercarea sa pedagogică, copiii nu se aleseră aproape cu nici o învățătură și școala fu închisă.

III. Pentru a împăcă trebuința disciplinei cu trebuința libertății copilului, învățătorul va îndeplini condițiunile în care disciplina se produce dela sine în mod firesc, fără să fie câtuș de puțin impusă și fără ca copilul să se simtă câtuș de puțin stânjenit în libertatea lui. Când învățătorul va fi nevoit totuș să impună disciplina, va proceda în așa mod în cât copilul să priceapă în măsura puterilor sale necesitatea ei și va căuta ca treptat copilul să ajungă să simtă el însuș trebuința disciplinei și să se obișnuească a se disciplina singur. Idealul este să obținem disciplina în libertate.

Disciplina se realizează în deplină libertate atunci când educatorul posedă însușirile necesare menirii

sale — însușiri pe care le vom studiă mai târziu și printre care am menționat autoritatea morală și dragostea elevilor — și când întrebunțează cu succes metodele pedagogice, succes care se arată prin aceea că învățământul său interesează pe elevi și le place.

În treacăt fie zis, autoritatea morală nu constă în a avea spiritul autoritar, fruntea încrețită și vocea ca tunetul. „Învățăm totul de bună voie dela cei pe care îi iubim. Dar sunt profesori așa de neplăcuți în felul lor de a se înfățișa, încât nici nevestele lor nu i-ar putea iubi : oameni cu figura întunecată, al căror comerț e respingător, care au aerul de a fi indispuși chiar când sunt bine dispuși, incapabili de un cuvânt grațios, având abia un surâs pentru a răspunde cui surâde : ai zice că Grațiile (divinități mitologice) la nașterea lor au fugit de dânșii. Acestor oameni abia dacă aş voi să le încredințez să înblânzească niște cai sălbateci ; nici vorbă nu poate fi, după părerea mea, să le dau pe mână niște creaturi fragede și delicate... Nici chiar părinții nu pot crește bine copiii, *dacă se fac numai temuți de dânșii*. Primul lucru este *să te faci iubit de copil* ; încetul cu încetul naște în sufletul său, nu groaza, ci un respect cinstit, care face mai mult decât frica.” (Erasm).

Respectându-se principiile expuse în lecțiunile precedente, educația se va putea face în deplină libertate a copilului fiind nevoie numai de supraveghiere și rare ori de disciplină. În ce privește condițiunile instrucțiunei interesante și plăcute, ele sunt studiate în didactică. Ne vom mărgini acum să expunem un principiu general în conducerea copiilor, rămânând să cercetăm mai târziu condițiunile și mijloacele disciplinei în școală.

Disciplina copilului are de scop să-i călăuzească activitatea dezordonată și să-l împiedece de a-și face rău singur sau de a face rău altora. *Principiul esențial pentru a obține disciplina, mai ales dela copilul mic, este de a-l ține mereu ocupat*. Ocupațiile pe care și le alege copilul singur vor fi favorizate, întrucât nu sunt vătămătoare, dar copilul se plictisește re-

pede, simte nevoia de a-și schimba des ocupațiunea și noi trebuie să nu întârziem de a i-o procura. Copilul mic mai cu seamă să fie mereu ocupat, nu numai în vederea instruirii sau educărei sale, dar pentru a-l feri să nu facă prostii. În grădina de copii recreația trebuie să consistă în schimbarea ocupațiunei, adică în trecerea dela un joc la altul. În școala primară obiectul recreației este ca să îngăduie elevilor, pe lângă satisfacerea trebuințelor recunoscute de toți, să alerge și să țipe, care sunt niște trebuințe tot așa de firești la vârsta lor.

Supravegherea copilului trebuie să se facă cu abilitate, cu artă, așa încât nu numai să nu stânjenească libertatea lui, dar nici simțul libertăței lui, cu alte cuvinte nici să nu simtă că e supraveghiat. Supravegherea trebuie să respecte pe cât posibil libertatea copilului, care este singurul mediu prielnic pentru desvoltarea inițiativei lui, a spiritului său inventiv, a agerimei minței, a îndemânărei, a curajului și încrederii în puterile sale — pe lângă că este, după cum am spus, un mediu excelent pentru experiența și instrucția copilului. Supravegherea cicălitoare enervează și pe copil și pe educator, înăsprește uneori raporturile lor, deșteaptă în copil dorința de a scăpa de supraveghere și de a profita de momentul când nu-i supraveghiat pentru a face lucrurile dela care este oprit, etc.

Rousseau apără cu căldură și cu temeinicie dreptul copilului la fericire. „Oameni, fiți umani, aceasta-i prima voastră datorie : fiți astfel față de toate stările, față de toate vârstele, față de tot ce nu-i străin omului. Ce înțelepciune există pentru voi în afară de omenie ? Iubiți copilăria : favorizați jocurile sale, amabilul său instinct. Cine dintre voi n'a regretat uneori această vârstă în care râsul e întotdeauna pe buze, și sufletul mereu în pace ? Pentru ce voți să răpiți acestor mititei inocenți bucuria unui timp așa de scurt și a unui bun așa de prețios, de care dânșii nu pot abuză ! Pentru ce

voiți să umpleți de amărăciune și durere acești primi ani așa de trecători, care nu se vor mai întoarce pentru dânșii după cum nu pot să revie nici pentru voi? Părinților, știți momentul când moartea așteaptă pe copiii voștri? Nu vă pregătiți regrete răpindu-le puținele clipe pe care natura le dăruiește: îndată ce dânșii pot simți plăcerea existenței, faceți-i să profite de ea, așa încât la orice oră Dumnezeu i-ar chema, ei să nu moară fără a fi gustat vieța.”

Să conducem în așa mod educația, încât omul să fie zburdalnic în copilărie, vesel și doritor de a ști în tinerețe, mulțumit și vrednic în epoca maturității.

IV. Disciplina e necesară nu numai în copilărie și în școală, dar în tot timpul vieții. Deosebirea e că începând dela vârsta când omul e capabil să se conducă, trebuie să se disciplineze singur pe sine, sub pedeapsă de a suferi urmările indisciplinei sale, urmări care decurg fie în mod natural din fapta sa, fie că sunt niște sancțiuni sociale. Iată de ce nu putem privi disciplina ca un rău necesar în copilărie; iată de ce trebuie să deprindem treptat copilul să se disciplineze singur și s'ajungă să-i placă autodisciplina.

De oarece scopul educației morale este să formeze o ființă în stare să se guverneze singură, iar nu să fie guvernată de alții, disciplina copilului în familie va urma evoluția disciplinei omului în cursul civilizației, adică la început, o autoritate despotică, de câteori va fi indispensabilă, apoi un început de sistem constituțional, în care se recunoaște libertatea supușilor, apoi treptat întinderea acestei libertăți până la abdicarea guvernatorului.

Nu poate fi deci vorba de a înăbuși nici de a încătușa voința copilului, ci de a o îndruma și a o exercita treptat să se conducă singură. Această liberare metodică se obține desvoltând reflexiunea și voința copilului. În acest scop vom deprinde copilul să-și observe vorbele și faptele, să bage de seamă ce urmări au, ce efect produce asupra altora; îl vom de-

prinde să se gândească înainte de a vorbi și de a lucra, încetul cu încetul să-și stăpânească cursul gândirii și chiar emoțiunile sau cel puțin manifestarea lor; ne vom folosi de aptitudinile lui morale pentru a le substitui regulilor noastre, așa încât disciplina internă să înlocuiască treptat disciplină impusă din afară, rațiunea adolescentului și a tânărului să se întroneze în locul rațiunii educatorului; într'un cuvânt, vom exercita factorii personalității morale, așa încât să formăm din copil cu timpul o persoană morală, un om în înțelesul superior al cuvântului.

EDUCAȚIA FIZICĂ

I. Obiectul educației fizice. — II. Importanța ei. — III. Principiu general. — IV. Respectarea igienei acasă și în școală. — V. Jocurile și gimnastica.

I. Se exprimă în felurite chipuri scopul educației generale; deși aceste definițiuni tind adesea spre aceeaș țintă, nu strică să le cunoaștem, mai ales pe acele, care prin conciziunea și vigoarea lor joacă în acelaș timp rolul de maxime ce însuflețesc practica. Așă, de pildă, se spune că scopul educației generale este de a formă un suflet sănătos într'un corp sănătos, sau în latinește: „*mens sana in corpore sano*” (Juvenal).

Această maximă prezintă avantajul de a ne face mereu atenți că avem de îngrijit nu numai sufletul, dar și corpul, ca nu cumva să „favorizăm” pe unul în paguba celuilalt. Am zis să „favorizăm” pentru a exprima aparența lucrului, căci în realitate mai curând sau mai târziu, dezvoltarea minței făcută în paguba sănătăței sfârșește prin a fi păgubitoare chiar pentru minte sau în tot cazul pentru activitatea ei. Netăgăduit, au fost și sunt oameni savanți având un corp debil, bolnăvicios, dar nu se știe dacă, fiind voinici, ei n'ar fi produs mai mult și n'ar fi trăit mai mult.

„Perfectiunea fizică slujește să asigure perfectiunea morală. Nu există nimic mai tiranic decât un organism slăbit. Nimic nu paralizează mai mult libera mișcare a rațiunei, avântul închipuirei,

exercițiul reflecțiunii, nimic nu seacă mai iute toate izvoarele gândirei, decât un corp bolnav, ale cărui funcțiuni lăncezesc, și pentru care orice efort e suferință. Să nu aveți deci nici un scrupul, și dacă voiți să faceți un suflet care să se răspândească din belșug, un om cu o voință generoasă și întreprinzătoare, un lucrător de opere mari și ostenitoare, faceți mai întâi și mai înainte de toate un organism viguros, foarte rezistent, cu mușchi de oțel." (Marion)

Trebue să ne ferim însă de a voi să scoatem din copil un atlet, cu „mușchi de oțel”, căci sunt copii al căror corp n'ar putea atinge această întărire a mușchilor sau ar atinge-o în paguba sănătății lor și în tot cazul în detrimentul dezvoltării intelectuale și morale. Grație creierei mașinilor, forța mușchiulară nu mai are astăzi însemnătatea pe care o avea pe timpul vechilor Greci, și după concepția noastră frumusețea morală întrece frumusețea fizică, așa încât noi nu mai putem da precădere, ca vechii Greci, puterii și frumuseței corpului.

Cu această rezervă ne putem asocia la pledoaria călduroasă a lui Herbert Spencer în favoarea culturii fizicului: „Prima condiție de izbândă în această lume este de a fi un *bun animal*; și prima condiție a prosperității naționale este ca națiunea să fie formată din *bune animale*. Nu numai se întâmplă adesea că rezultatul unui războiu atârnă de tăria și îndrăzneala soldaților, dar în lupta industrială deasemenea victoria e atribuită vigoarei fizice a producătorilor.”

Omul nu e numai corp, dar nici numai suflet; scopul educațiunii trebuie să fie dar de a dezvoltă armonios atât corpul cât și spiritul, care sunt în legătură intimă și influențează unul asupra altuia. Nu trebuie să uităm că floarea vieții sufletești își are împlântată rădăcina în corp și de aici își trage suc nutritiv care îi întreține puterea; neîngrijind corpul, sucii săi — sângele — se va slăbi și floarea nu va întârzi să se veștească.

Să veghiem dar ca nu cumva prin o efortare peste măsură a inteligenței să se sdruncine sănătatea, căci

în cazul acesta nu ne folosim cu nimic, ba încă neputându-ne vindeca, am pierdut cea mai prețioasă comoară. E un calcul greșit acela de a sacrifica sănătatea pentru a căpăta dela minte mai mult decât îi stă prin putință să ne dea ; tot ceea ce putem face e de a întări sănătatea, dându-i cât mai multă energie, prin satisfacerea regulilor igienice și în cazul acesta dobândim dela creier un maximum de muncă, ce poate săvârși fără să rezulte nici un rău.

Din aceste considerațiuni sumare rezultă că *educația fizică are de obiect să întrebuințeze mijloacele cele mai nimerite pentru păstrarea sănătății, întărirea, mlădierea și dezvoltarea armonioasă a corpului*. Sănătatea e funcționarea normală a organismului, așa după cum o descrie fiziologia. Ași păstra sănătatea înseamnă a asigura regularitatea funcțiunilor fiziologice, respectând legile lor. A întări organismul, este a-l face mai rezistent împotriva cauzelor vătămătoare din afară. A dezvolta corpul armonios, înseamnă a ajuta creșterea proporționată a deosebitelor organe pentru atingerea tipului omenesc normal. A mlădiă corpul, este a-i da vioiciunea și eleganța în mișcări.

Educația fizică nu ia de model tipul atletului, ci tipul normal al omului, din punct de vedere fiziologic, adică : corpul drept cu pieptul, nu cu pânțele, în afară, cu mușchii proporționați, având o ținută generală corectă și pe cât posibil elegantă. Educația fizică va dezvolta mușchiulatura în raport cu puterile fiecărui elev și fără a depăși în nici un caz tipul normal ¹⁾, dând precădere exercițiilor care ajută funcțiunile fiziologice, dezvoltarea plămânilor, regularea

1) Educația care urmărește să scoată gimnastici, atleți, trebuie să se numească educație profesională, iar nu educație fizică.

bătăilor inimii, și întărirea mușchilor ce protejează organele digestive.

II. Importanța educației fizice rezultă din însuș obiectul său. Intr'adevăr ce poate fi mai interesant pentru un om decât păstrarea sănătății sale? E o datorie morală pentru fiecare din noi a veghiă, ca nimic să nu ne sdruncine sănătatea. Desprețuirea regulilor igienice ne pedepsește amarnic, răpindu-ne cel mai mare bun din lumea aceasta : sănătatea ; căci vieața fără de sănătate e un chin. Numai cel ce a suferit sau care a vut nenorocirea să aibă vreun bolnav în familie, numai acela știe să dea prețul cuvenit sănătății ; dar omul înțelept trebuie să se folosească de experiențele altuia.

Educația fizică mai e importantă pentru că înlesnește activitatea omului. Mai cu seamă când e vorba de activitatea agricolă sau industrială, sănătatea devine cu totul trebuincioasă, căci altfel pune omul în neputință de a munci. Buna creștere trupească face corpul mai viu și mai sprinten, calități prețioase pentru toți, dar mai cu seamă pentru cei ce vor trăi din munca brațelor lor, pentru meșteșugari. Sănătatea nu e numai principala condiție de fericire, ci mai e necesară pentru a putea lucra bine.

„Educația fizică n'are de scop numai să împuternicească corpul și să întărească temperamentul copilului, să-l pună în condițiile igienice cele mai prielnice... Ea mai are de scop să-i dea de timpuriu însușiri de îndemânare și agilitate, de promptitudine și siguranța mișcărilor, însușiri cu deosebire trebuincioase elevilor școalelor primare, destinați în mare parte profesiunilor manuale.”¹⁾

Puterile corpului și ale minții nu sunt separate, ci atârnă una de alta : ambele se adapă dela un acelaș

1) Extras din programele învățământului din Franța.

râu, sângele. Ceeace se consumă într'un sens, se resimte în celalt sens. Creerul cel mai bine organizat din lume, dacă aparține unui corp slab, ce nu e în stare să-l nutrească bine, nu poate produce mult. Pentru ca activitatea minții să fie în floare, corpul trebuie să-și păstreze dar vitalitatea sa.

Influența educației fizice nu se mărginește aici, ci lucru de necrezut, se întinde și asupra moralității omului. Buna stare trupească, ce rezultă din îngrijirea fizică, are de efect o ridicare a tonalității vieții, un bun umor, o dispozițiune sufletească, care dă pace și seninătate sufletului, îl predispune la bunăvoință către semenii săi și-l face să se gândească la fapte bune.

Dar nu numai atât, această energie corporală se comunică și sufletului, care ia stăpânire de sine, conducându-se numai după lumina rațiunii. S'a zis cu dreptate că „cu cât corpul e mai slab, cu atât comandă sufletului și cu cât e mai forte, cu atât mai mult i se supune”.

Bunul umor se traduce apoi pe figură, care ia o expresiune veselă, împrăștiitoare de raze de fericire; ochii chiar pare că surâd; totul în sfârșit, denotă o stare de sărbătoare trupească și sufletească ce învelește și pe cei de prin prejur. Contrar omului sălbatec, care când e stăpân pe putere fizică, o întrebuințează la săvârșirea celor mai mari nedreptăți, omul educat găsește în energia sa corporală un izvor nesecat pentru exercițiul moralității.

Educațiunea fizică nu trebuie dar despărțită de educația intelectuală și morală, căci nu numai că asigură sănătatea și vigoarea corpului, care sunt de altfel destul de prețioase prin ele însăși, dar mai ajută și la dezvoltarea intelectuală și morală.

Spencer pledează cu multă elocință necesitatea ca părinții sau cel puțin mamele să cunoască regulile

igienei copilului și ale educației sale fizice, pentruca să înceteze odată practicele oarbe, superstițioase, greșite în tot cazul, din pricina cărora mortalitatea copiilor e așa de mare și sănătatea multor copii e compromisă pentru restul vieții lor. Cu atât mai mult învățătorii sunt datori să cunoască aceste reguli, să le aplice pe cât e cu putință în școală și să povățuiască părinții pentru ca să le practice și dânșii în măsura posibilului. Mai ales în țara noastră, care din nenorocire e în fruntea țărilor cu cel mai mare procent de mortalitate, această îndatorire a învățătorilor capătă rolul de mare operă patriotică.

„Miile de ființe omenesti care sunt ucise, sutele de mii care supraviețuiesc cu o sănătate șubredă, milioanele care cresc cu constituții mai puțin tari decât ar fi trebuit să fie, ne dau ideia răului făcut de părinții care nu cunosc legile vieții. Gândiți-vă că regimul căruia copiii sunt supuși are o influență fie bună, fie rea, asupra întregului lor viitor, că sunt douăzeci de feluri de a se înșelă și numai unul singur de a nu se înșelă; și veți măsură întinderea mizeriilor pe care le introduce în lume sistemul nostru de educație hazardat, necugetat... Li oprești pe copii (de pildă) dela jocurile zgomotoase sau îi oprești să ieasă din casă pe frig, ei vor rămâne sub măsura puterii și a sănătății la care îi destinase natura.

„Nu-i monstruos ca destinul noilor generațiuni să fie lăsat în-tâmplărilor rutinei și fantaziei, inspirațiunilor doicilor ignorante și prejudecăților bunicii?”

III. E o credință greșită în popor de „a lăsa copilul să crească în voia lui”. Desigur că neștiința a făcut să nască această credință, căci de câte ori omul nu izbutește ceva prin puterea minții sale, se lasă în voia întâmplărei. Acum însă când pedagogia a ajuns cu ajutorul igienei să dea percepte sigure de creștere a copilului în diferitele sale perioade de dezvoltare, ar fi o greșală de neiertat a mai urmări sfaturile neîntemeiate ale bunicii, ale doicei sau a se lăsa în voia întâmplărei, căci întâmplarea duce de multe ori la prăpastie.

Desigur că constituția înăscută a copilului, vloga,

puterea de viață, cu care vine el pe lume, are un rol hotărîtor, precumpănitor, — dacă voiți — în dezvoltarea lui, dar nu-i mai puțin adevărat că condițiunile în care copilul crește au deasemenea o influență considerabilă, așa de considerabilă, încât un copil robust se poate pierde de pildă din cauza unei răceli neîngrijite, în timp ce un copil debil, grație îngrijirilor ce i se dă, poate ajunge până la bătrânețe.

De un timp încoace, s'a răspândit părerea că e mai bine a purta copilul ușor îmbrăcat ca „să se deprindă cu răceala”. Originea acestei credințe vine deacolo că noi orășenii, văzând pe copiii de țărani suferind frigul fără să răcească, deducem că îmbrăcămintea ușoară întărește pe om și-l deprinde să lupte mai bine contra răceleii.

Adevărul e că copilul de țaran e voinic cu toate că e îmbrăcat ușor, iar nu că îmbrăcămintea ușoară îl face voinic; căci chiar când are o constituție atât de tare ca să rabde frigul, creșterea sa e influențată și copilul devine mai scurt de cum ar fi trebuit să fie. Intr'adevăr, hainele folosind a apăra corpul de frig, cu cât îl vor apăra mai rău, cu atât și corpul are nevoie să producă mai multă căldură și prin urmare să consume o mai mare cantitate de sânge ca să-și păstreze temperatura trebuincioasă; ori această diferență de material ce se cheltuiește din cauza îmbrăcămintei ușoare, ar fi fost întrebuițat la creșterea corpului. Imbrăcămintea e dar pentru om o economie de hrană și ideea că întărim corpul deprinzându-l să rabde de frig, e o părere greșită; mulți copii sunt atât de bine întăriți, încât se duc pe lumea cealaltă.

Este adevărat că prin deprindere, organismul omului și mai ales al copilului devine mai rezistent, mai puțin impresionabil de pildă la frig sau la oboseală, dar dar această deprindere nu se poate căpăta decât în-

cetul cu încetul și nu trebuie să depășească capacitatea de rezistență a naturei cuivă, nici să nesocotească legile fiziologice și ale creșterii corpului.

Anecdota următoare ridiculizează cu mult spirit pe partizanii intransigenți ai unei educații fizice aspre, pentru sporirea rezistenței corpului. „Petru cel mare se gândi într'o zi că ar fi bine ca toți marinarii să se deprindă a bea apă sărată. Indată promulgă un edict prin care porunci ca toți ucenicii marinari să nu mai bea decât apă de mare. Copiii muriră toți și experiența nu fu repetată!”

Pe de altă parte, dacă e bine să ținem seamă de vocea naturei exprimată prin senzațiuni și dorințe (când nu sunt pervertite), să nu exagerăm complezența noastră, urmând totdeauna această indicațiune, care nu-i infailibilă. Lăcomia e o aplecare firească; inerția deasemenea nu provine întotdeauna din nevoia organismului de odihnă, ci uneori tocmai din cauză că organismul s'a trândăvit, de pildă, dormind prea mult.

Principiul general, după care ne vom conduce în educația fizică a copilului, va fi că, ținând seamă de natura particulară a fiecăruia, să n'o violentăm, dar nici să fim complezenți cu ea.

IV. — Pentru păstrarea sănătății copilului educația fizică adaptează naturei și condițiunilor de trai a fiecărui copil, regulile igienei. Explicarea acestor reguli formând obiectul igienei, ne vom mărgini să amintim numai pe cele mai însemnate.

Actele care ne întrețin vieța consumă o parte din țesutul organelor ce le produc; această pierdere e reparată prin înlocuirea substanțelor întrebuințate cu materii luate din sânge. Munca intelectuală sau mușchulară consumă de asemenea țesuturi din creier sau din mușchiu: altfel nici nu s'ar putea produce. Toate aceste cheltueli ale organismului sunt întreținute prin hrană, adică prin substanțe ce pot fi asi-

milate de aparatul digestiv și pot intra în sânge. Hrana este dar combustibilul mașinei omenești și dela îngrijirea calității și cantității sale depinde buna funcționare a aparatului digestiv și sănătatea organismului în general.

E lesne de înțeles că a mânca prea puțin sau prea mult e rău și într'un caz și în altul. Mâncarea peste măsură strică, fiindcă îngreuează munca digestivă — și mai curând sau mai târziu aduce îmbolnăvirea organelor digestive; mâncarea puțină e iarăș un rău, căci nu e în stare să repare toate pierderile organismului. Ca și o mașină: îi dăm prea mult combustibil, face explozie; îi dăm prea puțin, nu funcționează îndeajuns.

Omul care consideră hrana ca un mijloc de trai, iar nu ca scopul vieții sale, omul care nu s'a datat la excese de nutrițiune, într'un cuvânt, omul care are senzațiunea de poftă neperversă, are prin aceasta o călăuză sigură pentru nutrițiune. În general, când ne sculăm dela masă greoi sau cu fața înroșită, e semn că am mâncat prea mult.

Asupra chestiunii câtă cantitate de alimente să se dea copilului, s'ar părea că mai puțin decât unui om mare; e ușor însă de constatat că *copilul are nevoie de aceeaș cantitate de alimente ca și un om matur*. Într'adevăr copilul are de reparat mai puține pierderi ca omul matur, fiindcă el nu muncește; în schimb însă trebuie să crească — și de unde să-și ia elementele necesare, dacă nu din nutrițiune? Se va lăsa dar copilul să mănânce cât voește, căci păcatul de a mânca peste măsură e mai mult al celor mari, decât al copiilor: copilul când știe că are masa sigură, nu mănâncă pentru mai multe zile.

Copilul are prin urmare nevoie de tot atâta hrană ca și un om mare, și pentru a nu i se îngreuiă aparatul digestiv, e bine să i se dea de mâncare mai des. Nu se va lăsa dar copilul să aștepte până la vremea mesei, sub pretext că „își strică pofta de mâncare”, căci în acest caz mănâncă într'adevăr cu atâta poftă încât îi vine rău. „Nu e rău de a mânca când ți-e foame, ci e rău de a continua să mănânci după ce ți-ai potolit foamea”.

În privința calității, alimentele se împart în alimente animale și alimente vegetale; la fiecare masă trebuie să se servească un amestec proporționat din amândouă felurile, mai mult încă, alimentațiunea trebuie variată dela o masă la alta, pentru ca organismul să găsească toate elementele trebuincioase întreținerii sale. Cu privire la calitatea alimentațiunii copilului, se crede că e bine să i se dea mai puțină carne; această observațiune adevărată pentru copiii mai mici de 5 ani, e neîntemeiată pentru cei mai marișori, care au nevoie să mănânce tot atât ca și un om mare.

Mai e încă o întrebare: trebuie să împlinim lăcomia copiilor pentru dulceturi și fructe, căci de multe ori s'a observat că se îmbolnăvesc din această cauză? E bine să li se dea întotdeauna după masă, căci ajută foarte mult mistuirea; în felul acesta, ei știindu-și porția de fructe asigurată, nu vor mai căuta să mănânce în ascuns înainte de masă — din care cauză se îmbolnăvesc.

Să mai amintim o observare care nu e ținută deloc în seamă: la masă nu trebuie grăbire, dar nici ședere multă. Nu trebuie grăbire, căci alimentele care nu sunt mestecate îndeajuns se mistue cu greu; pe de altă parte e bine să ne obișnuim a ne preumblă puțin după masă, ceea ce ușurează mistuirea: s'a zis că „omul mistue cu picioarele cât și cu stomacul”.

Imbrăcămintea ne folosește ca să ne apere de fenomenele atmosferice cât și de atingerea altor corpuri. Imbrăcămintea e dar un mijloc pentru viață, iar nu un scop; și acela care nu are în vedere aceasta în facerea imbrăcămintei sale, ci alte scopuri nenaturale, păcătuiește din punctul de vedere al igienei și al moralei.

1. *Imbrăcămintea trebuie făcută după corp, iar nu corpul după imbrăcămintea.* — Hainele să fie comode ca să nu supere activitatea organelor; ghetele deasemenea să fie după picior, căci nu puține dureri de cap vin din cauza încălțăminteii prea strânse. Ce să mai zicem de instrumentul de tortură, numit corset! Nu poate fi un singur om, care, judecând limpede, să nu osândească întrebuințarea corsetului. Mai cu

seamă când e vorba de întrebuițarea timpurie, când corpul nu e pe deplin dezvoltat, e lesne de închipuit câtă vătămare aduce sănătății!

Obiceiul înfășatului trebuie odată părăsit, nefiind decât o superstiție vătămătoare copilului. Inceputul acestui obicei de sigur că s'a luat dela mame, care neputând păzi într'una copilul, le-a venit în gând să-l lege sdravăn pentru a se asigura că nu se va putea mișca încât să cadă jos. Obiceiul odată înrădăcinat, s'a uitat cauza care i-a dat naștere și astăzi se crede că înfășatul e cu totul trebuincios „ca să crească copilul drept”.

Din contra, înfășatul împiedecă libera dezvoltare a corpului și nu sunt puțini copii gheboși sau cu picioarele strâmbe din cauza relei înfășări. Pe de altă parte e ușor de înțeles cât trebuie să sufere micuța ființă care e ținută în nemișcare timp de un an aproape neîntrerupt! Dacă am păstră o amintire cât de slabă asupra acestei grele încercări la care suntem supuși la venirea pe lume, am fi poate mai puțin barbari cu viitoarele generațiuni. Mamele înțelepte au observat că mulți copii al căror plâns nu putea fi împăcat cu nici un preț, tăceau de îndată ce erau desfășați. Acest adevăr îl exprimă cu mult haz un filozof german (Kant): „Copiii înfășați ca niște momii, nu pot să-și miște membrele; să se înfășure tot așa un om matur și se va vedeă dacă n'are să strige și el”.

2. *Imbrăcămintea trebuie schimbată după timp, în așa fel ca să apere în deajuns contra răceleii.* — E o nebunie a se îmbrăcă cineva ușor pentru a se arătă voinic sau „a-și arăta talia”, căci desigur sănătatea sa nu va rezistă la prea multe încercări și mai curând sau mai târziu va plăti scump o așa voinicie. Se înțelege că nu e vorba de a se îmbrăcă astfel ca să se producă nădușeală, ci numai să nu se simtă cea mai mică răceală; dar nu ne dăm înapoi a mărturisi că a se deprinde cineva plăpând și moleșit e mai rău încă decât a umblă ușor îmbrăcat. Fiindcă însă acest caz se arată foarte rar și e ocazionat mai mult de firea omului decât dintr'un exces de conservare, avem de combătut numai îmbrăcămintea ușoară.

Ca încheiere, trebuie să spunem cu părere de rău că aceste precauțiuni pentru păstrarea sănătății nu sunt luate în seamă numai pentru a se urmări „moda”, pe care un profund cugetător a calificat-o de imorală. „La mode parisienne” hotărăște de constituția atâtor copii, prin felul de îmbrăcăminte pe care îl scornește. Și nu sunt puțini copii a căror sănătate și chiar viața a fost sacrificată vanității materne.

Aerul este elementul cel mai necesar pentru întreținerea vieții: fără de mâncare poate trăi omul mai multe zile, dar fără de aer, nici un minut. A respira e sinonim cu a trăi. Înțelegem dar ce importanță trebuie să aibă curățenia aerului pentru sănătatea noastră. Proba o găsim în viața țăranului care cu toate că se nutrește prost, e totuși voinic fiindcă respiră un aer curat; am putea zice că aerul ține pe țăran.

Locuința trebuie să fie bine luminată, spațioasă sau cel puțin bine așezată și cât se poate de curată. Cel mai frumos titlu pentru o gospodină e de a avea curat în casă; cele ce cred că se pot distinge prin îmbrăcăminte se înșeală amarnic: în tot cazul nu-și atrag decât admirația oamenilor de nimic. Curățenia e dar o virtute ce o poate cuceri femeia săracă ca și cea bogată; luxul nu poate fi virtute, prin însuși faptul că nu e la îndemâna tuturor.

Curățenia la copii e de cea mai mare importanță pentru sănătatea și dezvoltarea corpului lor, căci ușurează funcțiunea pielii, care la dânșii e atât de activă. Pe lângă aceasta, deprinzându-i de mici să fie curați, li se asigură o calitate prețioasă în viitor. Nu rezultă însă de aici ca să-i oprim să se joace în aerul liber; vom îngriji numai ca în acest timp să aibă o haină mai trainică și-i vom învăța să se spele îndată ce au isprăvit jocul. Cel mai sigur mijloc de a-i deprinde să fie curați e de a le pune condițiunea să se spele și să se șteargă pe haine de îndată ce au mântuit jocul. Nu le vom permite niciodată să intre în casă, feștelii pe ghetete și pe haine și îi vom trimite fără de cruțare să se spele, în caz când se așează la masă cu mânele și figura în stare de necurățenie. Când întâlnim pe stradă niște copii curați, chiar de

ar fi simplu îmbrăcați, ne face o deosebită plăcere să-i privim și fără de voia noastră, ne întrebăm „ai cui ar fi oare?” Cu drept cuvânt dar se judecă părinții, după starea de curățenie și moralitate a copiilor lor.

La școală, institutorul are deasemenea rolul de a veghiă ca copiii să fie curați, făcând cercetări săptămânale și de câte ori scoate copilul la lecție să observe ca să fie spălat bine, cu hainele și ghetele în stare bună (pot fi cârpite, dar nu rupte); iar pentru cei lipsiți cu totul de mijloace, să apeleze la inimile generoase.

Elevii petrecând o bună parte din timp în școală, cade în sarcina învățătorului să se îngrijească de sănătatea lor în orele de clasă. Așa, de pildă, va supraveghea *ținuta corpului* lor, mai ales când cetesc sau când scriu: îi va opri să se încovoie, ceea ce le deformează cu timpul coloana vertebrală și umerii împiedecând dezvoltarea plămânilor.

Învățătorul va ține clasa curată, va sfătui pe elevi să nu facă praf în clasă în timpul recreației, ținându-i de preferință în acest timp în curte sau pe sală, pentru a aerisi clasa; va veghiă ca elevii să fie astfel așezați încât să nu le bată lumina în față; va așeza tabla, hărțile și tablourile așa încât să fie văzute cu cât mai puțină oboseală; va pune pe elevii slabi de vedere în primele bănci; va recomanda ochelari celor miopi; va face în clasă o temperatură potrivită, cam 15 grade centigrade; va opri elevii să stea în clasă cu paltonul sau înfășurați la gât (afară numai dacă sunt suferinzi); în sfârșit, învățătorul, ca un adevărat părinte, va veghiă să observe orice început de boală la elevii săi, va căuta să-și procure o mică farmacie școlară, pentru a veni cât mai repede în ajutorul lor

în cazul unei boale obișnuite (friguri, gâlci, tuse, ș. c. l.) și le va da sfaturile necesare până la venirea medicului.

Omul e o mașină minunată, însă care are nevoie de repaos pentru a-și îndrepta pierderile suferite. O mașină poate funcționa într'una, cât timp are combustibil deajuns; nu tot așa e și omul, care are nevoie să-și asimileze mai întâi alimentele și apoi să le întrebuințeze ca combustibil. În timp ce însă mașina se strică în măsura în care este întrebuințată, omul cu cât se obișnuiește la lucru, cu atât se face mai vrednic să muncească: organul se întărește prin exercițiu. Cauza e tocmai fiindcă corpul își îndreaptă pierderile în măsura în care le-a întrebuințat. Odihna e dar trebuincioasă omului, căci în acest timp organismul său se curăță de sguarele ce au luat naștere din consumarea țesăturilor prin muncă, și apoi își îndreaptă pierderile suferite prin asimilarea de noi materialuri luate din sânge.

Odihna cea mai desăvârșită o are omul în timpul când doarme, căci atunci nu numai corpul ci și mintea sa sunt în nelucrare; somnul e dar condiția muncii. 8 ore de somn neîntrerupt sunt tot atât de trebuincioase ca și hrana zilnică; căci la ce servește hrana dacă nu i se lasă timp să fie asimilată? Înțelegem dar înțelepciunea proverbului francez: „cine doarme, cinează”.

Puterea de muncă atârnă de felul omului; nimeni nu trebuie însă să întrebuințeze peste măsură forțele sale — până la totala lor sleire. Munca intelectuală consumă tot atât de mult ca și cea fizică și are încă mai multă nevoie de odihnă, fiindcă creerul e mai gingaș decât mușchiul. Prin urmare nu se va ține o activitate intelectuală neîntrerupt mai mult de 3 ore; pe de altă parte nu se va citi niciodată în prima oră după masă. E regretabil că părinții care știu că nu trebuie pus la muncă un cal îndată după tain, nu opresc — ba chiar și îndeamnă copilul — să învețe după masă; nu voim să deducem de aici că părinții s'ar îngriji mai puțin de copilul lor decât de un cal, ci numai atât că ei nu-și închipuiesc că învățătura costă tot atâta forță ca și orice altă muncă.

V. Vieața sedentară prelungită poate vătămă sănătatea, aducând slăbirea celor mai însemnate funcțiuni ale organismului. La omul care șade mult timp pe loc, respirațiunea e slabă, circulațiunea înceată și digestiunea e grea ; urmarea e că organele corespunzătoare slăbesc, plămâni ne mai fiind întrebuințați în întregime pot da loc la oftică, inima prinde grăsime și stomacul cu nesfârșitele sale boli face vieața amară.

Ce e de făcut dar, când toți suntem nevoiți să ne petrecem o bună parte din vieața în felul acesta ? — Ne vom îngriji mai întâiu să ținem corpul drept, astfel ca respirațiunea să nu fie împiedecată ; apoi din când în când ne vom sforța să respirăm mai adânc (oftând), pentru ca plămâni să se deschidă în întregime. Apoi, de câte ori e timpul frumos, nu vom învăța în casă, ci pe afară și nu stând pe loc, ci plimbându-ne. Plimbarea iuțește circulațiunea sângelui, care se îmbibă cu aer curat, încât dă o mai mare vioiciune corpului și minței — și lecțiunea e învățată mai ușor. In timpul vacanței ar fi păcat să stăm închiși în casă și nu la aer liber : orele petrecute în aer curat, nu numai că trebuiesc socotite ca bine întrebuințate, dar încă mai prelungesc vieața.

E cunoscut de toți jocurile la care se dedau animalele tinere ; am putea zice chiar recunoscut, căci nimeni nu vede în aceasta decât o trebuință firească a naturei lor ; ne pare dar lucru ciudat cum același instinct, nu-i considerat ca legitim la copil. Se ține copilul legat în casă sau i se dă drumul afară cu un stăpân pe cap ; și ce se întâmplă ? — Când izbutește și el să fie liber, dorința pentru joc înfrânată de atâta timp, trece marginele puterii sale și copilul se îmbolnăvește. Această lecțiune a fost deajuns pentru mamă ca pe viitor să-l veghieze și mai deaproape. La drept însă, nici jocul, nici copilul n'a fost de vină, ci mama care

l-a oprit să se joace câte puțin în fiecare zi ; căci nu e rău de a se jucă când natura cere, ci e rău de a urmă jocul după ce corpul a obosit.

Jocul este prin urmare o manifestare a unei trebuințe firești a copilului. „Să nu considerăm jocul ca un lucru neserios ci ca o activitate de o profundă semnificare. Jocurile copilăriei sunt bobocii vieții întregi a omului, căci acesta, cu toată dezvoltarea lui, descoperă în joc dispozițiunile cele mai intime ale ființei sale. Toată viața omului izvorăște din această epocă a existenței și dacă această viață e senină sau tristă, liniștită sau agitată, fecundă sau sterilă, dacă aduce pacea sau războiul, aceasta depinde de îngrijirile mai mult sau mai puțin judicioase date începutului ființei.” (Froebel).

Copilul are nevoie să crească, adică să-și dezvolte corpul în mod armonios și el nu e capabil de eforturi îndelungată sau prea mare ; deaceia gimnastica la aparate nu e bună pentru dânsul, căci cere eforturi mare, strică regularitatea formei corpului, prin dezvoltarea brațelor numai și împiedecă creșterea corpului în lungime. Cine nu cunoaște forma tipică a corpului marinarilor, care au brațe de uriași și picioare scurte, din cauză că se servesc foarte mult de brațe în timp ce picioarele stau în nelucrare ?

Copilului îi mai trebuie să se exerciteze mult și să obosească puțin, el nu are nevoie să-și dezvolte forță mușchulară, ci numai să fie vioi ; și din acest punct de vedere gimnastica nu e bună pentru el, căci îi sleiește îndată toate puterile.

În sfârșit, copilul trebuie să găsească plăcere în exercițiu, trebuie să se recreeze de oboseala intelectuală ce o îndură și pentru aceea e nevoie ca creierul să ia cât mai puțin parte în exercițiile fizice, iar nu să i se ceară eforturi de atențiune și voință ca în gimnastica la aparate.

Din aceste considerațiuni sumare, rezultă până la evidență că gimnastica la aparate nu e bună pentru

copil; rămân dar ca singure exerciții fizice admise pentru dânsul: *jocurile și gimnastica corporală*.

Jocurile mai cu seamă îndeplinesc toate condițiunile cerute de igiena copilului: sunt recreative, căci cer puțină sfortare și produc plăcere, căci se execută în libertate după îndemnul său propriu; desvoltă armonios corpul, căci pun în lucrare toate organele sale și dau taliei o ținută frumoasă, fiindcă toate mișcările și atitudinile pe care le ia copilul în timpul jocului sunt naturale, iar nu forțate, ca în gimnastica la aparate.

Jocurile, singure, activează toate funcțiunile vitale și răspândesc în tot corpul un fior de vieață. Strigătele pe care le scoate copilul în timpul jocului, îi îmbibă tot plămânul cu aer curat și alergările ne-bunatece la care se dedă, activează circulațiunea și trimete sânge din abundență în țesăturile cele mai ascunse ale corpului. Jocurile în care copiii nu strigă și nu aleargă, își pierd din efectul lor întăritor, fiindcă sunt lipsite de entuziasmul și plăcerea produsă de strigăte și alergări; ar fi dar păcat să oprim copilul dela aceasta, în timpul jocului.

Jocului îi trebuie însă trei elemente indispensabile: timp favorabil, spațiu îndestulător și camarazi. În cazul când timpul nu e favorabil, se va înlocui-jocul prin gimnastică corporală făcută în casă sau într'o sală spațioasă — dacă e vorba de mai mulți copii. Rămân, prin urmare, celelalte două elemente pe care le întâlnește destul de rar copilul de oraș, căci afară de bogați și de familiile din mahala, masa populațiunei de oraș e lipsită de curți și grădini: de aici necesitatea ca școala să se îngrijească și de sănătatea copiilor, rezervând ore anumite pentru joc.

Odată ajuns la vârsta de 15 ani, copilul devine adolescent, fiindcă corpul său s'a desvoltat foarte

mult : mușchii au început a se întări, iar oasele îi sunt pe deplin întărite. Adolescentul începe prin urmare să fie capabil de exerciții de forță susținută; totuș nu e de recomandat gimnastica la aparate, în cazul când se ocupă cu munca intelectuală.

Aci întâlnim o prejudecată formată de curând, anume că „gimnastica recrează de oboseala intelectuală”: curat copilărie! E acelaș lucru ca și cum s'ar recomanda cuiva, care a obosit ridicând cu aceeaș mână o greutate, să înceapă a ridica și cu cealaltă mână ca să-i treacă oboseala! A se pune cineva la gimnastică după o muncă intelectuală încordată, înseamnă a-și cheltui ultimul rest de energie ce i-a mai rămas, înseamnă prin urmare a se ruina trupește și sufletește. Nu munca mecanică a mușchilor poate recrea creierul de oboseală, ci plăcerea rezultată din satisfacerea trebuinței de mișcare a corpului, care se îngreuiase în timpul șederei la învățătură. Jocul se potrivește dar de minune și cu trebuința adolescentului ce se ocupă cu munca intelectuală, cu deosebire că se vor alege jocuri mai grele decât pentru copil, ca să poată desfășura oareșicare forță și viteză, cum sunt de exemplu: oina, aruncarea discului, lupta dreaptă, etc.

Adolescentul are nevoie de exerciții de viteză, care să-i activeze respirațiunea și să-i desvolte plămâni, căci dintre toate organele corpului, plămâni se desvoltă mai târziu: chiar după ce tânărul a încetat să crească, pieptul său continuă să se desvolte. E dar de cea mai mare importanță pentru adolescent ca să caute a ajuta desvoltarea pieptului, căci aceasta măsoară gradul său de rezistență. Adolescentul mai are nevoie întru câtva și de forță, pentru ca să-și poată păstră vioiciunea corpului.

Fetele au desigur nevoie de exerciții fizice ca și

băieții, însă potrivit aptitudinilor și trebuințelor lor în viață. Până pe la vârsta de 7 ani, deosebirea dintre firea băiatului și a fetei nu e atât de însemnată, pentru ca să recomandăm un mod deosebit de joc; amândouă sexurile au nevoie să alerge și să strige pentru ca să se desvolte în libertate.

Dela această etate în sus, se observă cum copila devine mai puțin sburdalnică și dispune de mai puțină putere mușchiulară chiar decât fratele său mai micșor; urmarea e că nu-i vom mai putea da exerciții de viteză asemănătoare băieților de etatea sa, precum nici exerciții de forță. Forța nu numai că se desvoltă cu greu în mușchiulatura femeii, dar nici nu-i poate servi câtuși de puțin în viață, fiindcă ocupațiunea sa e mai mult sedentară;—avem în vedere bine înțeles pe femeia dela oraș, căci țărâna care e nevoită să muncească alături de bărbat, de sigur că nu mai are trebuință de nici un fel de exercițiu fizic.

Gimnastica la aparate nu e dar bună pentru fete, căci le cere forță de care nu sunt capabile și de care n'au trebuință în viață și pentru că le deformează talia. Când zicem că gimnastica deformează talia, nu ne gândim de loc la eleganța formei cerută de modă, ci la forma taliei trebuincioasă femeii spre a-și putea îndeplini bine funcțiunea sa fiziologică specială. Intr'adevăr gimnastica la aparate desvoltă umerii și brațele—în timp ce femeia trebuie să aibă șoldurile bine desvoltate. Dacă s'ar ține seamă de acest fapt elementar în educația fizică a copilei, s'ar cruța multe suferinți și decese provenite din greaua încercare a candidaturii de mamă!

Exercițiul cel mai bun pentru întărirea mijlocului e de sigur săritura pe coardă, pentru că contractează puternic mușchii abdomenului; joc foarte animat,

mai cu seamă când se execută de mai multe copile în șir; distrează mult și înviorează tot corpul, fără să fie câtuș de puțin periculos — numai să se observe ca săriturile să fie făcute cu siguranță. Cât despre jocuri în comun, sunt o mulțime de feluri care convin fetei, ca : poșta pleacă, vânătorul și epurile, grădina, aruncarea mingei, etc. ; iar pentru adolescente se poate recomanda : jocul zburătorului, jocul grației și lawn-tennis — fără a uita să sară la coardă din când în când cel puțin. Domnișoarelor care nu se pot hotărî să se joace cu coarda, fiindcă li se pare un joc puțin serios, li se recomandă dansul — însă nu dans încorsetat și executat seara până târziu într'un aer limitat și plin de excitații : acesta numai igienic nu poate fi — ci dans executat ziua în libertate, în aer curat și numai între domnișoare.

Din cele spuse urmează că jocurile sunt exercițiile fizice cele mai potrivite pentru om până la vârsta tinereții ; jocurile însă nu se pot executa o bună parte a anului din cauza timpului nefavorabil și corpul are nevoie să fie exercitat și în acest timp pentru ca să nu lăncezească. Va fi nevoie dar să se înlocuească jocul prin gimnastică corporală, care răspunde de asemenea condițiilor igienice cerute, fiindcă pune în mișcare tot corpul, activează respirațiunea și cere puțină efortare : îi lipsește prin urmare un singur element igienic — plăcerea. Educatorul va ști însă să deștepte plăcere în copil pentru acest fel de exerciții, făcându-le animate ; cât privește despre adolescenți, aceștia trebuie să știe că nu poate fi plăcere mai mare pentru omul înțelept, decât a-și căuta de sănătate.

Ca observațiuni speciale de ținut seamă în executarea acestor exerciții avem de recomandat ca aceste exerciții să fie făcute tacticos, adică fără de grăbire

nici smâncituri; fiecare mișcare să fie făcută cu siguranță și să nu urmeze alteia fără o clipă de repaos. Când după un număr oareșicare de mișcări, inima începe să bată și respirațiunea se îngreuează, se va face o pauză până ce se restabilește circulațiunea. În sfârșit mai e nevoie să se observe ca exercițiile să nu se prelungească până la complecta sleire a puterilor, căci în cazul acesta ar pierde din efectul lor întăritor, din cauză că ar da prea mult de lucru organismului pentru repararea energiei pierdute; pe de altă parte nu trebuiesc lăsate până ce nu se simte o senzațiune ușoară de oboseală, spre a ne asigura că corpul a fost exercitat îndeajuns.

O primă întrebare ce se impune în practicarea exercițiilor fizice e relativă la timpul din zi în zi mai favorabil pentru aceasta. Știm că îndată după masă nu e bun nici un fel de exercițiu, afară de plimbare; tot astfel nu e bun nici un exercițiu îndată înainte de masă — căci în ambele cazuri se îngreuează digestiunea. Exercițiile trebuiesc dar terminate cel puțin cu o jumătate de oră înainte de vremea mesei, pentru a nu se așeza la masă obosit. Imbrăcămintea din timpul exercițiului trebuie să fie cât se poate de ușoară pentru a nu produce nădușeală și a nu supăra cătuș de puțin libera mișcare a corpului. În timpul primăverii și al toamnei e nevoie să se observe direcțiunea vântului pentru ca copiii să nu alerge în contra lui. De prisos să adăugăm că în caz de nădușeală e cu totul trebuincios să se schimbe rufe.

Exercițiul fizic poate fi început îndată după munca intelectuală, căci nu numai că nu aduce vreun rău, dar înviorează corpul după o ședere îndelungată în clasă; în nici un caz însă nu e bine a urmări clasa sau a se pune la învățat îndată după exercițiu — trebuie să se lase cel puțin o jumătate de oră, până

ce dispare orice urmă de oboseală. În sfârșit să observăm că camarazii de joc e nevoie să fie cât se poate de forțe egale, pentru a evita pe de o parte ca copiii cei slabi să nu treacă măsura puterii lor, iar cei puternici să se joace fără de gust — încât jocul să degenereze.

Incheiem că atât jocurile cât și gimnastica pun în mișcare mușchii și oasele, activează circulația sângelui, respirațiunea, digestiunea și transpirația, întrețin, într'un cuvânt, sănătatea. Jocurile prezintă în special avantajul de a produce plăcere, care este un întăritor excelent atât pentru corp cât și pentru suflet; pe lângă aceasta jocul punând mai mult în acțiune simțurile, inteligența, emoțiunile și voința copilului poate constitui un excelent mijloc educativ: în timpul jocului limba copilului se desleagă și de această bună dispoziție va putea profita apoi învățătorul în clasă; prin joc se poate dezvoltă curajul, rezistența, cinstea, mărinimia, etc. Gimnastica dezvoltă în special spiritul de disciplină, de orândueală. Gimnastica cu aparate e bună numai după vârsta de 15 ani și dacă e făcută cu pricepere și măsură.

EDUCAȚIA INTELECTUALĂ

INTRODUCERE.

I. Obiectul educației intelectuale. — II. Ordinea de dezvoltare a facultăților intelectuale. — III. Aplicare pedagogică.

I. Educația intelectuală nu trebuie confundată cu instrucțiunea. Instrucțiunea are de obiect să predea cunoștințe, să îmbogățească mintea cu cât mai multe adevăruri despre lumea reală și cu cât mai multe idei despre lumea închipuită de oamenii cu însușiri sufletești superioare. Instrucțiunea comunică unui spirit format cunoștințele, iar când se adresează unui spirit neformat încă, caută să comunice cunoștințele potrivit mijloacelor de înțelegere ale copilului sau adolescentului. Educația intelectuală are de obiect să formeze spiritul, adică să-l dezvolte în conformitate cu normele logicii și în așa fel încât să-i sporească puterea de înțelegere și să-l aducă în stare de a se instrui singur.

„Educația constă în esența ei în a dezvoltă facultățile omenești. Dacă silințele profesorului și osteneala elevului nu ajung să dezvolte, să întindă, să înalțe, să întărească facultățile; dacă s'ar mângâia, de pildă, să înmagazineze în spirit unele cunoștințe, fără să sporească întinderea lui, puterea lui, activitatea lui naturală, educația n'ar fi făcută: n'ar fi decât instrucție.” (Dupanloup).

Drept vorbind, instrucția predată după metodele pedagogice are și nu poate să nu aibă de rezultat, pe lângă înmulțirea cunoștințelor elevului, formarea spiritului său; pe de altă parte, educația intelectuală nu se poate face decât exercitând funcțiunile inte-

lectuale, făcându-le să producă sau să dobândească idei exacte, imagini frumoase, judecăți drepte, etc. — prin urmare educația intelectuală nu se poate face fără ajutorul instrucției și orice instrucție rațională are un efect educativ. Cu toate acestea e bine să menținem deosebirea dintre instrucție și educația intelectuală, pentru că nu orice fel de instrucție constituie în acelaș timp o educație a spiritului (așă, de pildă, instrucția primită în mod pasiv, învățarea papagalicească, după „bucnea cărții”) și pentru că educația intelectuală are câteva procedee proprii.

Unele exerciții gimnastice n'au altă valoare decât că, punând în mișcare mușchii în conformitate cu structura lor, le ajută dezvoltarea lor normală; alte exerciții gimnastice pe lângă această valoare educativă, mai au o utilitate practică, căci constituiesc niște mișcări de care se poate sluji omul în activitatea sa profesională sau generală. Tot așă educația intelectuală se compune din procedeele sale speciale, care sunt niște exerciții gimnastice ale funcțiunilor intelectuale și din metodele didactice, care având de obiect predarea cât mai rațională a cunoștințelor, adică cât mai conformă cu psihologia, nu numai că au utilitatea lor practică directă, înmulțind cunoștințele, dar constituiesc în acelaș timp și o excelentă gimnastică a spiritului.

Metodele instrucțiunei educative rezultă în acelaș timp din natura obiectului de predat și din natura spiritului căruia se adresează : cu găsirea lor se ocupă, după cum am spus, didactica. În pedagogia generală ne vom ocupa numai de acele metode care, stabilindu-se pe legile de funcționare ale facultăților intelectuale, pe normele logicei și pe legile de dezvoltare firească spontană, de creștere, a puterilor intelek-

tuale ale copilului, caută să ajute și să călăuzească ajungerea lor la maturitate.

II. Înainte de a cerceta metodele speciale de cultură ale fiecărei funcțiuni intelectuale, exercițiile prin care să se formeze și să se întărească diferitele puteri ale spiritului, care se numesc într'un singur cuvânt inteligență, vom stabili câteva norme generale, câteva principii, pe care e bine să le avem întotdeauna în vedere.

Mintea copilului se aseamănă într'u câtva cu o floare ai cărei boboci nu se desvoltă deodată, ci treptat — începând dela tulpină în spre vârf. După cum nutrițiunea și prin urmare desvoltarea unui boboc depinde de starea de saturație a bobocilor din josul lui, tot astfel și desvoltarea unei facultăți sufletești a copilului atârnă de gradul de desvoltare a facultăților inferioare.

Așa ne spune rațiunea că trebuie să aibă loc; rămâne să cercetăm numai dacă realitatea confirmă prevederea noastră. Dar mai înainte trebuie să lămurim ce înțelegem prin cuvântul „facultăți inferioare”, căci dacă prin asemănare cu desvoltarea bobocilor, am numi facultăți inferioare pe cele care se desvoltă mai întâi, n'am făcut nimic — căci tocmai aceasta căutăm să aflăm.

Vom determina însă erarhia facultăților conducându-ne de aceleași principii ca în clasificarea erarhică a organismelor. Un organism se zice mai inferior ca un altul când are o structură mai simplă și nevoi mai puține decât celălalt: melcul e mai inferior ca oaia, fiindcă are o organizațiune mai simplă și mai puține nevoi pentru conservarea vieții; omul fiind organismul cel mai superior din câte sunt pe pământ, are mai multe nevoi ca oricare altul pentru întreținerea sa. Tot astfel o facultate va fi inferioară alteia când va avea un mecanism mai simplu și va avea nevoie de mai puține facultăți în exercitarea sa decât cealaltă. Facultatea cea mai inferioară va fi dar aceea care nu are nevoie de nici o altă facultate

pentru exercitarea sa și care prin urmare prezintă mecanismul cel mai simplu; din contră, facultatea cea mai superioară a omului va fi aceea care are nevoie de concursul a cât mai multor facultăți și operațiunea căreia prezintă prin urmare mecanismul cel mai complicat.

Călăuzindu-ne de aceste principii, să căutăm acum a stabili erarhia dintre cele patru mari facultăți intelectuale ale omului, adică dintre: percepțiune, memorie, imaginație și judecată. Am văzut că judecata presupune memorie, pe de altă parte judecata în formele sale superioare are nevoie și de imaginație: prin urmare *judecata e o facultate superioară atât memoriei cât și imaginației*. Imaginația la rândul ei ar fi cu neputință să se exercite fără materialul păstrat de memorie: deducem dar că *imaginația e o facultate superioară memoriei*. Memoria însă nu face altceva decât păstrează și reproduce stările de conștiință ce i s'au încredințat; ori primul material pentru exercițiul său îi e procurat de percepțiune: prin urmare *memoria e o facultate superioară percepțiunii*. Ordonând acum raporturile erarhice găsite între aceste facultăți, avem: percepțiunea e inferioară memoriei, care e inferioară imaginației, care la rândul său e inferioară judecăței.

Obiectul acestei lecțiuni e să aflăm ordinea de dezvoltare a facultăților intelectuale la copil; până acum am ajuns să găsim ordinea erarhică a acestor facultăți. Rămâne să vedem dacă există un raport între ordinea de dezvoltare a facultăților și ordinea lor erarhică; ori rațiunea ne spune că este un raport și anume că facultățile intelectuale se dezvoltă în ordinea lor erarhică. Intr'adevăr, nici nu ne-am putea închipui cum o facultate s'ar dezvoltă înaintea alteia mai inferioară de care depinde; cum imaginația, de exemplu, și-ar putea lua sborul fără ca mai întâi să fie hrănită cu material păstrat de memorie. Stabilim dar că *ordinea de dezvoltare a facultăților e: mai întâi percepțiunea, în urmă memoria, apoi imaginația și în urmă judecata*.

Pentru a putea fixa cât de aproximativ vârstele

în care se găsesc dezvoltate fiecare din aceste facultăți, trebuie să apelăm la observațiune. Și observațiunea unui copil de inteligență mijlocie, ne conduce să considerăm patru faze caracteristice în dezvoltarea facultăților sale :

1. *Prima fază*, care ține până pe la 4 ani, e caracterizată prin deosebita *activitate a simțurilor* copilului ; la această vârstă copilul e setos de impresiuni : el caută să vadă tot și să pipăe tot ce vede.

2. *A doua fază* care ține dela această vârstă cam până pe la 11 ani, e caracterizată prin ușurința de *memorizare* și prin puterea *fantaziei* ; la această vârstă copilul e în stare să memorizeze o mulțime de lucruri pe care nu le înțelege și în acelaș timp e jucăria *fantaziei* sale — am putea zice că e fantastic.

3. *A treia fază*, care ține dela 11 până la 15 ani, e caracterizată prin aceea că *judecata* începe a înlocui puțin câte puțin *fantazia*.

4. *A patra fază*, care ține dela 15 ani înainte e caracterizată prin precumpănirea *judecăței* : adolescentul capătă încredere în cugetările sale și caută prin sine însuși să se convingă de adevăr și eroare.

Desigur că nu trebuie să acordăm o valoare absolută stabilirei acestor faze, ci numai o utilitate practică relativă. Fapt observat de toți psihologii și pedagogii este că funcțiunea perceptivă este mai activă și relativ mai puternică decât celelalte funcțiuni intelectuale în prima copilărie. Dar și celelalte facultăți lucrează într'o oareșicare măsură, așa încât nu trebuie să se creadă că diferitele funcțiuni intelectuale apar treptat în cele patru faze, ci numai că fiecare din aceste faze e constituită în genere prin predominarea cutărei sau cutărei facultăți intelectuale. Facultățile intelectuale se găsesc toate în germe chiar dela nașterea copilului, ele nu ajung însă

la maturitate decât treptat, unele mai repede, altele mai încet.

III. Cercetarea ordinei de dezvoltare a facultăților intelectuale la copil e de o importanță capitală în pedagogie, căci permite a fixa metodele educației sale intelectuale. Intr'adevăr, creierul copilului dezvoltându-se foarte repede, aduce an cu an schimbări uimitoare în inteligența lui, încât un lucru pe care-l înțelegea sau îl memoriza anevoe într'un timp dat, ajunge să-l înțeleagă sau să-l memorizeze cu mare ușurință după un an numai. Știind însă epocile în care predomină fiecare din facultățile intelectuale, vom putea profita de momentul când se exercită cu mai mare ușurință câștigând astfel din timp. Prin urmare, în prima fază, în care predomină percepțiunea, vom da cea mai mare îngrijire educației simțurilor copilului. În a doua fază, în care predomină memoria și imaginațiunea, vom da copilului cunoștințe folositoare în viață, alese astfel ca să poată fi legate de imaginațiunea sa. În a treia fază, în care predomină memoria și judecata, vom profita de manifestarea judecăței pentru a-i întipări și restul de cunoștințe necesare ce sunt în legătură cu judecata. În sfârșit, în faza a patra în care predomină judecata, ne va preocupa cu deosebire exercitarea judecăței.

Nu urmează însă ca în primele faze să cultivăm percepțiunea și memoria numai pentru ele însăși, ci chiar de atunci trebuie să ne preocupe ca să le dezvoltăm în vederea imaginațiunei și a judecăței. Memoria trebuie să fie servitoarea credincioasă a judecăței și prin urmare ea trebuie să-și păstreze forțele pentru stăpânul său iar nu să ajute și pe vecini. Memoria trebuie dar să nu reție decât ceea ce e necesar pentru viață și pentru exercițiul judecăței sau al

imaginațiunei — după felul de ocupație a persoanei ce o posedă.

Imaginațiunea și judecata sunt cele două facultăți principale ale inteligenței omenești și în jurul lor trebuie să graviteze celelalte, pentru ca prin căldura și lumina ce le-o împrumută, să le facă roditoare. Educațiunea intelectuală trebuie să cultive în copil atât spiritul științific cât și spiritul poetic, pentru ca să-l facă în stare să profite cât mai bine de condițiunile sale de trai și să-și înfrumusețeze cât mai mult vieța pe care i-e dat s'o trăiească.

Există o strânsă legătură între facultăți, încât perfecționarea uneia influențează și pe celelalte. Puterea de observațiune ușurează sarcina memoriei și de fidelitatea memoriei atârână soliditatea judecăței. Când zicem despre cineva că are o judecată solidă, se presupune că are de asemenea o memorie fidelă și puterea de a observa corect.

Dar cantitatea de energie intelectuală a fiecăruia e mărginită; ne e cu neputință prin urmare a desvoltă deopotrivă pe toate aceste facultăți. Dacă am căută, de exemplu, să cercetăm până în amănunțime toate lucrurile pentru a desvoltă puterea de observație, memoria nu ar fi în stare să păstreze toate aceste detalii și nu am ajunge niciodată să ne ridicăm la cauzele și legile lor. Tot astfel dacă ne-am încărcă memoria cu o mulțime de cunoștințe, nu am fi în stare să le înțelegem și să le orânduim. Puterea minței omenești fiind mărginită, întinderea cunoștințelor împiedecă aprofundarea lor.

Norma educației intelectuale este să cultive facultățile intelectuale în mod armonic, dând fiecăreia importanța pe care o are într'un spirit perfect echilibrat. Facultățile intelectuale nefuncționând în realitate izolat, așa după cum le studiează psihologia,

ele nu vor fi cultivate izolat, ci în vedere de a formă un spirit cât mai superior. Vom ține desigur socoteală de aptitudinile speciale înnăscute într'un copil, vom favoriza dezvoltarea personalității sale, fără însă să rupem echilibrul, care trebuie să domnească între facultățile intelectuale în orice spirit normal, oricât de talentat. Geniul pare a fi într'adevăr adesea o predominanță a unei facultăți, dar în afară de considerația că această aparență poate fi înșelătoare, educația intelectuală nu-și propune să creieze nici nu poate crea genii.

Față de copiii precoci vom fi foarte prudenți ca să nu abuzăm de precocitatea lor. Plăcerea pe care o simțim față de un asemenea elev sau față de un asemenea copil, mai ales când e al nostru, ne îndeamnă să obținem dela inteligența lui elastică cât mai mult; trebuie să știm însă că în felul acesta riscăm să-l obosim sau să obținem momentan o dezvoltare în paguba creșterii ulterioare a inteligenței sale.

Față de orice copil vom observa marginea puterilor de care dispune, conducându-ne de principiul că natura poate fi ajutată, ațâțată chiar, dar nu forțată. Nu urmează să lăsăm elevul să învețe în voia lui, căci la unii elevi voința e mai mică decât puterea; dar vom căuta să pătrundem care este marginea reală a puterilor lui, pentru a nu le depăși. În genere, scopul învățământului primar este de a predă numai acele cunoștinți pe care n'ar fi îngăduit astăzi nici unui român să nu le poseadă. Silințele învățătorului trebuiesc îndreptate nu atât să facă pe elevii săi să învețe tot ce pot învăța, cât mai ales să le formeze spiritul astfel ca să ajungă în stare ei singuri să dobândească cunoștințele de care vor mai avea nevoie în viață.

Un semn sigur că urmăm dezvoltarea firească a

facultăților intelectuale, că nu depășim puterea lor la un moment și la un copil anumit, în sfârșit că instrucțiunea și educația intelectuală e conformă naturei — acest semn sigur este plăcerea, gustul sau interesul pe care-l deșteptăm în copil. Când explicațiunile noastre sunt ascultate cu plăcere, când sunt întrerupte de întrebări în legătură cu subiectul lor, când sunt confirmate sau complectate de elevi, când într'un cuvânt elevii iau o parte activă la lecțiune, putem fi siguri că lecțiunea aceasta întrunește condițiile pedagogice.

Faptul că deșteptăm curiozitatea copilului, că-i ațâțăm inteligența, dovedește că răspundem nevoilor ei firești, iar plăcerea pe care o simte copilul când ne comunică părerea sa sau o amintire în legătură cu subiectul nostru, când într'un cuvânt colaborează cu noi în aflarea sau stabilirea adevărului unor cunoștințe, plăcerea aceasta e o dovadă că inteligența copilului se exercitează, lucrează în chip firesc, nesilit. Când, dimpotrivă, un studiu nu deșteaptă nici un interes, înseamnă că e prea de timpuriu sau că e rău predat.

„Când li se predă cum trebuie învățământul, copiii nu sunt mai puțin fericiți în orele de clasă decât în orele de joc : exercițiul bine călăuzit al energiilor mintale este cele mai adesea însoțit de tot atâta plăcere ca exercițiul energiilor fizice și câteodată chiar de mai multă.” (Pillans).

Negreșit, nici chiar în școala primară nu se poate introduce sistemul (bun pentru grădinele de copii) ca elevul să învețe jucându-se. Nu poate fi deci vorba de a înveseli instrucțiunea în mod artificial, recurgându-se la distracții și jocuri fără de nici o legătură firească cu obiectul lecțiunii. Urmând pur și simplu regulile pedagogice vom obține ca activitatea intelectuală a elevilor să producă prin ea însăși plăcere și înviorare.

EDUCAȚIA SIMȚURILOR

I. Obiectul educației simțurilor. — II. Principii generale. — III. Artă de a observa, importanța ei. — IV. Utilitatea educației simțurilor. — V. Mijloacele de educare a celor cinci simțuri.

I. Activitatea intelectuală a copilului începe prin simțuri. Chiar dela naștere simțurile copilului intră în acțiune; ele se dezvoltă înaintea celorlalte funcțiuni intelectuale, așa încât curând copilul ajunge să vadă, să audă aproape tot așa de bine ca omul matur. Educatorul are să cultive deci mai întâiu simțurile copilului, pentru a le deprinde să traducă cu cât mai mare precizie impresiunile pe care le primesc.

Primele senzațiuni ale copilului sunt confuze și sunt interpretate greșit sau în chip cu totul imperfect. Prin exercițiu însă și prin combinarea deosebitelor simțuri copilul ajunge treptat să-și formeze percepțiuni din ce în ce mai exacte. Opera educatorului constă să ajute acțiunea naturei, adică să procure copilului material de percepție; să îngrijească de igiena organelor simțurilor; să exerciteze fiecare simț așa încât să dea senzațiuni din ce în ce mai precise, mai fine, mai nuanțate; însfârșit să asocieze simțurile în așa chip încât la nevoie pe cât permite natura, un simț să potă înlocui pe altul, adică să procure indirect percepțiuni, pe care nu e chemat prin firea lui să le dea. De pildă, nici ochiul, nici urechea nu poate da noțiunea depărtării (copilul vrea să apuce

cu mâna un obiect îndepărtat pe care-l vede, un câine pe care-l vede și aude lătrând); noțiunea depărtării ne-o procură senzațiunile de mișcare ale mâinilor sau picioarelor; cu timpul însă ne deprindem să „vedem” distanța, adică să apreciem cam cât ar trebui să ne mișcăm până să ajungem la obiectul îndepărtat; tot astfel ne deprindem să „auzim” distanța, să apreciem de pildă depărtarea unei trăsuri care vine în urma noastră, numai după auzul mersului ei.

Educația simțurilor începe în familie, se continuă în grădina de copii și în școala primară. În ce privește sănătatea organelor simțurilor părinții și învățătorul se vor conforma regulilor igienice; vor mai observa ca simțurile să funcționeze în bune condițiuni, de pildă: elevul să aibă lumină destulă când citește sau scrie, cartea să nu fie imprimată cu litere prea mici sau pe hârtie care supără vederea, etc.; vor ajuta imperfecțiunile naturale ale simțurilor, de pildă dând ochelari copilului miop, iar când aceste imperfecțiuni provin din slăbiciunea generală a organismului, vor căuta să întărească tot corpul, consultând la nevoie un medic.

În genere, educația simțurilor constă în *observațiune*, adică în cercetarea atentă a celor mai mici deosebiri (nuanțe) dintre senzațiuni de acelaș fel; în *exercițiu*, care perfecționează aparatul sensibil, îl face din ce în ce mai îndemânat să simtă cele mai mici deosebiri; în *asociația simțurilor* prin care se obține o percepție cât mai exactă a unui obiect.

II. Exactitatea ideilor atârând de exactitatea percepțiunilor, trebuie să începem prin a înfățișa copilului lucrurile pe care voim să le cunoască. „Cu cât întrebuițăm organele simțurilor pentru căutarea naturei sau însușirilor unui lucru, cu atât cunoașterea acestui lucru e mai exactă.” (Pestalozzi).

Omul încă din prima sa copilărie trebuie să fie pus în raport cu natura. Educatorul nu trebuie să se substituie naturei, să se interpună între natură și copil, să înlocuească impresiile naturei cu vorbele sale, ci să ajute procedeul prin care natura instruește copilul.

„Vârsta când copilul n'are profesor este poate aceea în care învață mai mult și mai repede. Comparați numărul ideilor dobândite între naștere și vârsta de cinci sau șase ani cu acele pe care dânsul le dobândește anii următori: vă veți uimi de această precocitate profundă”. (Egger).

Ajutorul pe care-l dăm instrucțiunii firești este că procurăm copilului lucrurile necesare și i le înfățișăm într'o ordine cât mai metodică; în loc de a-l lăsa cutropit de haosul impresiunilor, ce bat la poarta conștiinței sale, căutăm să-i înfățișăm o progresiune de impresiuni, ajutându-l să poată prinde treptat proprietățile lucrurilor dela cele mai simple la cele mai complexe. În acest scop nu-i deajuns să arătăm numai obiectul, ci va trebui ca copilul să-l pipăe, să-l întoarcă pe toate fețele, ca să-i descopere cât mai multe însușiri.

Apoi treptat vom învăța pe copil să numească obiectele pe care le-a văzut, precum și proprietățile lor pe care le-a observat. Mersul natural al instrucțiunii este să deprindem mai întâi pe copil să vadă, apoi să vorbească, în urmă să citească și să scrie. Să ne ferim de a încărcă memoria copilului cu vorbe pe care dânsul nu le înțelege. Să ne ferim deasemenea de a-i înfățișă prea multe lucruri în aceeaș zi, căci educația simțurilor se face nu atât prin varietatea obiectelor care le impresionează, cât mai ales prin modul cum percep aceste impresiuni. Mai puțin profită simțurile copilului când defilează înaintea lor o sumedenie de lucruri, decât atunci când ele se a-

plică cu atențiune la câteva obiecte numai pentru a le observă bine. Procedul esențial pentru educația simțurilor este exercitarea lor atentă ; într'un cuvânt : observația.

Vom desvoltă prin urmare spiritul de observație al copilului, vom veghiă ca dânsul să nu întrebuințeze simțurile în chip superficial, distrat — nu ne vom mulțumi să-l facem să vadă, să pipăie, să audă, ci-l vom aduce treptat în stare să privească, să palpeze (să pipăe cu băgare de seamă) și să asculte. Percepția se desvoltă prin atențiune.

III. Când percepem un anumit obiect cu băgare de seamă și cu metodă se zice că-l observăm. Există însă o observație spontană, ca să zicem așa, nu voită, cum e observația copilului întreținută de curiozitate. Educatorul se va folosi de acest resort natural, pentru a-l face să intre în acțiune față de obiectele pe care dânsul le alege pentru copil și pentru ca treptat această observație spontană să devină metodică, transformându-se în observație voită (voluntară).

„Nu din capriciu copilul întinde mereu mâna spre obiectele pe care nu le poate atinge și plânge când nu le capătă. La vârsta în care simte nevoia să adune un fond de cunoștinți, ochii săi nu pot încă să-i dea socoteală de unghiurile sau contururile acestor obiecte : copilul ar voi să pipăe... Stricarea jucăriilor depinde de acelaș sistem de observație. Cu ajutorul căror resorturi misterioase pleoapele unei păpuși închid ochii, cum behăiește oaia, prin ce mijloc aleargă calul, copilul simte nevoia să afle : deaceea, de când e omenirea, copilul își strică mereu jucăriile.” (Champfleury).

„Copilul naște cu gustul de a observă și de a cunoaște. Vieța interioară nefiind încă deșteptată în el, dânsul aparține cu totul fenomenelor lumii înconjurătoare ; toate simțurile sale sunt deschise ; toate obiectele pe care privirea sau mâna sa le întâlnește îl atrag, îl prind, îl încântă.” (Gréard).

Dar nu-i deajuns să ne folosim de curiozitatea firească a copilului pentru a-l deprinde să observe ;

vom recurge și la ajutorul științelor naturale, fizice, la desen și pictură.

„Toate științele naturale sunt cu deosebire excelente pentru a ne învăța cea mai utilă dintre arte, aceea de a ne folosi de ochii noștri. Nimic mai curios decât felul nostru de a umbla cu ochii deschiși fără să vedem nimic. Cauza este că ochiul, ca toate celelalte organe, are nevoie de exercițiu; fiind prea supus cărților, își pierde puterea, activitatea și în cele din urmă nu mai e în stare să-și împlinească rolul său firesc. Considerați prin urmare ca adevărate studii *primare* pe acele care deprind copilul să cunoască ceea ce vede și să vadă ceea ce ar fi trecut cu vederea. Printre științele cele mai profitabile, trebuie să socotim botanica, zoologia, mineralogia, geologia, chimia, arhitectura, desenul, artele frumoase. Câte excursii prin munți, călătorii pe continent, rămân sterpe pentru copiii care posedă perfect ce au cetit în cărțile lor, dar cărora le lipsește cunoștința acestor științe de observație!” (Blackie).

Puterea de a observa este de mare preț în viața omului; ar fi exagerat să se afirme că „de puterea observației atârnă succesul în toate lucrurile” (după cum a spus Spencer), dar e sigur că grație acestei puteri, omul poate profita de experiența sa și a celorlalți oameni și deci are mai mulți șorți de izbândă în întreprinderile sale, mai multă prudență, mai mult calcul, mai multă înțelepciune în purtarea sa. A spune despre cineva că e un bun observator, un om care știe să vadă este a-i aduce o mare laudă. Spiritul de observație e indispensabil în toate științele concrete, în arte, în politică, în orice meserie manuală și în genere în relațiunile cu oamenii, în viața de toate zilele. Omul distrat sau lipsit de darul observației e stângaci, îndură multe neajunsuri în societate și e supus mereu acelorași greșeli.

„Omul e servitorul și interpretul naturei. El lucrează și cunoaște în proporție cu ceea ce a învățat prin observarea directă și prin reflecțiunile pe care observarea i le-a sugerat: aici se mărginește acțiunea lui, nu poate ști mai mult. Nici o putere omenească nu poate să desnoade nici să sfărâme lanțul cauzelor naturale; natura nu-i

învinsă decât prin observarea legilor ei (supunerea către legile ei). Așa dar silințele omului, știință și putere, trebuie să se unească, căci neștiința cauzelor face adesea să fie neroditoare experiența. Această ignoranță provine din pricină că nu considerăm lucrurile în ele însăși, ci numai imaginile lor; deprinși din tinerețe să punem cuvinte în locul lucrurilor, să le întrebuițăm pentru a fi înțelese de oricine, le luăm fără de voie drept ele (drept lucruri), luăm semnul lucrului drept lucrul însuși. Numai observația și experiența conduc la adevărata cunoaștere.” (Bacon).

IV. Cultura simțurilor e folositoare atât pentru dezvoltarea mijloacelor de informațiune a lumii înconjurătoare, ca instrument de cunoaștere, cât și ca mijloc de dezvoltare a imaginației și ca perfecționare a aptitudinilor necesare în deosebitele meserii. Exactitatea, întinderea și finețea vederei, delicatetea auzului, îndemânarea, iuțea și măiestria mâinei constituiesc niște însușiri foarte prețioase pentru meșteșugari; grație acestor însușiri dânsii lucrează mai repede și mai bine, de unde rezultă profit pentru ei, pentru familia lor și în genere pentru bogăția țării.

Desigur școala primară n'are menirea să formeze meșteșugari; dar luând în considerație că marea majoritate a elevilor sunt destinați să-și câștige existența muncind cu mâinile lor, e bine ca învățătorul să practice și să încurajeze lucrul manual, întru cât constituie o cultură a simțurilor, un exercițiu excelent pentru ochi și mâini. În această măsură lucrul manual e util tuturor elevilor, oricare va fi ocupațiunea lor în viață.

Excesul de zel, în orice direcție ar fi, e rău. Nu avem să transformăm școlile primare în școli profesionale, dând o importanță exagerată lucrului manual; nu avem să transformăm școlile primare nici în grădini de copii, dând o importanță exagerată educației simțurilor și mijloacelor atractive.

„Spectacolul fenomenelor științifice distrează pe copii. Dânsii

le-ar sacrifica tot restul : calcul, istorie, gramatică. Acesta-i un semn vădit de ajutorul prețios pe care-l putem aștepta dela aceste demonstrațiuni pentru a da avânt facultăților lor născânde. Dar poate că trebuie să vedem în aceasta și un avertisment. Dacă e desigur folositor ca să placă copiilor să cerceteze formele, dispozițiunile exterioare ale lucrurilor, să urmărească descompunerea și recompunerea unui corp, să observe, în manifestarea ei naturală sau în reprezentarea ei pitorească, jocul unei legi naturale, trebuie să recunoaștem că, după oarecare timp, când simțurile lor au fost îndreptate, ascuțite, formate, acest fel de studiu e pentru dânșii mai mult o distracție, care-i ocupă în loc să-i exerciteze. Am alungat din clasele noastre primare plictiseala, ea nu se va mai întoarce ; să băgăm de seamă să nu fi lăsat în acelaș timp să iasă cam mult efortarea." (Gréard).

Chiar în școala primară oarecare efortare e necesară studiului temeinic precum și educației morale a elevilor, pentru a-i deprinde treptat cu efortarea, așa de necesară în viață, și ca nu cumva să-i aplecăm să considere viața ca o distracțiune.

V. Simțurile copilului nu se dezvoltă deopotrivă în acelaș timp, nici n'au o valoare egală în viața omului. Din această îndoită considerațiune rezultă nevoia de a studia separat mijloacele de cultură a fiecărui simț, mai ales că condițiunile de dezvoltare variază dela un simț la altul.

Educația gustului. — Simțul gustului se arată foarte de timpuriu la copil : așa s'a observat că el e în stare să cunoască schimbarea laptelui, de asemenea când e hrănit cu biberon, simte dacă laptele e îndulcit sau nu, căci s'a observat că de câte ori respingeà biberonul, se uitase în realitate să se pună zahăr. Cele dintâi exerciții ale simțirei le face copilul cu limba și cu buzele : de aceea duce el la gură tot ce-i cade în mână.

Prin observație și experiență, simțul gustului ajunge la o oareșicare dezvoltare : bucătarii, negustorii de vinuri, chimiștii, se folosesc mult de acest simț în ocupațiunile lor. Pentru viața zilnică, gustul e de ajuns așa cum ni l-a dat natura ; ba trebuie să veghiem să nu devie prea capricios, învățând copilul

să mănânce tot ce se găsește la masă. Intr'o educație sănătoasă, rafinările gustului trebuiesc înlăturate. Omul mănâncă ca să trăească, nu trăește ca să mănânce. Invățătorul va preveni ocazional elevii despre acțiunea vătămătoare a tutunului și alcoolului.

Educația mirosului. — Simțul mirosului se desvoltă, din contră, cel mai târziu la copil : el e nesimțitor la mirosuri până la vârsta când începe a vorbi. Plăcerile procurate de miros sunt cu mult mai nobile ca cele ale gustului, căci cuprind ceva mai mult decât un simțământ animalic ; totuși trebuie cultivat cu măsură, căci moleșește omul și îi ia gustul de lucru. E bine a găsi o desfătare în mirosul florilor în momente de recreație, pentru a mări încă plăcerea adusă de terminarea lucrului, cu condiție însă ca aceasta să ne însuflețească și mai mult la lucru, căci după cum s'a zis : „cel mai bun repaos e cel ce urmează muncii”.

Copiii pot să-și găsească plăcere adunând flori și jucându-se, dar li se face un mare rău deprinzându-i cu flori în piept și cu haine parfumate.

Educația pipăitului. — Pipăitul e unul din cele trei simțuri superioare ale omului ; el singur ne pune în cunoștință despre realitatea lumei din afară de noi, de aceea și senzațiunile ce le procură ne servesc de cunoștinți sigure și neîndoioase : „ceeace se pipăe e sfânt”. Foarte rar lipsește omului acest simț și de aceea e întrebuițat să înlocuească auzul și văzul. În institutele de surdo-muți și de orbi se face educația pipăitului în așa fel, încât ajung să se înțeleagă prin semne și să deosebească lucrurile prin pipăire. Un caz celebru e acel al unei americane, care fiind surdo-mută și oarbă din naștere, a ajuns să vorbească, să scrie și să citească prin semne, încât deveni ea însăși profesoară la institut.

Inceputurile de pipăit, le face copilul cu buzele, în căutarea sânelui. Tocmai mai târziu începe a se sluji de mâni și aceasta cu mare greutate, căci el nu e deprins să aprecieze depărtarea lucrurilor și când le întâlnește la întâmplare, le apucă și el cu mâna. Înainte de a umbla, copilul pare a nu avea mare

siguranță în pipăitul cu mâna, de aceea, poate, duce el lucrul la gură, căci buzele îi sunt mai simțitoare.

Desvoltarea pipăitului e de mare importanță în copilărie, căci procură primele elemente de cunoștință. În primele luni copilul nu-și dă seamă de cece vede, ci de cece face. De câte ori e cu puțință, vom da copilului să pipăe lucrul ce i-l explicăm, întorcându-l pe toate fețele sale și numindu-i însușirile ce le prezintă precum și asemănările și deosebiri față de lucrurile pe care le cunoaște deja. Încă din vechime s'a prețuit darul omului de a pipăi, zicându-se că „omul e deștept fiindcă are două mâni”.

În legătură cu pipăitul pomenim în treacăt de simțul mușchiular, grație căruia apreciem greutatea lucrurilor pe care le putem ține în mână (băcanul ajunge să cântărească exact cu mâna greutatea lucrurilor pe care le vinde); deasemenea simțul căldurei și al frigului.

Educația auzului. — Auzul ia o importanță mai mare la om, atât prin faptul că ne permite a înțelege exprimarea gândirilor și simțimântelor semenilor noștri, cât și prin plăcerile estetice ce ni le procură muzica. Simțul auzului e capabil de o foarte mare perfecțiune : aceasta se poate observa la cei ce se ocupă în special de muzică. Așa, se zice, că unii maeștri de muzică sunt în stare să deosebească din auz sunetele a 50 de instrumente dintr'o orchestră.

Vom face dar simțitoare urechea copilului, punându-l să asculte melodii frumoase, căci auzul, ca orișice simț, se dezvoltă prin exercițiu, apoi îl vom pune pe el însuși să cânte, deprinzându-l să-și asculte propria sa voce, pentru a executa bucata cât mai bine. Cântecul este un exercițiu excelent pentru auz, pentru voce, pentru plămâni și 'n acelaș timp contribuie la educația estetică și morală a copilului. Cântecul din școală trebuie să deștepte plăcere și să repauzeze mintea, iar nici de cum să fie executate cu scopul de a scoate artiști.

Alegerea bucăților de muzică are o mare importanță, căci de aici depinde succesul educativ al cântecului. Vorbele trebuie pronunțate deslușit și trebuie să fie cunoscute copilului, deasemenea e nevoie să fie

înțeles cântecul în întregime, căci altfel nu-l poate simți.

Educația văzului. — Văzul e cel mai însemnat simț dintre toate, căci procură cele mai multe informațiuni despre lume și de el se folosește omul în tot timpul de veghe. Sunt nenorociți, de sigur, surdo-muții, dar mai nenorociți sunt încă orbii; de aceea și proverbul popular zice: „să te păzești ca ochii din cap”. Surdo-mutul ajunge prin semne să înlocuească vorbirea — el e lipsit numai de plăcerile muzicei; prin ce mijloc însă să-și înlocuescă bietul orb vederea? Prin educația pipăitului învață într'adevăr să deosebească lucrurile; dar ce idee își poate face el despre lume și despre semenii săi?

Simțul văzului ajunge să înlocuească în mare parte celelalte simțuri; vederea singură ne poate aminti toate calitățile lucrului pe care am avut ocaziune a-l cerceta altă dată, de aceea și percepțiunile câștigate ale vederei sunt supuse mai mult la erori. Educațiunea vederei are de scop de a ne feri de aceste erori și de a deprinde ochiul să perceapă cele mai mici deosebiri dintre însușirile lucrurilor.

În vârsta de leagăn, vederea copilului nu e deslucșită; lumina mai mult îl orbește decât îl impresionează, încât abia poate deosebi pe mama lui sau pe doică. De îndată ce începe să umble însă, ochii îi joacă în cap, setoși de a lua cunoștință de lucrurile înconjurătoare. La această vârstă, copilul e numai ochi: pare că nu s'a uitat de loc și a văzut totul. Privirea noastră e distrată și fugitivă, fiindcă noi cunoaștem lucrurile înconjurătoare și avem alte preocupări, încât de multe ori ni se întâmplă să ne uităm, fără să vedem; privirea copilului, e din contra activă, fiind ațâțată de curiozitatea neștiinței lui.

Prin educație, vederea ajunge să îmbrățișeze foarte multe lucruri deodată; așa ni se istorisește cazul unui băiat de scamator, care eră în stare să observe dintr'o singură aruncătură de ochi toate obiectele dintr'un galantar. De asemenea prin educație vederea poate deosebi cu mare precizie nuanțele dintre culori: pictorul deosebește 3—4 nuanțe, acolo unde ceilalți nu văd decât o aceeaș culoare.

Educația văzului în școala primară nu trebuie să urmărească atare finețe, ci numai exercitarea normală a ochilor, pentru trebuințele vieții. Invățătorul se va îngriji în special de realizarea condițiilor igienice: lumină suficientă, așezarea băncilor, hărților, tablourilor, tablei în condițiile cele mai bune; buna ținută a elevilor când scriu și citesc, etc. E fapt stabilit că mulți oameni și-au slăbit vederea din cauză că s'au deprins din școală să citească și să scrie prea deaproape (cu ochii prea apropiați de carte sau hârtie).

Invățătorul se va mărgini să facă pe elevi să cunoască principalele culori, le va forma gustul pentru asortarea culorilor, arătându-le că culorile prea bătătoare la ochi nu sunt frumoase; îi va deprinde să aprecieze cât mai exact forma, mărimea și depărtarea obiectelor. Exercițiile de desemn vor fi utilizate spre a face pe elevi să prindă obiectele sub raportul dimensiunilor, a deosebitelor părți din care se compun, a înclinațiunii, a unghiului sub care sunt văzute, etc. În curte, pe drum, pe câmp în timpul excursiunilor se vor obișnui elevii să aprecieze distanța, verificându-se aprecierea cu metrul sau cu pasul. Se va atrage atenția elevilor asupra perspectivei, asupra faptului că obiectele apar cu atât mai mici, cu cât sunt mai depărtate, că șinele drumului de fer par că se întâlnesc în depărtare, etc.

Froebel și după dânsul alți pedagogi au inventat o mulțime de jocuri educative și instructive cu ajutorul unui material relativ efitin și care e indispensabil grădinilor de copii. În familie copiii trebuiesc lăsați să se joace cu nisip, pietriș, cărămizi, bucățele de lemne, pentru a întrupa închipuirea lor așa de activă. Aceste jocuri constituiesc în acelaș timp un exercițiu al simțurilor și o gimnastică a spiritului creator al copilului.

EDUCAȚIA ATENȚIEI

I. *Atenția la copil.* — II. *Condițiunile atenției.* — III. *Mijloacele de a deșteptă și susține atenția.* — IV. *Intărirea puterii de atenție.*

I. Știm că atenția este o tensiune, o încordare, o ațintire a spiritului către un obiect pentru a-l prinde, pentru a-l cunoaște mai bine. Această ațintire poate fi provocată de acel obiect, în care caz spiritul este captivat și atențiunea lui este *involuntară*, spontană; când însă spiritul se concentrează și se îndreaptă cu voință asupra unui obiect, atențiunea este *voluntară*. Atențiunea nu-i o putere specială a spiritului având o funcțiune proprie, cum e de pildă memoria sau judecata, ci o însușire comună tuturor operațiunilor intelectuale și care constă în gradul lor de intensitate, de concentrare; atenția mai poate fi considerată și ca o însușire generală a spiritului, care e capabil, prin vigoarea lui naturală și prin deprindere, să se concentreze asupra oricărui obiect voit. Orice operațiune intelectuală: percepție, memorie, imaginație, judecată, raționament, fiind făcută cu atențiune, are mai multă putere și în genere se îndeplinește în condițiuni mai bune.

În timpul copilăriei primele manifestări ale facultăților intelectuale sunt desigur spontane: simțurile copilului intră mai întâi în joc sub impresiunile pe care le primește. Copilul mic e jucăria senzațiunilor și apoi a imaginilor, a ideilor ce se deșteaptă în spiritul său, care din cauza aceasta e tot așa de

neastâmpărat cași corpul său. În prima lună copilul nu poate suportă lumina prea mare, nici culorile prea vii; deaceea e bine, în treacăt fie zis, să-i ferim ochii de impresiunile puternice; lunile următoare însă ajunge să-i placă lumina și culorile vii: așa, de pildă, urmărește cu privirea o lumânare plimbată prin odaie.

În genere în primii doi ani spiritul copilului e cu totul sub influența impresiunilor, e captivat și condus de ele. Treptat, treptat însă, prin desvoltarea firească a spiritului, începe a-și îndreptă din propriul său îndemn privirea spre obiectele care-l interesează. E un fel de atenție intermediară între atenția provocată din afară și atenția voită. Prin evoluția naturală această slabă manifestare a energiei interioare ajunge în unele momente să stăpânească senzațiunile, concentrând mintea asupra ideii sau obiectului voit. Inceputurile de atenție voluntară se ivesc rar și durează puțin; ele se aplică mai întâi senzațiunilor, apoi imaginilor și numai târziu ideilor.

În general, tot ceace se adresează simțurilor copilului, îi ațâță curiozitatea, îi captivează atențiunea și-l dispune să observe pentru câtva timp. Ba uneori e capabil de atâta răbdare, încât ne uimește pe noi înșine: mai toți copiii răsfoesc pe nerăsuflătele cartea nouă pentru a-i privi figurile. Dintre operațiunile intelectuale ale copilului, imaginațiunea fiind cea mai desvoltată, e singură capabilă de atențiune pentru mai mult timp. Cine nu știe cu câtă atențiune ascultă copilul o poveste: ochii îi stau țință, pare că ar voi s'o absoarbă dintr'odată, corpul e nemișcat ca să nu-i turbure liniștea și câtă nerăbdare arată când întrerupem puțin istorisirea! Nu tot astfel se întâmplă cu chestiunile care se adresează judecăței

lui și aceasta e natural : mai întâiu cunoștințele de soiul acesta sunt prin ele însăși reci și indiferente, și apoi această facultate nu e încă îndeajuns dezvoltată la copil. Dacă se mai adaogă pe lângă acestea și o metodă proastă de predare, înțelegem de ce învățătura pare copilului un adevărat chin.

În supraveghierea atenției copilului sau elevului din școala primară să nu ne orientăm după atitudinea lui exterioară, căci adesea atenția voluntară, de care e capabil, nu-l absoarbe în întregime, nu-i imobilizează corpul. Priviți un elev, care-și spune lecția : se leagănă, dă din mâini, clatină din cap, se uită în dreapta, în stânga, în sus, în jos — și cu toate acestea este atent la ceea ce spune. Nevoia de mișcare a copilului este așa de mare, încât nu poate fi stăpânită pe deplin nici în timpul atenției, când omul matur rămâne nemișcat, ba chiar își încetinește și respirația. Să nu pretindem deci copilului imobilitate, mulțumindu-ne că este atent. Când însă mișcările lui ar putea da loc unei deprinderi ridicule, de plidă când citește clătinând din cap, trebuie să-i atragem atenția ca să se stăpânească.

II. Atențiunea fiind un act de efort, nu poate ține mult timp, căci ne obosește curând. Pentru a susține atențiunea timp de o oră neîntrerupt, suntem nevoiți să facem mai multe eforturi, întărind-o îndată ce slăbește ; încât o atențiune de o durată mai lungă, nu e în realitate decât o serie de acte de atențiune mai mult sau mai puțin scurte, după puterea fiecăruia. Însăși efortul pe care o facem în atențiunea voluntară, ne arată că ea nu e o stare naturală, ci un produs al dezvoltării noastre mintale, o stare excepțională, contrară chiar condițiunii de existență a stărilor sufletești, care e schimbarea. Ghicim dar că copilul, ale cărui facultăți mintale

nu sunt încă dezvoltate și care din natură e neastâmpărat, nu va putea fi capabil de atențiune decât pentru un scurt timp.

Noutatea. — Unul din cele mai bune mijloace de a ațâța atențiunea copilului, e de a-i înfățișa lucruri noi, mulțumind astfel întru câtva curiozitatea lui. Noutatea e o puternică îmboldire a atențiunei; setea de a afla ceva nou, atât de nesățioasă la copil, reculege micile efortări ale spiritului său și-l mai dispune la câteva momente de atențiune. Cu toții știm gustul copilului pentru studiile noi, dar și descurajarea sa când nu poate pricepe acele lucruri. În explicarea unui lucru nou, vom căuta prin urmare pe cât e cu putință să ne folosim de cunoștințele de până atunci ale copilului, făcându-l să înțeleagă lucrul nou cu ajutorul celor știute.

Schimbarea. — Mai toți copiii sunt atenți la începutul lecțiunei, dar în curând obosec; dacă ar fi să ne ocupăm în tot timpul cu un acelaș obiect, ar fi un adevărat chin pentru dânșii. Deaceia în aceeaș jumătate de zi îi ocupăm cu mai multe obiecte; această schimbare odihnește frageda minte a copiilor care obosește cu un acelaș fel de preocupare.

Între obiecte e bine să se lase o mică recreație, căci ceea ce se pierde în timp se câștigă în intensitate; într'adevăr, după recreație vedem copiii iarăși vioi și gata de a face o nouă lecțiune.

În alternarea obiectelor, vom avea în vedere ca un obiect mai ușor să urmeze celui mai greu și vice-versa. Deasemenea vom pune obiectele cele mai grele dimineața, când mintea e mai vioaie.

Puține lucruri deodată. — Nu urmează însă să punem prea multe obiecte deodată, crezând că prin schimbarea deasă vom face cursul mai atrăgător. Departe de a căpăta mai multă atențiune prin mij-

locul acesta, nu facem decât să zăpăcim mintea copilului, care la sfârșitul clasei nu se alege cu nimic. Omul de rasă neagră ametește când trebuie să numere mai mult de trei, și noi să cerem dela un copilaș câte cinci obiecte deodată?

Mijlocul de a susține atențiunea prin schimbare nu constă dar în variația obiectelor, care e o schimbare prea bruscă pentru mintea cea fragedă a copilului, ci în variația explicațiunei. Explicațiunea la copil trebuie să se facă înfățișându-i toate fețele lucrului, întrebunțând cât mai multe mijloace pentru a-l face să înțeleagă aceeaș chestiune, și mai cu seamă slujindu-se de exemple bine alese și cunoscute copilului.

Mai bine să știe copilul să dea exemple fără să poată spune regula, decât să știe regula fără să poată da exemple: în cazul întâiu înseamnă că pricepe chestiunea, însă nu a memorizat regula; în cazul al doilea, înseamnă că a bucherisit regula fără să o înțeleagă — ceeace e mai rău decât a nu ști nimic, căci lucrurile ținute în minte fără a fi înțelese nu numai că nu folosesc la nimic, dar sunt o adevărată povară a minței.

„Orice subiect trebuie să fie înfățișat așa încât să se vadă aspecte noi, să provoace chestiuni noi”... Atenția slăbește față de un obiect, care nu se schimbă... „Incercați să priviți cu încăpățănare o pată pe hârtie sau pe un zid. Veți descoperi unul din fenomenele următoare: sau nu mai deosebiți nimic, câmpul vostru vizual e tulburat, sau ați încetat fără de voie de a privi pata, privirea îndreptându-se aiurea. Dar, dacă vă ocupați spiritul cu *prilejul* acestei pete, despre mărimea, depărtarea, forma și culoarea ei, cu alte cuvinte, dacă întoarceți lucrul în diferite sensuri și dacă vă gândiți la el în diferite chipuri urmând linii variate de asociații de idei, — spiritul d-voastră va rămâne fixat asupra obiectului un timp relativ lung.” (James).

III. După ce am studiat mijloacele directe prin care să susținem atențiunea, să trecem acum la mijloacele indirecte, adică la cele prin care vom înlătura cauzele de distracțiune, forțând astfel indirect atențiunea.

Să punem un copil să învețe în grădină; ori câtă silință ne-am da, nu va fi deajuns să-l facem atent. În zadar îi vom porunci să nu-și iea ochii de pe carte, căci din când în când tot își aruncă privirile: în mijlocul impresiunilor plăcute ce-i vin din toate părțile, îi este cu neputință să mai fie cu gândul la lecție. Să-l mutăm însă într'o odaie închisă, unde nimic nu-l poate distra, fiindcă are numai cartea înaintea ochilor, și lui singur îi va veni mai ușor ca să-și adune mințile și să nu se mai gândească decât la lecțiune.

Una din grijile noastre va fi dar de a pune școlarii în așa condiții încât nimic să nu-i distreze. Vom observa mai întâiu ca școlarii să aibă o ținută bună; pot să stea sprijiniți pe spate însă să țină mânele pe bancă; căci o stare molatecă a corpului arată că și mintea lăncezește. Tablourile se vor lua de pe pereți, de câte ori nu sunt de trebuință. Asemenea dacă școlarii sunt cu fața în spre stradă, trebuie uns cu cretă o parte din geam, pentru a-i împiedeca să se uite pe fereastră. Dar mijlocul cel mai sigur pentru a susține atențiunea în clasele primare, e de a pune întrebări din bancă. La aritmetică, unde e nevoie să se facă lecțiunile la tablă, se va cere ca toți școlarii să fie atenți și să urmărească calculele, pentru ca oricând vor fi întrebați, să poată arăta greșelile făcute de școlarul dela lecție. Aceeaș metodă se va întrebuința la gramatică, în timpul analizei la tablă sau chiar pe carte.

Invățătorul ce merită acest nume se va asigura ca elevii să plece din școală cu lecțiunea știută, căci

e absurd a cere copilului din clasele primare să mai învețe și acasă. E deajuns — ce zic? — e prea mult pentru dânsul că e ținut aproape toată ziua la școală, pentru a-i cere să mai învețe și acasă.

Cu această ocaziune trebuie să înfierăm metoda pedepselor corporale pentru neînvățatură, căci e o insultă adusă nobilei științe, chiar dela începutul predării sale. Criminalii când sunt ascultați de judecătorul de instrucție, li se iea lanțurile — și copiii să li se ceară atențiune în mijlocul emoțiunii de frică? Li se spune odată chestiunea și apoi li se cere să o repete: ne îndoim dacă domnul institutor ar putea-o face în mijlocul acelei turburări. Trebuie să se știe că cartea nu se învață de frică, ci *cu* plăcere.

Cu toții știm că lucrul care ne place, îl isprăvim mai repede. Cauza e că plăcerea ce ne aduce acea ocupațiune ne face să fim atenți, astfel că lucrăm mai iute. Interesul sau plăcerea insuflată de o preocupatiune, e susținătorul cel mai tare al atenției. Așa dar când vom avea o lecțiune mai grea, vom trebui să o studiem cu răbdare, căci răbdarea ușurează sarcinele; vom mai trebui să ne închipuim plăcerea ce vom avea când o vom ști și interesul pentru viitor.

Profesorul, pentru a putea cuceri atențiunea elevilor săi, trebuie să ție seamă de aceste două elemente în explicațiunile sale. Explicațiunea să se facă cu tonul alternat și cât se poate de deslușit. Se va întrebuința pe cât posibil formă întrebătoare, care deșteaptă interes și împiedecă slăbirea atențiunii, cerându-se chiar răspunsul dela elevi, ceea ce face explicațiunea mai însuflețită prin plăcerea pe care o simt elevii de a deslegă ei însăși chestiunile. Dacă școlarul nu cunoaște întrebarea, e semn că nu a fost atent și în acest caz rușinea față de colegii săi îl pedepsește îndeajuns; iar în caz când nu știe să dea răspunsul numai, se întreabă pe cel ce zice că știe.

Plăcerea insuflată pentru un obiect prin explica-

țiune e o artă care întrebuițată de un profesor dibaci, poate hotări pe un elev să urmeze vieța sa întregă acel obiect.

Oricâtă dragoste și oricât tact ar întrebuițâ învățătorul pentru ațâțarea și menținerea atențiunei elevilor în clasă ; oricât s'ar sili să le cucerească atenția făcându-și lecția cât mai interesantă, nu strică să vegheze ca condițiunile exterioare, care ușurează atenția, să fie îndeplinite, cu alte cuvinte cauzele de distracție să fie înlăturate.

„Profesorul, pe cât posibil, stă pe loc, ținând clasa sub ochii săi și cerând ca ochii tuturor să fie îndreptați spre dânsul. Lecțiunea nu începe decât atunci când toți copiii au luat o atitudine dreaptă și reculeasă : o lovitură pe catedră sau un cuvânt convențional arată începerea clasei. Intrebările trebuiesc puse clasei întregi ; în acest scop profesorul anunță mai întâiu chestiunea, apoi lasă timpul necesar pentru găsirea răspunsului și numai atunci numește elevul care trebuie să răspundă. Dacă școlarul începe a căută răspunsul după aceea (după ce i s'a strigat numele, după ce s'a lăsat timp de gândire tuturor) e semn că n'a fost atent¹⁾. Răspunsul dat de un elev, dacă e bun, poate fi repetat de un altul ; dacă e greșit, trebuie să fie îndreptat de acesta. Frazele însemnate sunt repetate în cor de clasa întregă. Indată ce se ivește inatenția, profesorul se oprește. Un mijloc de a deșteptă clasa, însă de care nu trebuie să abuzăm, este de a comandă ridicarea în picioare a elevilor și apoi șederea lor. Școlarii trebuie să răspundă întotdeauna cu glas tare ; dimpotrivă profesorul va putea vorbi încet. Urechea elevilor se deprinde repede cu ridicările vocii, care din acel moment nu mai slujesc la nimic.” (Bréal).

Atenția poate fi deșteptată nu numai din afară, prin simțuri, dar și dinăuntru prin jocul asociațiunilor dintre stările de conștiință. Atenția devine puternică atunci când este în acelaș timp deșteptată din afară și dinăuntru, când de pildă o percepțiune, o imagine,

1) În realitate poate fi și din cauză că elevul n'a priceput întrebarea sau nu-i în stare să răspundă. Învățătorul va căută să-și dea seama dacă e în cauză inatenția sau nepriceperea.

o idee nouă trezește în spirit percepțiuni, imagini și idei anterioare. Educatorul și învățătorul, în predarea cunoștințelor noi vor face apel cât mai des la cunoștințele pe care copilul le posedă până atunci.

În rezumat, mijloacele de a deșteptă și întreține atenția elevilor în clasă sunt de două categorii: unele negative, altele pozitive. Cele negative constau în luarea tuturor precauțiilor, ca să se ușureze atenția, evitându-se cauzele de distracțiune și desordine, de pildă: zgomotul din stradă¹⁾, băncile scârțâitoare sau prea lungi sau prea des așezate, eșirea elevilor din bancă în timpul clasei, frigul, etc.; mijloacele pozitive constau în a face lecțiunea cât mai lămurită, cât mai înțeleasă, cât mai interesantă și mai plină de viață — a ține seamă de condițiile atenției (lecția să fie variată cu exerciții, etc.) — a câștiga dragostea elevilor (unii elevi învață sau ascultă de dragul profesorului) — a stârni, dar cu măsură și tact, emulația dintre elevi —, a cultivă (pe cât e cu putință față de vârsta elevilor) dorința de a afla, de a ști, care cu timpul va deveni dragoste, pasiune pentru studiu — în sfârșit a avea tot timpul în clasă o atitudine trează, energică, care prin contagiune se va comunica și elevilor.

Copilul are din fire spiritul foarte mobil, foarte împrăștiat, dar tot din fire este în acelaș timp foarte curios. Această curiozitate îi concentrează în unele momente spiritul în mod spontan asupra obiectului care a deșteptat-o, cu timpul prin deprindere concentrarea se face din ce în ce mai ușor și dezvoltându-se și puterea spiritului, apare atenția voluntară.

1) În Geneva respectul pentru instrucția copiilor este așa de mare încât în jurul fiecărui local de școală la depărtare de 50 metri stau de strajă tăblițe cu inscripția foarte vizibilă „*Au pas aux abords de l'école*” („La pas în jurul școlii!”).

IV. Rolul educatorului în prima copilărie, apoi rolul învățătorului este să cultive atenția spontană a copilului, să ajute începuturile de atenție voluntară și să întărească treptat puterea lui de atenție. Întrebuințarea mijloacelor pentru deșteptarea și susținerea atenției în scopul instruirii elevilor are pe deasupra și un efect educativ, întărind încetul cu încetul puterea lor de atenție. Această putere se mai poate întări și în mod direct prin anumite exerciții, din care vom pomeni câteva numai.

Mai întâiu observăm că gimnastica în genere, sporturile și jocurile dezvoltă în acelaș timp puterea de atenție. Tenisul întărește în special atenția vizuală, muzica și cântul întăresc atenția auditivă. Artele frumoase în genere dezvoltă și ascut atenția pentru sentimentele estetice. Exercițiile de matematică și gramatică dezvoltă atenția intelectuală. Lucrul manual constituie deasemenea un mijloc eficace pentru educația atenției.

Sunt însă elevi veșnic distrași, incapabili de atențiune, pentru care ar fi bine să recurgem la anumite exerciții foarte simple pentru întărirea treptată a atenției lor. Așă, de pildă, se dă elevului o pagină sau o jumătate de pagină de tipar ca să tragă o linie cu creionul peste o anumită literă (*l*, de pildă) de câte ori o întâlnește citind acea pagină; apoi i se dă să fie atent la două litere deodată, apoi la trei litere deodată.

Copilul mic își poate exercita la fel atenția vizuală, dându-i-se de pildă o cutie cu mărgelile de culoare deosebită pentru a scoate din ea toate mărgelile de o anumită culoare. Exercițiul se îngreuează fie măbind numărul culorilor de mărgelile, fie punând copilul să aleagă în acelaș timp mărgelile de două culori anumite sau de trei culori anumite.

Atenția auditivă se dezvoltă spunând copilului

un șir de cuvinte (nume de lucruri și ființe) pentru ca dânsul să le reproducă din memorie. Exercițiul se va îngreuiă mărindu-se numărul cuvintelor și introducându-se nume proprii.

Atenția pentru senzațiile tactile și motrice se dezvoltă dând copilului să deosebească diferite greutate (de pildă, așezându-le în ordinea în care i se par mai ușoare); punându-l să facă din ce în ce mai bine circunferințe și alte figuri geometrice.

Se pot exercita mai multe simțuri deodată grație unor aparate anume construite. Chronoscopul lui d'Arsonval pune în joc simultan atenția auditivă, tactilă și mai ales atenția motrice.

EDUCAȚIA MEMORIEI

- I. Memoria copilului. — II. Mijloace de a ușura memorizarea. — III. Mijloace de a întări păstrarea suvenirilor. — IV. Mijloace de a dezvoltă fidelitatea memoriei. — V. Mijloace de a ușura aducerea aminte. — VI. Se poate sporî puterea memoriei? — VII. Rezumat și încheiere.
-

I. Memoria copilului se dezvoltă încă dela vârsta de când începe să vorbească; ea ajunge la un maximum de putere la etatea între șase până la zece ani. Unii pedagogi, întemeindu-se pe considerația că nici un om nu-și amintește nimic din primii doi sau trei ani ai existenței sale, conchid că în acest timp omul n'ar avea memorie. Se citează cazul unui copil devenit orb la vârsta de aproape trei ani și care nu-și amintea mai târziu nimic din percepțiile lui vizuale. Această considerațiune dovedește numai că memoria din primii trei ani ai vieții este șubredă și imperfectă, deoarece nu se poate localiza și astfel se pierde în noianul amintirilor următoare. E destul să observe cineva un ceas un copil mai mic de trei ani pentru ca să se convingă că dânsul are memorie, în special își amintește de percepțiile lui anterioare, recunoaște figura părinților, fraților (dovadă sfiala lui față de cei pe care nu i-a mai văzut); de altfel copilul de doi ani de obicei începe să vorbească, ceea ce presupune existența memoriei.

Înainte de vârsta de 6 ani amintirile copilului sunt șubrede, inconsistente, supuse alterărilor ima-

ginației și nu se pot localiza în primii ani iar mai târziu se localizează în mod imperfect. De altfel până la această vârstă imaginația copilului fiind foarte vioaie, alterează chiar și percepțiunile lui. Dacă copiii se înșală față de ceea ce au sub ochi, e ușor de înțeles că cu atât mai mult se vor înșelă în suvenirile lor. Deseori ei amestecă realul cu imaginarul, adică ceea ce au simțit cu ceea ce și-au închipuit numai. Deasemenea se înșală în aprecierea timpului: un eveniment întâmplat de o lună îl povestește ca și cum ar fi avut loc ieri. Nu mai amintesc confuziunea ce o fac ei între „azi” și „mâne”; căci aceasta se datorește mai degrabă lipsei de pricepere a ideilor exprimate prin aceste cuvinte, decât unei lipse de recunoaștere a suvenirului.

Tocmai la vârsta între 6 și 10 ani, memoria devine în floare, scăpată fiind de influența supărătoare a imaginației și dobândind o deosebită putere de tărie și precizie. La această vârstă mintea copilului e deschisă de toate părțile, gata să primească orice impresiune; încât s'a zis cu drept cuvânt că „el e numai ochi și urechi”. El are într'atât dezvoltată memoria, încât memorizează multe cuvinte pe care nu le înțelege. Ni se istorisesc cazuri uimitoare în această privință; așa o copilă de 9 ani știa geografia până la cele mai mici detalii: orașele, râurile și munții cei mai neînsemnați, mai mult încă, știa și populațiunea fiecărui oraș. Ea ajunsese la această perfecțiune de memorie, întrebându-i bucățele de hârtie pe care aveă însemnat fiecare nume de oraș cu detaliile sale: capitala cărui județ e, râul de care e udat, populațiunea sa, etc., ce folos însă că după terminarea examenului a pierdut tot acest bagaj de cunoștințe. Deasemenea ni se istorisește cazul unei fetițe care știa de minune franțuzește, nemțește și englezește,

încât eră în stare să convorbească oricât în fiecare din aceste limbi, dar nu putea să răspundă decât în limba în care eră întrebată. Explicațiunea acestui fapt e ușoară, dat fiind că ea legase învățarea acestor limbi numai de memorie, vârsta nepermițându-i să asocieze cuvintele similare în jurul ideii pe care o traduc; nehibzuiții părinți însă credeau că dânsa face aceasta din încăpățănare, și forțând-o cu orice preț să răspundă în altă limbă decât aceea în care eră întrebată, copila se îmbolnăvi și muri.

Dar cine nu cunoaște destui copii care știu câte 2—3 limbi? Putem întrevedeă după acum că această încărcare a memoriei copiilor e vătămătoare sănătății lor; dacă natura nu i-ar fi înzestrat într'adevăr cu o deosebită ușurință de memorizare, mortalitatea ar fi încă mai mare printre ei.

Diferențe individuale în felul de a memoriza. — Felul de a memoriza variază nu numai după vârstă, ci chiar la indivizii de aceeaș etate. Fiecare posedă în grad deosebit *ușurința de a-și întipări* ceva în minte, *tăria de a păstră cât mai mult timp un suvenir, fidelitatea*, adică reproducerea cât mai exactă și detaliată a suvenirului și în fine, *ușurința de a-și aminti*. De obicei aceste calități de memorie variază în raport învers: așa unul care învață cu ușurință, uită degrabă; în timp ce altul care învață mai greu, ține minte mai bine; tot astfel uită degrabă și cel care învață detalii neînsemnate.

Darul de a ține bine minte suvenirul și de a-l reproduce cu fidelitate, constituie o *memorie de talent*; iar ușurința de a-și aminti un suvenir la timp dă loc la aceea ce se numește *prezență de spirit*.

Din contra, fiecare din cele patru calități ale memoriei, avute într'o măsură mică de tot, constituie un defect. Astfel cel care nu învață cu ușurință se zice că are o *memorie greoaie*, cel care uită degrabă încât „îi intră pe o ureche și îi iese pe cealaltă” se zice că are o *memorie fugitivă*, iar cel care își aduce

aminte anevoie și după multe frământări — căruia „îi stă cuvântul pe limbă” și totuși nu-l poate spune, se zice că are o *memorie îndărătnică*.

Înspre bătrânețe, creierul pierde orice putere de a memoriza lucruri noi, fiind obosit, iar pe de altă parte ocupat cu suvenirile din trecut; așa încât *bătrânul trăește în trecut* mai mult decât în prezent. Numai în felul acesta se poate explica cum lui i se pare prezentul în decadență față de trecut și cum ne istorisește o aceeași întâmplare de zece ori; căci ține minte istorisirea, deoarece e întipărită încă din tinerețe, dar uită că ne-a mai spus-o de atâtea ori.

II. Memoria e susținătoarea tuturor stărilor sufletești ale omului; fără dânsa nu ar fi cu puțință cea mai mică licărire de inteligență, de sentiment sau voință. Memoria e tezaurul cunoștințelor căpătate prin simțuri, cât și a cunoștințelor prelucrate; fără de dânsa ar dispărea personalitatea, căci omul nu s'ar mai recunoaște în decursul vieții sale. Rezultă dar că rolul memoriei e imens în educațiune, căci fără de ajutorul său nu se poate face nici un pas înainte; prin urmare e de neapărată trebuință să studiem cu îngrijire mijloacele de a o desvoltă.

Cum vom ajunge să desvoltăm memoria, adică să întărim puterea sa de funcționare? — De sigur, desvoltând fiecare din cele patru însușiri ale sale, care știm că sunt: ușurința întipăririi, tăria păstrării, fidelitatea și ușurința reproducerii.

Mijloace de a ușura memorizarea. — E un fapt de observațiune comună că ceea ce ne interesează și ceea ce ne place, ne intră mai ușor în cap; acesta e un principiu după care se poate determina gradul de ușurință al obiectelor de învățat de către aceeași copii. Într'adevăr, dintre două chestiuni care ne interesează în mod deosebit într'un același moment și care ne-ar produce plăcere într'un grad deosebit,

se poate prevedea de mai înainte aceea care va fi studiată mai ușor și mai bine.

Cu câtă ușurință învață copilul o poveste și în schimb cu câtă greutate învață alfabetul! Mai de grabă ar prefera să învețe 25 de povești decât cele 25 de litere ale alfabetului; totuși e lesne de înțeles că munca cerută memoriei în cazul întâi e incomparabil mai mare față de cea cerută în cazul din urmă. Care să fie dar farmecul ce-l face să prefere o muncă mai grea uneia mai ușoară? — Desigur că plăcerea: povestea captivează copilul în timp ce alfabetul îl plictisește.

Această influență a interesului și a plăcerii nu se manifestează numai în copilărie, ci se întinde mai departe în timpul tinereții și al maturității, cu deosebire că interesul primează mai mult decât la copil, care nu e în stare să-l înțeleagă pe deplin.

Din aceste observațiuni deducem necesitatea ca *predarea cunoștințelor să se facă sub o formă interesantă și atrăgătoare astfel ca învățarea lor să producă plăcere*. Invățământul trebuie să fie clar, să procedeze de la cunoscut la necunoscut și de la ușor la mai greu, astfel ca să poată fi înțeles în întregime.

Nimănui nu-i place, nici nu-i deșteaptă interes o chestiune pe care n'o poate pricepe; prin urmare, profesorul care explică lămurit și caută să stabilească legătura dintre lecțiuni, astfel ca să formeze un lanț neîntrerupt, nu contribuie numai la dezvoltarea judecății elevilor, ci le ajută și memoria în același timp. Tot ceea ce se învață pe înțeles și în ordine, ușurează sarcina memoriei, căci se întipărește mai ușor în minte și se uită mai greu prin faptul că o idee înțeleasă dă la iveală întregul lanț de idei din care face parte.

„Când dorim să fixăm un obiect nou (adică o idee nouă) în spiritul nostru sau într'al elevilor noștri, efortarea noastră voluntară trebuie să fie nu atât de a-l întipări, de a-l reține în noi, cât de a-l lega de cuprinsul spiritului nostru.” (Dr. Pick). A lega însă ideile după raporturile lor, a le închege într'un sistem de gândire este un mijloc excelent de a ușura memorizarea lor și a le asigura o durată mai lungă în memorie. Cu drept cuvânt James afirmă că „*arta de a-și aminti este arta de a cugeta*”.

„Secretul unei memorii bune este de a forma asociațiuni multiple și deosebite cu fiecare fapt pe care dorim să-l reținem. Cu alte cuvinte, trebuie să ne *gândim* la acest fapt cât putem. Dintre doi oameni făcând aceleași experiențe, *acela care meditează mai mult* la aceste experiențe și le țese unele cu altele în cel mai mare număr de relații sistematice, va avea deasemenea cea mai bună memorie.”

„O memorie cultivată depinde de organizarea unor sisteme de asociațiuni. Perfectiunea sa se datorește la două fapte particulare : mai întâiu persistența, apoi numărul acestor asociațiuni.” (James). Persistența asociațiunilor depinde, în afară de condițiile psihologice pe care le-am studiat, de condiții fiziologice, care constituiesc calitatea înăscută a memoriei.

III. Mijloace de a întări păstrarea suvenirilor. —

Să presupunem că prin întrebuintarea mijloacelor schițate, am ajuns la deprinderea de a învăța cu foarte mare ușurință ; nu e de ajuns numai atât, trebuie să ne îngrijim ca cele învățate să fie păstrate cât mai mult timp în minte, pentru ca oricând am avea nevoie, să ne poată servi. Ne vom ocupa dar acum cu mijloacele prin care am putea să înlăturăm aplicarea maximei generale „*ceeace se câștigă ușor, ușor se pierde*” — idealul nostru fiind de a desvolda memoria în așa fel, încât să întipărească ușor și să păstreze mult timp.

Dintre toate stările sufletești ale omului acelea care se întipăresc mai temeinic în memoria lui, sunt desigur cele care i-au mișcat inima, cât și cele prelucrate de propria sa judecată. Ceeace ne-a zguduit puternic coardele simțirei sau ne-a costat o lungă efortare de judecată se înțelege că se va uita greu.

Totuși și acest fel de suvenire slăbesc din ce în ce, pierd din detalii cu timpul, devin palide și în cele din urmă cad pradă uitărei, dacă nu le îmbroscătam din când în când amintindu-ne de ele. Cu atât mai mult au nevoie să fie repetate cunoștințele, pentru a le asigura trăinicia lor. Încă din vechime s'a zis că repetițiunea e sufletul învățătorei, căci prin acest mijloc se îmbroscătează și se dă putere de viață suvenirelor.

Modul cel mai nemerit de repetire e de a revedea odată cu învățarea unei lecțiuni pe toate cele cu care stă în strânsă legătură. În felul acesta obiectul e întotdeauna prezent în minte și nu mai e nevoie de acea sforțare vătămătoare sănătății ce se obișnuiește tocmai pe timpul căldurei și când creurul e mai obosit.

Cea mai mare parte din elevi nu învață în tot timpul anului, cât învață în ultima lună. Și numai când văd că pericolul se apropie de tot, deschid și ei geanta — și asemenea celor zăpăciți în caz de foc, care în loc să ia giuvaerurile, pun mâna pe lucruri de nimic, — tot așa și școlarul nostru își umple capul cu chestiuni neînsemnate, aruncate la întâmplare, de care se cotorosește chiar de a doua zi după examen ¹⁾.

IV. *Mijloace de a desvoltă fidelitatea memoriei.* — Sunt cazuri în care e nevoie ca suvenirul să fie cât se poate de precis și de amănunțit, pentru a reprezenta imaginea fidelă a stărei sufletești ce i-a dat loc. E de trebuință dar să cultivăm și această însușire a memoriei, cu toate că cu mai puțină stăruință ca pentru celelalte.

Nimeni nu mai pretinde astăzi „bucăca cărții”

1) Aceste considerațiuni nu mai sunt valabile pentru școalele în care s'au desființat examenele și le-aș fi suprimat, dacă această reformă n'ar avea de urmare că mulți elevi învață în mod fragmentar, așa încât repetirea materiei e indispensabilă.

și am fi fericiți să constatăm că tuturora le inspiră dispreț această metodă uricioasă de a învăța. O lecțiune spusă bine cu vorbele sale, e o probă că a fost înțeleasă. Să deprindem elevul să se oprească în primul loc asupra ideilor și apoi asupra preciziei cuvintelor. Mai cu seamă când e vorba de copii mici, ar fi o greșeală a insista asupra modului lor de exprimare, dacă suntem convinși că știu ce voesc să spună. Mentea lor fragedă nu e încă în stare să dea atențiune deopotrivă ideii și cuvântului; trebuie să preferăm dar exactitatea ideilor, căci preciziunea vorbirii se va desvoltă dela sine. Cu toate acestea definițiunile și regulele principale din științi, teoremele din geometrie și formulele, trebuiesc enunțate cu preciziune.

„Dacă e vorba de a se reține idei, fapte, raționamente, lăsați elevul să le reproducă după placul și 'n limbajul lui. Nu-i momentul de a pune în joc curata memorie verbală. Dar dacă cuvintele care slujesc la exprimarea unui fapt au prin ele însuși o frumusețe proprie, dacă reprezintă date științifice sau vreun adevăr fundamental ce nu poate fi exprimat tot așa de bine recurgându-se la alți termeni, atunci veghiați ca forma, cași substanța gândirei, să fie învățată pe de rost.” (Fitch).

Ca mijloc pentru desvoltarea fidelității memoriei se întrebuințează, uneori se abuzează chiar, de *recitațiuni literare*, adecă de bucăți de proză și poezie ce se dau de învățat textual. Ele trebuiesc să fie pe deplin înțelese atât ca fond cât și ca formă și mai trebuie păzită o strictă proporție față de gradul de desvoltare a cugetărei elevilor.

Recitarea bucăților literare extrase din autorii cei mai buni constitue nu numai un mijloc pentru exercitarea memoriei verbale, dar și o pregătire excelentă pentru formarea gustului literar, pentru a face pe elevi să simtă frumusețile stilului și întru câtva pentru a influența propriul lor stil. Bucățile literare memorizate constituiesc niște modele, care mai mult

sau mai puțin conștient și chiar în mod cu totul inconștient vor determina în oarecare măsură alegerea termenilor și întorsătura frazei, de câte ori elevul va avea să redacteze o compoziție.

Pentru ca să atingă acest scop, firește că bucățile literare vor fi alese cu cea mai mare îngrijire, vor fi citite cu glas tare în clasă și explicate pe înțelesul tuturor elevilor. Copiilor mici li se vor da versuri de recitat.

„Excesele vechii metode de memorizare verbală, folosul imens al lecțiunilor lucrurilor în primele stadii de educație, au împins poate pe filozofii pedagogiei la o reacțiune excesivă. Se disprețuește poate prea mult, în zilele noastre, lecțiunile învățate pe dinafară. Căci, la urma urmelor, e sigur că vorba, expresiunea verbală, rămâne mijlocul de transport cel mai comod și mai folositor al gândirii. Concepțiunile abstracte sunt cu mult instrumentele de gândire cele mai economice; și ele sunt fixate, încarnate de noi în cuvinte. O anchetă ar arăta că înaintând în vârstă, oamenii întrebunțează din ce în ce mai puțin imagini vizuale și se slujesc din ce în ce mai mult de cuvinte... Trebuie să spunem deci că un exercițiu constant al memorizării verbale este o roată (adică un instrument, o metodă) indispensabilă oricărei educații sănătoase...

„Există de altfel un mod eficace și un mod defectos de a învăța pe dinafară... Metoda cea mai sigură nu constă în a vâri cu sila în creier frazele, repetându-le mereu, ci a le analiza și a le medita.” (James).

V. *Mijloace de a ușura aducerea aminte.* — În sfârșit o ultimă calitate a memoriei care servește oareșicum de încoronare celorlalte, e ușurința de a-și aduce aminte. Căci dacă „memoria mă servește după gustul său, nu după al meu”, dacă nu-mi pot aduce aminte la timp, atunci prea puțin îmi folosește. Metoda întrebărilor dese din bancă dezvoltă ușurința de amintire a elevilor.

Elevii se servesc de mijloace care de care mai ridicole ca să-și asigure aducerea aminte a unei numiri mai greu de ținut minte, a unei formule sau a unei date. De obicei ei descompun numirea sau o aso-

ciează cu alte cuvinte mai des întrebuințate, care prezintă asemănare în privința sunetului. Se înțelege că asemenea asociațiuni mecanice, deși reușesc pentru moment în scopul lor, totuși sunt vătămătoare inteligenței fiindcă o întunecă. Singurul fel de asociațiune mecanică permisă e aranjarea cuvintelor de memorizat în așa fel încât să rimeze; așa de exemplu versificarea excepțiunilor gramaticale, care se rapoartă la aceeaș regulă, ușurează memoria fără să vatăme inteligența. Mijlocul general recomandat de pedagogie, e *asociarea rațională a cunoștințelor*, după adevăratul lor raport.

Nu numai elevii, dar și unii profesori și chiar unii pedagogi au recomandat diferite procedee *mnemotehnice*, în scopul de a veni în ajutorul memoriei, a întări ținerea de minte și a ușura amintirea. Aceste procedee se întrebuințează mai cu seamă pentru memorizarea datelor și formulelor. Ele consistă în stabilirea artificială, arbitrară, a unor raporturi dintre idei, așa încât amintindu-ne un cuvânt sau câteva cuvinte ușor de ținut minte, să ne reamintim semnificarea lor convențională.

Stabilirea raporturilor artificiale este însă adesea greu de făcut; uneori cuvintele convenționale sunt tot așa de greu de memorizat ca semnificarea lor; însfârșit, în orice caz procedeul e așa de nerațional încât ar constitui o deprindere rea pentru memorie și o influență supărătoare pentru inteligență în genere. Mnemotehnia a căzut în părăsire și diferitele broșuri care stabiliau procedeul, „cheia” mnemotehnică, nu se mai găsesc aproape decât în muzeele pedagogice.

Poate există însă și o mnemotehnie rațională, întemeiată pe asociațiunea naturală, logică, dintre idei.

Așă, de pildă, istoricul își poate fixa și apoi aminti o dată, punând în legătură faptul ce reprezintă acea dată cu evenimentele anterioare și posterioare a căror dată îi este cunoscută. Stabilirea raporturilor de cauzalitate și de coexistență poate ușura tot atât de mult memorizarea, fără să umple capul cu simboluri ridicole.

„E neîndoios că cineva învață cu o ușurință incomparabil mai mare și reține mult mai bine ceea ce se predă în adevărata ordine, pentru că ideile care au o urmare naturală se orânduiesc mult mai bine în memorie și se deșteaptă mult mai ușor unele pe altele.” (Port-Royal).

„Cel mai bun sistem în care e cu puțință a țese o idee este așa dar un sistem rațional, cu alte cuvinte, o știință. Puneți un lucru în raftul lui, într-o serie clasificată, explicați-l logicește prin cauzele lui, deduceți efectele lui necesare, descoperiți legea naturală pe care o ilustrează și veți posedă acest fapt în modul cel mai bun. O știință formează așa dar cea mai eficace din combinațiile economiei muncii...”

„Profesorul trebuie să impresioneze pe elevii săi prin toate mijloacele pe care le poate întrebuința; și pentru aceea, să vorbească, să scrie, să desemneze la tabelă, să arate gravuri, planuri, diagrame în care părțile deosebite să fie colorate deosebit... Adresându-se copiilor pe căi multiple și variind asociațiunile de idei, îi învață nu numai să-și amintească (lecția), dar încă să înțeleagă. Această metodă domină întreaga artă a educației.” (James).

VI. Problema educației memoriei urmărește un îndoit folos: să găsească mijloacele, procedeele cele mai nimerite pentru ajutarea operațiunilor memoriei; să găsească mijloacele pentru a desvoltă, a întări însăși puterea memoriei. În ce privește primul scop, stabilirea unei tehnici a memorizării, este incontestabil că poate fi atins: memoria operând în anumite condițiuni, pe care le studiază psihologia, este evident că realizând în practică cât mai bine aceste condițiuni, vom ușura memorizarea și reproducerea și vom păstra cât mai fidel și mai îndelungat amintirile astfel memorizate. Unii psihologi de valoare contestă însă posibilitatea de a întări memoria însăși, adică capacitatea, puterea cuiva de a memoriza.

Dacă memoria ar constă într'o simplă gravare a senzațiilor în creier sau într'o fotografiare a imaginilor pe celulele creierului, deși numărul acestor celule este enorm, nu s'ar putea susține că memoria se întărește prin exercițiu, căci întru cât imprimarea memoriei pe unele celule ar putea face pe celelalte neîntrebuințate să devină mai apte pentru memorizare? S'ar putea susține chiar cu oarecare aparență de temeinicie că memoria trebuie să slăbească în măsura în care e exercitată, adică încărcată.

Dacă însă memoria e o proprietate generală, o forță, a creierului, atunci legea psiho-fiziologică „orice funcțiune se desvoltă prin exercițiul ei normal în limita puterilor individului” trebuie să se aplice și memoriei. În această ipoteză nu se tădăguesește câtuș de puțin inegalitatea înăscută a memoriilor, nu se afirmă că deosebirile aptitudinii de a memoriza se datoresc exclusiv exercițiului, nici că prin exercițiu s'ar putea spori indefinit memoria cuiva; — se susține numai vechea zicătoare „memoria slăbește dacă nu-i exercitată” și se pretinde că prin exercițiu făcut în bune condițiuni se poate întări memoria cuiva în limitele elasticității puterilor sale.

Chestiunea posibilității de a fortifica memoria este încă în discuție, așa încât nu ne putem hotări pentru niciuna din cele două ipoteze. Un fapt însă ne pare sigur atât din considerații psihologice cât și din experiență: anume, că *memoria pentru o anumită ordine de idei poate fi întărită prin exercitarea ei în această direcțiune*. Sporirea capacității sale s'ar datoră, independent de plasticitatea spiritului (sau de memoria fiziologică), înmulțirii asociațiunilor dintre ideile de aceeaș categorie. Cine învață, de pildă chimia, va memoriza din ce în ce mai ușor cunoștinți de chimie, dar nu-și va spori prin aceasta capacitatea memoriei în general, nu ar deveni mai apt pentru a memoriza istoria sau geografia.

VII. Pentru înlesnirea studiului am clasificat mijloacele de ajutorarea memoriei după cele patru însușiri fundamentale. Această clasificare este artificială, căci ajutând una din operațiunile memoriei sau, cu alte

cuvinte, contribuind la una din însușirile ei, se ajută întru câtva și celelalte operațiuni, se contribue la sporirea celorlalte însușiri. Așa, de pildă, făcând o lecție interesantă se ajută nu numai memorizarea ei, dar și păstrarea ei cât mai îndelungat și mai fidel și se ușurează aducerea aminte. Iată de ce, înainte de a încheia, vom rezumă principalele mijloace de ajutorare a operațiunilor memoriei.

1. *Afățând atențiunea*: ideile pe care le comunicăm să fie cât mai limpezi, cât mai intense și mai pline de viață; în acest scop se vor întrebuința toate mijloacele pentru a impresiona cât mai mult spiritul elevilor.

2. *Formând asociațiuni de idei*: vom lega cunoștințele ce predăm cât mai strâns și cât mai întins de vechile cunoștinți ale elevilor, stabilind raporturile lor naturale (cauzalitate, coexistență, asemănare, contrast, etc.). Cât de mult e ajutată memoria de către asociațiunea stărilor de cunoștință se poate vedea din faptul că oricine învață pe de rost mai ușor versuri decât o bucată de proză (din cauză că rima ajută evocarea), precum și faptul că elevii, care nu știu bine lecția, se opresc adesea la sfârșitul frazei, când legătura dintre idei se întrerupe sau e mai slabă în mintea lor; deasemenea se opresc la sfârșitul strofei, când rima nu-i mai ajută: dovada e că dacă li se suflă primul cuvânt din strofa următoare, memoria își regăsește urma.

3. *Repetând lecția*. Pentru ca repetiția să fie cât mai profitabilă, nu se va face în chip mecanic, papagalicesc, ci cu cât mai multă atenție și pricepere. Chiar și versurile se învață mai ușor, dând atenție, pricepând și simțind ideile și sentimentele, pe care le exprimă — cu atât mai mult atenția și înțelegerea

înlesnesc memoria, când trebuie să reție numai idei, nu și cuvintele în care acele idei sunt exprimate.

În sfârșit, activitatea memoriei atârând și de condițiuni fiziologice (sănătate, vigoare, circulația sângelui în creier, etc.) e bine să ținem seamă și de aceste condițiuni, abținându-ne, de pildă, de a memoriza îndată după masă, când circulația sângelui trebuie să ajute cu precădere începutul digestiunii.

Mare parte din pedagogii contemporani au întreprins o adevărată cruciadă împotriva memoriei, ca și cum dezvoltarea memoriei s'ar opune în mod firesc dezvoltării celorlalte funcțiuni intelectuale. Acțiunea lor e foarte întemeiată, dacă se consideră vechile procedee de învățământ, care urmăreau să comunice cât mai multe cunoștinți, în timp ce învățământul actual urmărește să obțină priceperea cunoștințelor și capacitatea de a le utiliza precum și de a dobândi, la nevoie, cunoștinți noi. Dar memoria nu e câtuș de puțin vinovată de rezultatele vechiului învățământ.

Nu trebuie să confundăm „memoria bună” cu „memoria încărcată”. Un copil puțin inteligent, dar cu memorie bună, nu e lipsit de inteligență pentru că are memorie multă, ci cu toate că are memorie bună. Puterea memoriei este utilă celorlalte funcțiuni intelectuale. Numai modul ei defectuos de întrebuințare poate fi păgubitor. Este vădit că cel care-și încarcă memoria cu idei neînțelese sau insuficient pricepute îngreuează operațiunile inteligenței sale, dar savantul, care-și înmulțește cunoștințele, devine prin aceasta chiar mai apt să înțeleagă și să descopere cunoștinți noi.

Dezvoltarea memoriei e prin urmare compatibilă cu dezvoltarea spiritului în general. De fapt, geniul posedă adesea o memorie excelentă și uneori

chiar extraordinară. Totul e ca educația memoriei să nu fie făcută pentru ea însăși (ca având o valoare în sine), ci în vederea celorlalte funcțiuni intelectuale : memoria să fie o servitoare credincioasă a inteligenței, iar nu s'o subjuge. Să dezvoltăm memoria copilului, dar să nu-i comunicăm nici o idee pe care n'o înțelege pe deplin, nici o idee nefolositoare pentru dânsul și să nu depășim puterile lui ; mai pe scurt, să dezvoltăm memoria copilului, dar numai cu idei pricepute și folositoare față de puterile lui.

EDUCAȚIA IMAGINAȚIEI.

I. Imaginația copilului. — II. Rolul imaginației. — III. Educația imaginației reprezentative. — IV. Hrănirea și disciplinarea imaginației creatoare.

I. Imaginația se manifestă la copii foarte de timpuriu, încă dela vârsta de 3 ani, în termen mijlociu. La această vârstă, facultățile intelectuale superioare nelicărind încă, imaginațiunea domnește în mod absolut, fără de nici un control. Atât percepțiunea cât și memoria sunt influențate și puse în serviciul imaginațiunei, încât am putea zice că copilul nu trăește, în adevăratul înțeles al cuvântului, ci visează.

Imaginația se manifestă la copii în jocurile lor, în povești și în frica de misterios.

În jocuri imaginația copilului se exercită în plină libertate după caprițiul său și acele jocuri încântă mai mult pe copil, care impun o mai puțină constrângere zborului imaginației sale. Intr'adevăr, s'a observat că jucăriile pe care le născocеște singur copilul, îi plac mai bine decât cele cumpărate și aceasta din cauză că imaginația sa se exercitează în plină libertate în cazul întâiu, în timp ce o anumită jucărie nu-i poate servi decât la un singur fel de joc.

Așa, de exemplu, în timp ce o cutie de soldați nu-i servește decât a se jucă înșirându-i în monotonie pe masă, câteva bețe înfipite în pământ îl distrează de

minune, fiindcă în acest caz el e liber să facă războiu aruncând cu pietre în soldații lui închipuiți și călcând în picioare pe cei ce nu i-a putut ochi. Afară de aceasta bățul îi servește în toate jocurile, făcând din el un cal, un biciu, o pușcă : tot ce pofteste. Care băiat în copilăria lui n'a „călărit pe băț”? Și cine n'a văzut cum copilul își hățuește calul lui imaginar, cum îl bate și cum apoi îl domolește, dacă a luat prea tare vânt. El e într'atâta captivat de obiectul închipuirii sale, încât cea mai mică contrazicere din partea realității îl supără grozav. La venirea iernei copilul își găsește îndată calul în casă. Ia un scaun, îl leagă cu ață și calul e gata : uitați-vă numai cum îl hățuește și-l bate cu biciul și apoi nu care cumva să nu-i lase cineva „căluțul să meargă în pace” căci se face roșu de mânie și-l amenință cu calul lui nărăvaș.

Tot așa fetițelor le place mai mult păpușa neîmbrăcată, pe care trebuie s'o împodobească dânsese după gustul și caprițiul lor, decât păpușa frumos gătită, care nu ațâță spiritul lor inventiv, nici nu satisface nevoia lor de acțiune. E adevărat că o păpușă mare și frumos gătită le va impresiona în primul moment mai mult decât o păpușică goală de 50 de bani și e probabil că, dacă li s'ar da să aleagă, ar alege pe cea dintâiu. Inșă dacă li se dă ambele păpuși, păpușa gătită rămâne părăsită după câteva zile, stingându-se plăcerea pe care a produs-o, în timp ce păpușa sărmană e din ce în ce mai mult îndrăgită, întrucât dă mereu de lucru fetițelor pentru îngrijirea ei.

Plăcerea jocului copiilor provine nu numai din satisfacerea nevoiei de activitate, dar și din exercițiul imaginației. În condiții egale, un joc va plăcea cu atât mai mult cu cât va ațâță mai tare închipuirea. Copiilor le place desigur să distrugă căsuțele, pe care le-au construit, căci prin aceasta își manifestă puterea, dar au simțit și mai mare plăcere când le-au construit : dovadă că chemau pe cei mai mari dimprejur să le admire opera.

Vara copilul nu prea simte plăcere pentru povești,

căci își petrece ziua mult mai bine cu jocul; iarna însă arde de dorința de a auzi și a spune cât mai multe povești. Desigur că povestirea e pentru dânsul mai mult o afacere de imaginație decât de memorie, căci altfel ar rămâne inexplicabil farmecul cu care ascultă povestea. Vorbele sunt niște schelete goale fără de corpul imaginii ce reprezintă; copilul trebuie prin urmare să vadă în felul lui desfășurându-se scenele din poveste, pentru ca să simtă atâta plăcere; o altă probă o găsim în întreruperile lui: „cât de mare?”, „cât de frumos?” la care se arată mulțumit când i se răspunde: „mare cât casa asta” sau „frumos de-ți luă ochii”.

Neștiința copilului, imaginația sa activă precum și, poate, o tendință înăscută către antropomorfism, îl fac să personifice lucrurile și animalele înconjurătoare, atribuindu-le însușiri omenești și intrând în vorbă cu ele. Omul în primii săi ani are mentalitatea omenirii primitive: este credul, superstițios și aplecat să divinizeze sau să umanizeze lucrurile, având spiritul mitologic; într'un cuvânt, el trăește mai mult cu ficțiuni.

Copilul fiind un oaspe nou pe lume, e explicabilă firea lui timidă și sfiicioasă față de necunoscut, cât și închipuirile lui misterioase. Așa, făcând grimazuri înaintea unui copil mic, el va râde cât timp recunoaște persoana; de îndată ce însă contracțiunile feței urmează mai repede, astfel ca să nu poată deosebi figura adevărată a persoanei, copilul se schimbă la față și caută să se ascundă. Deasemenea când are bomboane într'o cutie, îi deschide mereu capacul ca să se convingă dacă n'au pierit, cu toate că n'a lăsat un singur moment cutia din mână.

Mai toți copiii au frică de fantome, de stafii și de alte bazagonii de felul acesta; desigur că natura lor

îi predispune la asemenea credințe, însă când acestea au luat un corp în imaginațiunea lor, atunci trebuie să căutăm cauza în afară de dânsii, în poveștile fioroase ce le-au auzit sau în barbarul mijloc de a-i înfricoșă cu intenție pentru a-i aduce la ascultare. Această chestiune fiind însă prea importantă, ne va ocupa în special în lecțiunea despre „sugestiune”.

II. Rolul imaginației constă în a lărgi spiritul omului, adăogând invențiunile sale pe lângă datele experienței și ajutând înțelegerea, înfrumusețarea și îmbunătățirea existenței. Imaginația are urmări bune sau rele, după cum lucrează în concordanță sau în dezacord cu facultățile cârmuitoare ale sufletului (rațiunea și sentimentul adevărului, binelui și frumosului). Uneori imaginația ajută operațiunile intelectuale, de pildă, în deslegarea unei probleme, în redactarea unei compozițiuni, alte ori le stingherește, de pildă, în timpul unei deliberațiuni.

Cu ajutorul imaginației savantul făurește ipoteze, care apoi fiind verificate, întind domeniul științei; tot imaginația e însă mama ipotezelor false, a prejudecăților și superstițiilor, care împiedecă progresul înțelegerii realității. Imaginația e inspiratoarea literaturii și artelor frumoase, producând fie opere admirabile, înălțătoare de suflet, fie lucrări nesănătoase, care înjosesc și corup sufletele. Imaginația joacă deasemenea un rol important în viața fiecăruia, contribuind mult la determinarea caracterului, la formarea concepției cuiva despre lume și viață. Unită cu sentimentele superioare imaginația construște idealul, înfrumusețează traiul cuiva și-i dă un motiv de a trăi. Rătăcind singură, imaginația formează cu timpul un spirit fantezist, lipsit de simțul realității, pradă tuturor dezamăgirilor, tuturor suferințelor și în cele din urmă, victima descurajării, a desperării chiar.

III. Din aceste considerațiuni sumare deducem că educația imaginației nu va consista în ațâțarea ei, ci numai în hrănirea și disciplinarea ei.

Sub forma de activitate inferioară, elementară, imaginația se numește *reprezentativă* și constă în a ne reprezintă în minte ființe, lucruri sau fenomene după descrierea lor verbală sau convențională. Educația ei are nevoie de educația prealabilă a simțurilor, atenției și memoriei, presupune dobândită deprinderea de a observa și reține bine în minte; ea este foarte mult ajutată de întinderea cunoștințelor : cu cât cineva are mai multe cunoștinți cu atât mai ușor își va reprezenta întâmplările despre care i se vorbește sau a căror povestire o cetește.

În școala primară cultura imaginației reprezentative se poate face prin întrebuițarea tablourilor, care figurează idei și le dau un corp, ca să zicem așa. Arătând tablourile învățătorul le va descrie în acelaș timp cât mai amănunțit ca să deștepte în mintea elevilor tot ceea ce ele reprezintă. În lipsa tablourilor va face descrieri și povestiri însuflețite, pline de viață : pentru aceasta se va servi puțin de idei abstracte, întrebuițând de câteori e cu puțință imagini, comparațiuni și metafore, care să pună în lucrare imaginația reprezentativă a copiilor.

În studiul istoriei și al geografiei mai ales imaginația reprezentativă e de mare folos, căci evocând în sufletul elevilor întâmplările, oamenii și lucrurile despre care e vorba, face ca învățământul să fie interesant și prin urmare să fie mult timp reținut. În școala secundară însă, în special în cursul superior, nu se va mai da precădere imaginației reprezentative, căci gândirea concretă, cu imagini, utilă de câte ori avem nevoie de cunoașterea amănunțită a unui lucru (ca în pictură, de pildă), devine supărătoare în celelalte cazuri, căci împiedecă formarea ideilor generale și îngreuiază activitatea gândirii abstracte. S'a observat că, făcându-se experiențe de fizică cu elevi din cursul secundar inferior și insistându-se asupra

descrierii aparatului, cei mai mulți elevi s'au preocupat numai de spectacolul material ce li se înfățișă, urmărind cu interes funcționarea aparatului, dar n'au prins câtuș de puțin principiul, adevărul, pentru a cărui demonstrare se instituiseră experiența.

În genere, reprezentarea sensibilă a ideilor îngreuiază, uneori împiedecă chiar, elaborarea lor. Deprinderea de a cugetă concret e foarte utilă în viața practică, e indispensabilă în unele ocupațiuni, dar supărătoare în altele. În educația adolescentului vom da prin urmare precădere operațiunilor intelectuale superioare (judecată, generalizare, raționament) asupra imaginației reprezentative, a cărei cultură trebuie făcută în timpul copilăriei, mai cu seamă înainte de 11 ani.

IV. Când imaginația combină în felul ei elementele realității modificându-le, poartă numele de imaginație creatoare sau mai bine zis inventivă. Imaginația creatoare evoluează dela minciunile, mai mult sau mai puțin sărate, pe care le născocesc copiii — până la poemele geniale ale lui Homer.

Mijloace de alimentare a imaginației copilului. Printre mijloacele de alimentare a imaginației copilului, în primul rând vin *jocurile*. În jocuri desfășoară copilul o imaginațiune plină de viață și cu cât această desfășurare e făcută în mai mare libertate, după caprițiul lui, cu atât îi produce mai multă plăcere.

Basmele apoi produc o plăcere nespusă copiilor, mai cu seamă în timpul iernei. E bine să le satisfacem această dorință însă numai în măsura în care le pot învăța; deaceia, înainte de a le spune un basm nou, le vom pretinde să ne istorisească pe cel pe care i l-am spus în rândul trecut. În felul acesta se exercitează inteligența și vorbirea lor și în acelaș timp ne asigurăm că nu le vom încărcă mintea spunându-le prea multe basme. Mai trebuie apoi să alegem basmele, evitând pe cele fioroase sau mistice; în particular copiilor sficioși le vom spune basme de vitejie.

Dar nu-i neapărat nevoie ca basmele să fie moralizatoare. E destul dacă satisfac imaginația copilului, fără s'aducă vreo vătămare inteligenței sau simțirei lui.

Povestirile istorice, vieța oamenilor mari, descrierea călătoriilor celebre constituiesc deasemenea un aliment pentru imaginație și au uneori o influență considerabilă asupra caracterului. Mulți oameni mari pomenesc cu recunoștință despre *Robinson Crusoe*, pe care l-au cetit în adolescența lor.

Romanele moralizatoare, sau științifice (ca ale lui Jules Verne) sau de pură închipuire pot fi date în mâna adolescentului, însă cu măsură.

Se atribuie o prea mare influență poeziei în dezvoltarea imaginației copilului; în realitate plăcerea copilului pentru poezie nu se datorește faptului că ar gustă-o, ci mai mult muzicei ce rezultă din rimarea versului: e constatat că copiii nu pot memoriza poeziile cu versuri lungi și adesea nu înțeleg poeziile pe care le memorizează.

O adevărată influență asupra imaginației copilului o au *fabulele, parabolele, anecdotele* bine alese cât și *clasicele bucăți din Biblie*, care păcat numai că nu se găsesc scrise într'o limbă mai atrăgătoare.

În școală imaginația creatoare mai poate fi exercitată prin compuneri, prin desemn și arte frumoase și prin exemplificare. Narațiunile și descrițiunile pun în joc nu numai imaginația reprezentativă, dar și cea creatoare, când sunt făcute de elevi. Cerând adesea elevului să găsească exemple, facem un apel puternic la spiritul lui de inițiativă, și la puterea lui de invențiune.

Mijloace de a regulă imaginațiunea copilului. Imaginația copilului e de un gen aparte, ea are foarte puține legături cu realitatea, deaceia am putea-o

numi mai bine fantezie. Nu trebuie să ne bucure deloc firea copilului tăcută și liniștită, căci aceasta se datorește în cele mai multe cazuri unei constituții slabe sau chiar unui germen de boală; unui asemenea copil, pe lângă ajutoarele medicale ce-i vom da, ne vom îngriji să-i învelesim firea îndemnându-l la joc sau ațâțându-i imaginațiunea prin basme bine alese, prin istorisiri de călătorii și prin fabule. În cazul fericit însă, când această fire așezată, nu se datorește constituției slabe, ci unei inteligențe premature, vom cultivă aptitudinile superioare, fără însă ca să obosim copilul.

Să venim acum la copiii sburdalnici: aceștia se joacă și în vis și visează și în joc. Să avem în grije dar de a domoli această apucătură fantastică în măsura în care cresc; altfel ne vom trezi că avem niște „copii mari” în loc de oameni serioși. Cine nu cunoaște tineri cărora le-a crescut și „măseaua de minte” fără ca totuși să le fi venit minte: ei visează câte'n lună și în stele sau din contră văd totul în negru. „Băiatul mamei” care a trăit numai în desmierdări și într'o lume fantastică e foarte rău pregătit pentru viață: firea lui molatică când va veni în atingere cu valurile agitate ale lumii, i se vor părea amare de tot și desnădejdea cea mai adâncă va înlocui dulcele iluzii ce-și făcuse despre viață.

Pentru a împiedeca imaginațiunea copilului să ajungă visătoare, trebuie a o ocupa în măsura puterii sale cu jocuri sau cu istorisiri; deasemenea mai trebuie să pretindem copilului ca în momentul când ne vorbește lucruri serioase să nu fie distrat, ci să se gândească la ceea ce voește să zică; în felul acesta începem a-l deprinde să-și stăpânească fantazia pentru un moment cel puțin și apoi încetul cu încetul va ajunge dela sine să o domineze cu totul.

Lupta împotriva imaginației vagabonde nu se va da direct, ci deprinzând copilul să observe și să judece. Desvoltarea treptată a acestor facultăți va îndigui încetul cu încetul valurile rătăcitoare ale închipuirii, așa încât să nu mai dezechilibreze spiritul, nici caracterul. Desvoltând simțul realității și simțul critic vom combate spiritul visător, caracterul apatic sau pasionat.

Imaginația nu poate fi combătută prin lipsă de hrană, căci la nevoie își găsește hrana în ea însăși — ci alimentând-o, după cum am arătat, cu hrană aleasă și sănătoasă. Pregătind copilul să găsească plăcere în literatură, în artele frumoase și în cultul idealului, îi vom abate închipuirea dela cărările urâte și rele, îl vom pune la adăpost de a fi sedus de utopii și concepții himerice.

FACULTĂȚILE REFLECȚIUNII.

- I. *Importanța vorbirii.* — II. *Limbajul copilului.* — III. *Abstracțiunea și generalizarea.* — IV. *Judecata copilului.* — V. *Intuiția ca punct de plecare în exercitarea judecății. Metodele pedagogice.* — VI. *Raționamentul copilului. Educarea lui.* — VII. *Incheiere generală.*
-

I. Vorbirea e darul cel mai prețios al naturei omenești. Singur omul e în stare să comunice lumina inteligenței și focul inimei sale. Vorbirea solidarizează oamenii, face cu putință societatea și e prin urmare condițiunea civilizațiunii și a oricărui progres. Fără de vorbire omul n'ar fi ajuns stăpânul pământului, căci știința n'ar fi fost cu putință. Să recunoaștem însă că în toate aceste cazuri vorbirea e ajutată de scriere, arta minunată care vorbește ochilor cu un glas puternic și neperitor ce se poate adresa la ori câți oameni din prezent ca și din viitor.

În afară de cunoștințele comunicate prin vorbire, care contribuiesc indirect la dezvoltarea noastră intelectuală, vorbirea e un instrument de formare și perfecționare a gândirii celui ce o exprimă. Într'adevăr, scopul vorbirii fiind de a deșteptă în altul o cugtare a noastră, e nevoie ca să *analizăm* gândirea noastră, să o facem cât mai precisă și mai clară pentru ca să o putem traduce cât mai bine prin cuvinte, astfel ca să fim înțeleși. Are dreptate proverbul când zice: „gândește-te și apoi vorbește” pentru că altfel suntem expuși a nu fi înțeleși sau a spune inexacități. Omul își înțelege gândul său fără să-l mai analizeze; pentru a-l exprima însă altuia, trebuie să-l precizeze și să-l clarifice.

Dar nu numai atât: vorbirea trebuie să ordoneze și

să închege elementele gândirei despărțite prin analiză, făcând *sinteza* lor. Pentru a deșteptă cât mai fidel cugetarea noastră în altul, nu e de ajuns numai a traduce perfect ideile noastre, ci e nevoie a traduce și raportul lor. S'a zis cu drept cuvânt dar că „ordinea și preciziunea vorbirei e simbolul ordinei și preciziunii în gândiri”; prin urmare căutând să explicăm altora o chestiune, ne luminăm noi înșine mai bine asupra ei.

II. Limbajul e o grupă de semne cu ajutorul cărora omul își exprimă stările sale sufletești. Deosebim două feluri de limbajuri : limbajul exclamativ și *vorbirea*. Limbajul exclamativ traduce primele emoțiuni ale omului în momentul producerii lor chiar. El se compune din sunete nearticulate și strigăte, adică din ceace se numește în gramatică interjecțiuni. Probabil că la început omul nu avea decât acest fel de limbaj, de oarece mintea sa nu ajunsese la gradul de dezvoltare pentru a-și putea forma noțiuni și fiindcă, după cum se susține, el nu era în stare să articuleze sunete.

La copil, deasemenea, acest fel de limbaj se dezvoltă mai întâi. Niciodată copilul nu se înșeală în traducerea emoțiilor sale prin interjecțiuni. Niciodată nu confundă el strigătul de mirare și de bucurie *iii* cu strigătul de mustrare *aaa* ! Copilul ne înțelege la început mai mult după tonul vorbirei, decât după cuvinte. Cine n'a observat cum ține el ochii țintă, când e ocărît, pentru ca să vadă dacă ne-am supărat într'adevăr și cum izbucnește el îndată în plâns sau în râs. Glumele sunt deasemenea foarte bine înțelese de copil : aceleași cuvinte zise cu un ton deosebit, provoacă în el sentimente deosebite.

Vorbirea, singură, e în stare să traducă toate stările sufletești ale omului atât din prezent cât și cele pe care și le amintește din trecut ; ea se servește în acest scop de sunete articulate, înțelese de toți cei ce știu aceeași limbă, sunete numite vorbe.

Încă dela vârsta de 8 luni, copilul începe a pronunța într'una silabele *ma*, *ta* și *da*, care prin reduplicare îi vor servi apoi să desemneze cele trei ființe scumpe din jurul său : mama, tata și doica. Vârsta de când copilul începe să vorbească cu adevărat,

variază după gradul de dezvoltare naturală a minții și a coardelor vocale (din gât); în termen mijlociu putem fixa însă etatea de 2 ani.

Primele cuvinte pe care le învață copilul sunt cele care desemnează lucrurile și ființele din jurul său, adică *substantivele*. Numindu-i lucrul pe care i-l arătăm, el ajunge cu timpul să-l numească la rândul său când îl vede sau să și-l închipuiască când aude pronunțându-se numele său. Două adjective pe care le înțelege de timpuriu copilul sunt „gigea” pentru a exprima însușirea de bun și frumos și „câh” pentru a exprima contrariul. Ceva mai târziu începe a întrebuința verbele cele mai uzitate: a mânca, a bea, a se juca; — să nu credem însă că verbele au pentru copil exact același înțeles ca pentru noi, căci el nu e în stare încă să înțeleagă sensul lor de a arăta o lucrare, stare sau fire, ceea ce exprimă abstracțiuni de ale minții coapte; probă e greutatea cu care înțeleg copiii chiar în clasa II-a primară, definițiunea verbului. Pentru copil „a bea” înseamnă lapte sau apă, „a mânca” înseamnă mâncare și a se juca înseamnă „jucărie”.

Să amintim cu această ocaziune obiceiul general de a se adresa copilului într-o limbă stricată și mâncând din cuvinte. E o tendință neînălăturabilă în noi de a ne adapta limba după felul vorbirii celui cărui ne adresăm: cu ungerul vorbim în felul limbei ungurești, accentuând primele silabe ale cuvântului; cu evreul vorbim lungind vorbele și cu copilul, mâncând din vorbe. Desigur că această metodă exercită o influență rea pentru dezvoltarea vorbirii copilului, deaceia trebuie să ne străduim a o evita.

Vorbirea poate trăda une ori gândul, alte ori, când se slujește de vorbe neînțelese, îi poate îngreui operațiunea. În educația copilului vom căuta, pe cât e cu putință, să îmbogățim paralel mintea și vocabularul său, să nu-i comunicăm vorbe goale, care nu deșteaptă nici o noțiune în mintea lui. Apoi, la școală îl vom deprinde să și deie seamă de ce vorbește, căutând ideile sub cuvinte, după cum caută miezul sub coaja migdalei. Avem de format oameni care să știe cu adevărat, adică să și dea seamă de cunoștințele lor,

nu să le exprime ca papagalii. Prin întrebări puse cu dibăcie silim oareșicum copilul să deslușească ce-a gândit, simțit sau voit și astfel îl deprindem cu timpul să cugete și să mediteze.

Rousseau dă câteva sfaturi bune cu privire la învățarea copilului să vorbească. Așa, de pildă, recomandă mamei sau doicei să înceapă cu articulațiunile cele mai ușor de pronunțat și cu vorbele care numesc lucruri cunoscute copilului. Credem însă că exagerează când spune: „Restrângeți cât mai mult vocabularul copilului, căci e un mare neajuns să aibă mai multe cuvinte decât idei, să știe să spună mai multe lucruri decât poate cugeta”. Am observat deja că copilul mic nu pricepe bine verbele, nu pricepe deloc prepozițiunile și conjuncțiunile, prea puțin adverbele și adesea are o idee superficială sau incompletă chiar despre substantivele și adjectivalele cele mai întrebuițate. Dacă am urmă cu strictețe sfatul lui Rousseau, n'ar trebui să rostim nicio propozițiune înaintea unui copil mai mic de patru ani și chiar după această vârstă e problematic dacă copilul pricepe bine raporturile exprimate în propozițiuni. În felul acesta însă am întârziă foarte mult învățarea copilului să vorbească.

III. Vorbirea n'ar fi cu puțință dacă s'ar întrebuițată câte un cuvânt special pentru fiecare ființă, lucru, fenomen sau însușire. Grație însă noțiunilor, reducându-se multiplicitatea existențelor individuale la reprezentarea caracterelor ce le sunt comune, se poate numi cu un singur cuvânt nenumăratele exemplare cărora se aplică noțiunea respectivă. Noțiunile se formează, după cum știm, prin abstracțiune și generalizare.

Cum să ne explicăm faptul că copiii generalizează foarte de timpuriu, de când au învățat primele cuvinte?

Pentru a putea da un răspuns la această întrebare, să luăm câteva exemple: așa, copilul zice „coca” (băiat) la oricare copil pe care îl vede, la un tablou ce reprezintă un copil sau chiar un bătrân, la o fotografie, la un măștișor pe care e gravat Domnul Isus Christos, etc.; numește „măr” orice fruct: pară, pier-sică, caisă, măr, etc. Din aceste cazuri rezultă că ge-

neralizațiunea copilului e confuză și dezordonată; ea n'a luat dar naștere prin o operațiune de judecată, ci numai din cauza *percepțiunei confuze și a lipsei de cuvinte*.

De ce nu generalizează copilul cuvântul „mamă?” — Fiindcă pe ființa reprezentată de acest nume, o are într'una sub ochi, încât i s'a întipărit adânc în minte nu numai figura ci și statura și vocea ei chiar. Din contră unii copii zic „tată” oricărui domn ce are oare-și care asemănare cu tatăl lor: e destul să-l vadă cu barbă și mustăți, pentru a-i zice îndată „tată”.

Copilul dar nu e capabil de a generaliză cu judecată; generalizările lui constituiesc mai mult o greșală de recunoaștere, din cauză că vioiciunea prea mare a reprezentărilor despre obiecte aruncă o penumbră asupra conturului lor făcându-le mai puțin precise; iar alteori copilul, deși e în stare să deosebească obiectele, totuș le numește cu aceeaș vorbă din lipsă de cuvinte.

Simțurile se deșteaptă în copil cu mult înaintea puterei de abstracțiune și generalizare. Copilul începe a luă cunoștință de lumea înconjurătoare prin ceeace pipăie, vede și aude, într'un cuvânt prin impresiile pe care le primește. Numai după câțiva ani aceste impresiuni se orânduiesc, se clarifică în mintea sa dând naștere ideilor generale. Invățământul în familie, în grădina de copii și chiar în școala primară trebuie să înceapă prin urmare prin ceeace s'a numit „lecțiuni de lucruri”, adică să procedeze dela concret la abstract, să fie intuitiv.

Paralel cu desvoltarea intelectuală a fiecărui elev și în raport cu natura particulară a studiului se va face învățământul din ce în ce mai puțin concret, din ce în ce mai abstract, introducându-se idei generale și reguli sau legi. Să profităm de experiența crescândă a copilului pentru a o sistematiză, pentru a o utiliză ca material de cunoștință științifică. Teama

de a nu fi înțeleși de către copil, de a nu-i vârî în cap vorbe goale sau rău pricepute să nu ne facă să întârziem progresul intelectual, de care e capabil la vârsta lui. Invățământul intuitiv nu-i bun decât la timpul său și în măsura în care constituie o pregătire pentru învățământul abstract, singurul care poate predă cunoștinți științifice.

„Oricât de legitimă ar fi reacțiunea actuală împotriva abuzului procedurilor abstractive, n'ar trebui totuș împinsă până la gonirea lor din școale. Nu trebuie nici măcar să întârziem momentul când vom face din abstracțiune forma și condiția oricărui învățământ. Intr'adevăr, dacă termenul general nu se înfățișează decât atunci când îl cheamă inteligența copilului, oareșicum, ca să-i slujească a rezumă mai multe nume abstracte și dacă aceste nume abstracte însăș desemnează însușiri pe care copilul le-a prins mai întâi în chip intuitiv, atunci abstracțiunea n'are decât rezultate bune: e clară, ușoară, naturală. E un ajutor pentru memorie, o mulțumire pentru inteligență, un factor neprețuit pentru limbaj. Arta adevăratului educator constă să găsească, *pentru fiecare elev și pentru fiecare studiu*, momentul precis când e potrivit să treacă dela forma intuitivă la forma abstractă.” (Buisson).

Următoarele trei regule pot rezumă recomandațiunile pedagogiei în chestiunea ce ne ocupă:

1. Intuițiunea să meargă înaintea abstracțiunii. Vom începe prin a arăta obiectele, a le apropià, a le comparà, a pune în lumină asemănările lor, a deschide spiritului calea generalizațiunii, pentru a-și formà cu cât mai mare ușurință idei cât mai exacte.
2. Vom face generalizarea treptat ridicându-ne dela noțiunile mai puțin abstracte (mai apropiate de realitatea sensibilă) la cele mai abstracte, care și-au pierdut orice materialitate, cum sunt, de pildă, numerile și figurile geometrice. Vom începe cu lucrurile a căror asemănare e izbitoare și vom urmà treptat cu acele ale căror raporturi de asemănare sunt din ce în ce mai îndepărtate.

3. Vom verifica operațiunile de abstracțiune și de generalizare, punând elevul să definească noțiunile, pe care și le-a format, sau cel puțin să dea câteva exemple particulare de aplicațiunea acestor noțiuni. În felul acesta ne asigurăm că dânsul înțelege termenii pe cari îi întrebuițează.

IV. Încă înainte de a începe să vorbească, copilul manifestă prin gesturi, exclamațiuni, mișcări și acțiuni oarecari operațiuni intelectuale, care corespund cu ceea ce psihologia numește „judecată” la omul matur. Așa, un băiețuș de aproape doi ani, care nu știă să pronunțe decât vreo câteva vorbe, mă apucă într’o zi de mână și mă conduce la leagănul frățiorului său surâzându-mi; altă dată mă ia de mână ca să mă așeze pe un scaun ce se leagănă și începe să mă legene, apoi urcându-se pe un alt scaun de aceeaș formă aproape, voi să se legene și pe dânsul făcând mișcările necesare, dar fără succes, căci acel scaun n’avea această însușire. Văzând aceasta — foarte vesel de hazul ce se făcea în jurul său — se scoboară, vine din nou la mine, mă apucă de mână ca și cum ar voi să mă ridice, se urcă în locul meu pe scaun și începe să se legene, de astă dată cu deplină izbândă.

Zilnic putem observa la copiii de aceeaș vârstă acțiuni constituind adaptări (mai mult sau mai puțin dibace) de mijloace pentru ajungerea unui scop, pe care în mod vădit îl urmăresc (uitați-vă la figurilor!) deși nu-l pot exprima. E foarte greu de pătruns ce se petrece în căpușorul unui copil de doi ani în timpul acestor acțiuni; desigur nu poate fi vorba de raționamente nici de judecăți reflectate, dar se produc oare judecăți spontane sau numai niște simple asociațiuni de idei? Astfel copilul deosebește de timpuriu apa de lapte, numai după înfățișare; această

deosebire poate fi o judecată spontană, dar nu-i cu neputință să rezulte din simplul joc al asociațiilor de idei.

În tot cazul e de observat că chiar ceva mai târziu, când copiii încep să vorbească, omit verbul „a fi” care pentru omul matur constituie tocmai exprimarea judecății. Astfel ei zic : „Costică cuminte” sau „Costică frumos” înloc de „Costică este cuminte”, „Costică este frumos”. Cauza e tocmai că nu-și dau seamă de întrebuițarea verbului, căci cuvântul „este” nu-i mai greu de pronunțat decât cuvântul „Costică”. Tot astfel ei omit întrebuițarea verbului „a avea”. Am auzit pe un copil de 3 ani spunând „mamă, șocolată” — în loc de „mamă, am șocolată”.

V. Judecata se poate aplica fie la o noțiune fie la un obiect anumit ; de exemplu : „apa este un lichid” și „această apă e sărată”. Din observațiunea că copilul pricepe tocmai târziu înțelesul precis al noțiunilor, rezultă că trebuie să avem în grijă ca primul material pentru exercitarea judecăței sale să i-l procurăm din lumea sensibilă și anume acele obiecte pe care le-a văzut îndeajuns sau le-a pipăit.

Vom deprinde mai întâiu copilul să vadă și să pipăie cu atențiune toate lucrurile dimprejurul său și apoi îl vom îndemna să-și dea seamă despre dânsese, ajutându-l câte puțin. Mai târziu îi vom cere să ne explice și nouă aceste lucruri și să le definească ; în acest scop, ne vom preface că nu știm ce este scaunul, masa, ușa, fereastra, câinele, pisica și alte lucruri și ființe cunoscute lui, spunându-i să ne explice în așa fel ca să le putem recunoaște. În caz când ne explică confuz, îi vom numi obiectele ce se mai pot cuprinde în definițiunea lui până când ajunge să enumere toate caracterele deosebitoare ale obiectului. În felul acesta nu numai că-i exercităm vorbirea, deprinzându-l

să se exprime corect, dar în acelaș timp îi întărim puterea de observațiune și-i exercităm judecata.

Cercetarea obiectelor dela îndemâna copilului trebuie să exercite mai întâiu judecata sa, pentru cuvântul că pe acestea copilul le înțelege mai bine și fiindcă pe de altă parte, în domeniul lumii materiale totul e lămurit, căci cade sub simțurile noastre. Minte omenească procede dela concret la abstract ; în acelaș fel trebuie să ne ridicăm în educația judecăței copilului, adică dela obiectele vizibile și pipăibile treptat la noțiuni din ce în ce mai generale.

Se înțelege însă că chiar în felul acesta de procedare, copilul va face multe judecăți greșite ; înloc de a râde însă de slăbiciunea minței lui, vom căută să-l îndreptăm și să-i dăm curaj, după cum pasărea își încurajează puii să zboare din cuib. Dacă suntem într'adevăr dibaci, putem prevedea neizbânda sa, astfel ca să-l ajutăm la timp și să-i înlesnim calea, fără ca dânsul să simtă. Numai atunci capătă el curaj și încredere în cugetările lui, când vede că reușește prin el însuși — deși în realitate e ajutat poate pe sub mână.

Când copilul se înșeală, nu-i deajuns să-l contradicem, ci trebuie să-i explicăm, dacă e posibil, de ce se înșeală. Desigur sunt multe lucruri pe care copilul nu le poate pricepe : despre acestea nu-i vom vorbi sau, dacă se deschide vorba, îi vom spune ceea ce credem de cuviință, fără de nici o lămurire, copilul trebuind să ne creadă pe cuvânt. Libertatea de gândire e o însușire frumoasă, dar numai la vremea ei, atunci când omul ajunge la vârsta când poate cugeta. Vom deprinde copilul să nu judece despre lucrurile pe care nu le cunoaște, să nu se grăbească a judeca despre lucrurile pe care nu le cunoaște îndeajuns și să judece întotdeauna cu băgare de seamă. Dându-i

noi înșine pildă mereu de seriozitate și exactitate în judecățile noastre, vom contribui deasemenea la educația judecăței sale.

În școală vom desvoltă judecata elevilor, dacă urmăm metodele recomandate de didactică și metodologie. Invățământul atrăgător, interesant, activ, care pune în joc spiritul elevului, care ațâță toate operațiunile intelectuale de care dânsul e capabil, care constă în a pune mereu întrebări, a discuta și cercetă împreună cu elevul, exercitând judecata sa, îi va întări și disciplină cu timpul puterea sa de judecată. Invățământul mecanic, pasiv, e pentru vecie condamnat; să ne ferim însă de a cădea în păcatul opus (ca Tolstoi), primind să discutăm totul cu copiii și satisfăcând toate caprițile curiozității lor. Nu ne trebuie elevi tăcuți și creduli, dar nici tulburenți și flecari.

VI. E ușor de înțeles că copilul e aplecat mai mult să inducă decât să deducă. Deducerea este operațiune de spirit matur, care și-a format o sumă de adevăruri generale, astfel că le poate aplica oricărui caz particular; inducțiunea, din contră, se potrivește de minune cu mintea copilărească, care generalizează fără de măsură. Inducția copilului este tot așa de șubredă ca și generalizările lui, căci se sprijină numai pe aparențe: așa dacă i s'a întâmplat odată să aibă vreun neajuns dela un om cu barbă roșie, inducere că „toți oamenii cu barba roșie sunt răutăcioși”; deasemenea dacă i s'a întâmplat să se întoarcă din drum, pe când voiă să meargă la școală, și apoi să nu știe lecția, inducere numai decât că „nu e bine să te întorci din drum” și când i se va mai întâmpla să se întoarcă din drum, se va duce atât de descurajat la școală, încât într'adevăr nu va ști lecția — cu toate că o învățase bine.

În genere superstițiile nu sunt decât niște induceri scoase din întâmplări fără de nici un raport între ele. Superstițiile se propagă și se mențin din cauza credulității native a omului, a timidității și a faptului că dă atenție întâmplărilor, care sprijinesc o superstiție și nu ia în seamă cazurile, mai numeroase poate, care o desmint. Superstițiile sunt cel mai mare dușman al rațiunii, înjosesc omul și-l face jucăria întâmplărei. Nu este, nici poate fi vreo legătură între ziua de „Marți” și nereușita întreprinderii începută în această zi: Marția este tot așa de favorabilă ca ori și care altă zi; nu dela zi, ci dela om atârnă reușita întreprinderii; zilele sunt așa precum și le face omul: bune pentru cei buni și muncitori, rele pentru ceilalți. Ba de fapt Dumineca e cea mai rea zi pentru oamenii vițioși, fiindcă în această zi „își uită de necazuri” — atundându-se în prăpastie. Prin urmare e o datorie de întâia ordine pentru părinți de a veghia ca nu cumva să se încuibeză în sufletul copilului șarpele superstiției, care îi înveninează moralitatea, îi întunecă inteligența și îi sleiește puterile, prin frica neînțeleasă ce o inspiră.

O altă cauză a raționamentului greșit la copil, o întâlnim chiar la punctul de plecare, adică în premize. Copilul judecă mai mult cu inima decât cu mintea și conducându-se în raționamentele sale de astfel de judecăți șubrede, se înțelege că va ajunge la o concluziune falsă. Așa cunoaștem cazul unui copil, care a judecat cu o pătrundere uimitoare o faptă urită a unui coleg de școală; când însă a venit cazul să judece aceeași faptă făcută pe urmă de un prieten, inteligența i s'a întunecat ca prin minune, conchizând nevinovăția acestuia. Amintindu-i-se atunci sentința, pe care a dat-o cu câteva zile mai înainte într'un caz identic, el nu-și mai putu ascunde starea sufletească ce-l stăpâneă și exclamă: „păcat săracul, mi-e prieten!”

Pentru a îndrepta copilul de asemenea greșeli, e bine să ne adresăm treptat mai mult inteligenței sale

și când a devenit mai mărișor, să-l deprindem să facă și el acelaș lucru. În tot cazul ar fi prea barbar să luptăm pe față ca în contra superstițiunei; trebuie să avem în vedere că nu e înger ci e copil și nu trebuie să cerem prea mari sacrificii tinerei sale inimi.

În sfârșit, o altă greșală de raționament la copil, pe care pare că părinții o cultivă zilnic, e aceea de a căuta argumentele în vederea concluziei. Într'adevăr ce se petrece în mintea copilului, când caută el să-și îndreptățească o greșală? — El pleacă dela greșala făcută — care îi servește de concluziune și caută cam cu ce argumente să probeze că nu putea face altfel și că prin urmare nu e vinovat. Ne vom feri dar de a pune copilul în asemenea încurcătură de logică, care cu timpul îi poate falsifica raționamentul — și pentru aceasta nu e nevoie de a-i trece cu vederea greșelile, ci numai de a nu-i cere să le îndreptățească.

Raționamentul copilului se dezvoltă prin exercițiu cu condiție să nu întrecă puterile sale. Deaici ca primă observațiune, vom căuta a exercita mai cu seamă raționamentul inductiv, care predomină în copilărie. În acest scop ne vom servi de cazurile concrete din jurul său, pentru a-i procura primele noțiuni de știință.

La școală un profesor dibaci găsește în fiecare zi ocaziunea să exerciteze raționamentul copiilor. Mai nu e obiect de studiu unde să nu se găsească un exercițiu pentru raționament. Așa, de exemplu, în Geografie și Istorie, unde s'ar părea că raționamentul n'are ce căuta, încă i se poate face un loc: în Geografie căutând a explica felul pământului și a climei prin pozițiunea geografică a țării, felul de producțiune agricolă și industrială prin felul pământului și a climei, etc.; în Istorie deasemenea se pot pune o sumă de întrebări în povestirea unui eveniment: „s'a procedat

bine sau rău, pe drept sau pe nedrept — și în acest caz cum trebui să se facă?”; elevii din cursul secundar pot fi deprinși să prindă analogiile dintre evenimentele istorice și să caute explicarea lor. Studiul științelor fizice este însă prin excelență chemat să deprindă elevii să inducă și să generalizeze cu temei. Cât despre exercitarea raționamentului deductiv, aceasta își găsește un model perfect în Matematici, cărora se dă o importanță bine meritată în învățământ; — păcat numai că adesea nu sunt predate în vederea aceasta.

Prin întrebări bine puse atât în cursul explicațiunii profesorului cât și în timpul ascultării elevului, i se poate ține încordată mintea și i se exercitează judecata și raționamentul. Când elevul nu prinde deodată, intuitiv, raportul dintre 2 idei sau 2 judecăți (din cauză că nu-i destul de atent sau neavând o inteligență destul de ageră), îl vom ajuta spunându-i sau îndrumându-l să găsească ideile sau judecățile intermediare cu ajutorul cărora să se evidențieze pentru dânsul raportul pe care nu l-a priceput. Vânătoarea aceasta constituie o excelentă gimnastică a minții.

VII. Ca încheiere generală a educației intelectuale vom aminti că în primii șapte ani, mintea copilului fiind izbită și reținută mai ales de proprietățile materiale ale lucrurilor, educația sa trebuie să consistă mai ales în a-l pune în contact cu lucrurile, a-i exercita simțurile și a-i satisface nevoia de activitate prin jocuri cât mai variate.

Dela 7 la 15 ani (în școala primară și cursul secundar inferior) educația prin vorbe va fi întrebuițată treptat din ce în ce mai mult pe lângă educația prin acțiune și pe lângă educația pe care o fac lucrurile însăși (sau dacă voiți, mai exact vorbind, influența edu-

cativă pe care o exercită lucrurile venind în atingere cu copilul). În această perioadă vom determina sensul precis a-l cuvintelor întrebuințate de copil; apoi treptat, în măsura în care se deșteaptă curiozitatea lui intelectuală, dorința de a explica fenomenele și întâmplările, i-o vom satisface pe cât îi îngăduie puterea lui de pricepere.

După cum am observat deja, să nu ne lăsăm amăgiți de exactitatea modului de exprimare, ci să ne asigurăm de înțelesul pe care copilul îl dă termenilor abstracți, pe care îi întrebuințează. James ne citează un caz curios, care însă nu va uimi pe cei ce trăesc în mijlocul copiilor și care au observat cum înțeleg ei pe dos vorbele prea abstracte, dacă nu controlăm înțelesul lor. „O rudă a mea încercând să explice unei fetețe ce se înțelege prin forma „pasivă”, i-a spus: „Presupune că tu mă omori; tu, autoarea crimei ești la forma activă și eu, omoritul, sunt la forma pasivă”. — „Dar cum mai poți vorbi, dacă ești mort?”, observă copila. „Ei bine, presupune că n'am murit de tot!” A doua zi, feteța fu ascultată în clasă. I se ceru să explice ce este forma pasivă. Dânsa răspunse: „E forma unei persoane care n'a murit de tot”.

În sfârșit în timpul adolescenței și mai ales în tinerețe educația intelectuală va întrebuința cu precădere ideile abstracte și va căuta să desvolte în special facultățile reflecțiunii. Cu vârsta și cu desvoltarea inteligenței omul se slujește din ce în ce mai mult de vorbe în cugetarea sa (meditarea devine o convorbire tainică cu sine însuși), căci această substituire a vorbelor în locul imaginilor înlesnește operațiunile reflecțiunii mai mult încă decât expresiunile algebrice ușurează operațiunile aritmeticei și ale geometriei (substituindu-se cifrelor și figurilor geometrice).

Din fericire, a devenit de prisos astăzi a inzista asupra necesității de a încoronă educația intelectuală cultivând cu precădere judecata. În timp ce celelalte facultăți intelectuale au o întrebuințare limitată, judecata este indispensabilă oricărui om de orice pro-

fesiune și în orice împrejurare. Nimeni nu se supără dacă i se spune frumos că n'are vedere bună sau memorie sau imaginație; dar oricine s'ar simți jignit, dacă i s'ar spune ori cât de frumos că n'are judecată: deaceea auzim adesea pe oameni plângându-se de memoria lor, dar niciodată de judecata lor. Cu toate acestea puterea de judecată variază dela om la om, e supusă greșelii și poate fi mai mult sau mai puțin mărginită, cași memoria. Pregătirea unui om pentru viață nu depinde numai de întinderea cunoștințelor sale, dar și de puterea sa de a se folosi de ele.

EDUCAȚIUNEA MORALĂ.

INTRODUCERE.

I. *Ce este educația morală?* — II. *Sensibilitatea copilului.* — III. *Mijloacele generale pentru dezvoltarea sentimentelor.*

I. Educația morală are de obiect să formeze conștiința copilului și să-l deprindă a urmări numai glasul conștiinței sale. În trăsături generale, educația morală constă în a substitui reacțiilor innăscute niște reacțiuni adaptate vieții sociale; a înăbuși instinctele, apucăturile, inclinațiunile și sentimentele rele; a deșteptă și întări pe cele bune; a stabili asociațiuni de idei și sentimente favorabile moralității; a ascuți discernământul moral; a dezvoltă voința; a forma bune deprinderi de acțiune și a distruge sau împiedică formarea celor rele — toate aceste mijloace fiind întrebuințate în scopul de a obține o conștiință morală cât mai superioară și un caracter bun și nobil.

Opera aceasta va fi încoronată de succes atunci când conștiința copilului va proclama cu energie cele trei mari principii umanitare: 1. „Nu face, nici nu dori altuia ceea ce nu vrei ca altul să-ți facă ție”; 2. „Voește, și pe cât poți, fă altuia binele pe care l-ai așteptă, dacă ai fi în locul lui”; 3. „Silește-te de a progresa în fiecare zi spre mai multă omenie și mai multă pricepere în ocupațiunea ta”.

Educația intelectuală și chiar educația fizică poate

aduce servicii educației morale. Un corp sănătos și bine exercitat procură bună dispoziție, predispune la ascultarea conștiinței morale, întărește voința și e un instrument mai puternic pentru săvârșirea faptelor bune. O minte ageră, o mare capacitate de atenție, o judecată temeinică, fiind în serviciul conștiinței morale, ajută discernământul binelui, alegerea mijloacelor celor mai nimerite și constituiesc o pavăză împotriva irupțiunilor imaginației și sensibilității. Dar aceste forțe pot sluji deasemenea sentimentele egoiste sau imorale, viciile și patimile rele : iată de ce educația morală e indispensabilă.

Astăzi, din fericire, a ieșit din discuțiune chestia dacă școala e datoră să facă și educația morală a elevilor. Desigur această datorie e foarte greu de îndeplinit, dat fiind mai ales că în țara noastră în special clasele sunt de obicei prea populate ; dar când e vorba de o datorie așa de înaltă, corpul nostru didactic își va da toată osteneala : nu se va folosi de motivul că-i cu neputință să facă tot ce ar trebui de făcut, pentru a nu face nimic. Educația morală, mai mult chiar decât cea intelectuală, trebuie adaptată naturei individuale a fiecăruia și condițiunilor speciale în care trăește ; pe de altă parte diversitatea sensibilităților e și mai mare decât deosebirea aptitudinilor intelectuale ; cu toate acestea un învățător va binemerita dela patrie, dacă se va îngriji de educația elevilor săi după cât poate să-i cunoască, punându-se în legătură cu familiile lor.

II. Copilul e jucăria împrejurărilor : mintea lui fragedă și neexperimentată e uimită pe fiecare ceas de lucruri noi, care îl mișcă în chip deosebit. Afară de aceasta, memoria sa fugace nu poate ține în loc valurile emoțiunilor pentru a se adăpa mai mult timp cu acelaș sentiment, deaceea emoțiunile copilului sunt

scurte. Sensibilitatea copilului fiind determinată mai mult dinafară, e schimbăcioasă ca și cursul împrejurărilor : acum îl vezi plângând și după puțin timp începe a râde cu aceeași ușurință ; nestatornicie la minte ca și la corp, acesta e caracterul copilăriei.

Copilul trăește zi cu zi, chiar ceas cu ceas ; copilul mic trăește minut cu minut. Spiritul său nu poate reține, nu poate rumegă emoțiunile ; deaceea îndată ce cauza emoțiunei dispăre, emoțiunea se stinge : copilul uită repede o dorință exprimată cu vioiciune, un plâns, dacă e luat cu vorba, dacă i se arată un obiect, dacă e plimbat sau legănat ; el se lasă să fie cu ușurință distrat.

Un nimica înveselește sau întristează pe copil, îl face să țipe de nerăbdare sau de mânie. Sensibilitatea lui e mai mult aparentă decât reală ; și nici nu ar putea fi altfel, da tfiind că sensibilitatea distrează copilul, în timp ce pe noi ne obosește. Așa se explică pentru ce, când copilul nu mai are de ce să plângă, își freacă ochii : puțin plâns îi distrează ; în general, de câteori observăm că copilul mai mult mârâie decât plânge și se întrerupe din când în când, e semn că aceasta decurge dintr'o trebuință a naturei lui ; vom face dar mai bine lăsându-l în pace.

Copilul e mai puțin simțitor de cum se crede ; traducând manifestările sale după felul nostru de a simți, îi vom atribui sentimente pe care nu le are. Mamele au putut observa momente de sensibilitate vie când copilul, lăsând deodată jocul, le sare de gât și nu se mai satură sărutându-le — ceeace ar exprima un sentiment adânc, dacă pe dată n'ar începe să-și sărute cu acelaș nesaț păpușa.

La ce vârstă copilul începe să deosebească binele de rău din punct de vedere moral ? — Răspunsul e greu de dat, întru cât atârână în mare parte de gradul

inteligenței sale și de educațiunea ce a primit-o. În general, putem spune că sămânța moralității nu încolțește atât de degrabă după cum cred mamele nerăbdătoare de a-și vedea copilul cât mai mare și după cum au crezut chiar unii cugetători. Greșala vine deacolo că noi traducem actele și manifestările copilului după felul nostru de a simți, pe când ele nu exprimă în realitate decât o sensibilitate superficială, fără de nici o legătură cu vreo idee morală. Așa, ni se istorisește cazul unui copil de doi ani și jumătate care mâncând pe ascuns o bucată de zahăr, ceea ce știa că n'are voie, și fiind surprins, se schimbă la față. Această schimbare de înfățișare a copilului s'a atribuit „luptei între plăcerea de a mânca zahăr și un început de remușcare”, adică unei idei morale că a săvârșit un fapt rău. Ori câtă bunăvoință am avea, nu putem atribui schimbarea la față a unui copil de doi ani și jumătate vreunei idei de remușcare; departe de a fi semnul unui început de moralitate, această expresiune a fi-gurei sale nu arată decât teama de care eră cuprins, căci a înțeles că a fost văzut și se așteptă la pedeapsa pe care a mai îndurat-o și altă dată în aceeaș împrejurare.

Dacă trebuie să credem istorisirea faptului unei copile de cinci ani care, fiind odată lăudată de mama ei, îi spuse: „mămă, a-și dori să te văd încă mai mulțumită, a-și voi să fiu totdeauna bună; dar spune-mi, de ce nu pot fi întotdeauna bună?” și un alt caz în care un copil nu se socotea pedepsit în deajuns pentru o greșală ce o făcuse, și care cerea, printr'un fel de sentiment de dreptate, o pedeapsă mai mare; trebuie să considerăm aceste fapte ca niște excepțiuni onorabile în care scânteia moralității începe a licări atât de curând.

Fiind stabilit că ideile morale se formează tocmai

târziu, rămâne să ne întrebăm dacă copilul e din natură înclinat spre bine sau în spre rău, cu alte cuvinte, dacă actele sale, deși nu isvorăsc dintr'un început de conștiință morală, deși nu sunt săvârșite cu intențiunea de a face bine sau a face rău, se potrivesc sau nu cu ideile noastre morale. Răspunsul la această întrebare e de mare însemnătate pentru educațiune, căci ne arată calea ce trebuie să urmăm : dacă copilul fără de știrea lui ar fi înclinat numai spre bine, dacă ar săvârși numai fapte ce se potrivesc cu ideile noastre morale, n'am avea decât să încurajăm și să dezvoltăm tendințele sale ; iar dacă copilul ar fi înclinat numai spre rău, ar trebui să căutăm să desrădăcinăm răul și să plantăm binele.

Observațiunea ne arată că copilul n'are numai tendințe bune nici numai tendințe rele, ci posedă în grad deosebit și pe unele și pe altele, grad care depinde de starea de moralitate a părinților și bunicilor săi. De regulă părinții vițioși dau naștere unor copii înclinați spre rele, iar părinții virtuoși dau naștere unor copii buni din natură ; și educațiunea fiind dată de aceiași părinți, influențează în acelaș sens, mărind răul în cazul întâiu, dezvoltând binele în cazul din urmă.

Multă vreme a fost discuție dacă copilul naște cu o fire bună sau cu o fire rea. „Tot ce iese din mâinele autorului lucrurilor e bun. Primele mișcări ale naturei sunt întotdeauna drepte”, exclamă Rousseau. In acest caz educația morală ar trebui să fie numai negativă : să ferească copilul de influențele rele, căci la acest adăpost natura lui se dezvoltă *dela sine* înspre bine.

Alții au susținut că copilul „se naște pentru păcat”, că e din fire aplecat spre rău, că nu găsește plăcere și distracție decât în acțiunile rele. Sistemul lor de educație morală constă în a îndrepta și pedepsi, pentru a substitui acestei naturi născută rea, o fire cât mai virtuoașă, dacă nu chiar sfântă.

Observând cu atenție copiii și fără preocuparea de a sprijini o

teorie sau alta, constatăm că amândouă sunt exagerate. Copilul nu naște nici înger, nici diavol; el e un produs al eredității; educația sa morală va consista în genere în a semăna, a cultiva și plivi — după cum procedează și grădinarul.

III. Desvoltarea sentimentelor (bune sau rele, după natura copilului și educațiunea ce o primește) copilului se face în măsura în care inteligența sa progresa. Această legătură dintre formarea conștiinței morale și desvoltarea inteligenței se explică ușor prin faptul că pentru a face cu știință bine sau rău, trebuie să se deosebească cât mai adâncit binele de rău, ceea ce atârnă de gradul de desvoltare a inteligenței.

La început, când sensibilitatea domnește, bun e ceea ce îi place copilului și rău e ceea ce nu-i place. Treptat apoi, când copilul începe a înțelege și a căpăta încredere în părinți, bun e ceea ce îi spun părinții și rău dela ceea ce îl opresc. Ajuns la vârsta școlii, dacă institutorul și-a atras simpatia — fără de care nu poate influența deloc moralitatea elevului, atunci acesta socotește de bun ceea ce îl învață institutorul. La un grad mai înalt de desvoltare, bun e ceea ce aprobă și laudă lumea, iar rău este ceea ce aduce dispreț. În sfârșit când conștiința morală a ajuns la maturitate, binele și răul e judecat la lumina sa.

Am văzut că factorii interni, adică sulețești, dela care atârnă desvoltarea morală a copilului, sunt: 1) apucăturile sale naturale mai mult în spre bine sau în spre rău și 2) gradul de inteligență. Factorii din afară, care influențează desvoltarea morală a copilului, sunt foarte mulți: toate ideile și împrejurările desfășurate înaintea sa. Toți acești factori ne pot servi ca mijloace pentru educațiunea morală a copilului; vom studia pe cei mai însemnați.

Influența exemplului. — Unul din cele mai puternice mijloace întrebuințate în educațiunea morală a

copilului e influența pe care o exercitează exemplele asupra sa.

Această apucătură de a imita tot ce vede și aude, se datorește slăbiciunii ființei sale care, având un fond mic de cunoștințe și o voință slabă, nu poate lucra numai din capul său, ci are nevoie să imiteze. La o vârstă mai înaintată imitațiunea se datorește mai mult simpatiei, care-l împinge să facă ceea ce vede făcând ceilați copii. Deaici nevoia de a veghia cu atențiune moralitatea copiilor cu care vine în atingere, îndepărtând pe cei răi, căci merele rele strică și pe cele bune. Vom opri apoi și pe servitoare să stea de vorbă cu copilul, căci numai lucruri frumoase nu poate auzi dela ele.

Dar părinții însăși sunt niște exemple vii în ochii copilului și deseori îi pot inspira cu fapta ceea ce nu reușește cu vorba. Astfel morala de a-și iubi frații nu poate fi mai bine infiltrată decât prin exemplul de armonie dintre tatăl și mama.

Invățătorul deasemenea va căuta să dea exemple cu fapta, va profita cu dibăcie de toate întâmplările dintre copii pentru a le arăta deosebirea dintre bine și rău, dintre drept și nedrept. Căci nimic nu pătrunde mai ușor și mai adânc în spiritul copilului ca exemplul.

S'a observat de mult că natura copilului lucrează mai ales prin imitațiune, cu toate acestea în practica pedagogică nu se ține îndeajuns seamă de acest fapt. Explicarea e că-i vine mai ușor profesorului, părintelui, educatorului în genere, să dea sfaturi, decât să dea pildă. Dată fiind însă imaginația bogată, vioaie, a copilului, modestul exemplu pe care-l oferă educatorul său poate fi completat cu narațiunea vieții și caracterului oamenilor mari, în special ale oamenilor mari din țara și timpul în care trăește fiecare copil.

Din fericire neamul românesc nu-i lipsit de figuri ilustre, a căror privire să slujească de model și de

îmbold pentru adevăr, bine, frumos, patriotism. Istoria predată în sensul acesta, sub formă de biografii, poate avea un rol educativ imens nu numai în învățământul secundar, dar și în cel primar. Copilul se formează, într'adevăr nu numai după cece vede, dar și după cece își închipuie, după ființele pe care le îndrăgește imaginația lui. Invățătorul să completeze sfaturile pe care le dă școlarilor, prin buna sa purtare și prin pildele de virtuți, care stârnesc admirațiunea lor. O anecdotă, o fabulă, un proverb, o întâmplare a zilei: totul poate fi un prilej pentru instrucțiunea morală.

„Pentru măreția vieții, nimic nu-i mai însemnat decât o imaginație plină de fapte eroice. Nu există metodă mai sigură pentru a deveni bun, poate chiar pentru a deveni mare, decât a trăi de timpuriu în comerțul oamenilor mari și buni. Nu există predică care să prețuească cât pilda unui om mare. Intoarceți-vă, tinere imaginațiuni, către aceste nobile galerii a oamenilor mari, a sufletelor eroice din toate timpurile și din toate locurile. Vă veți simți îndemnați la bine și veți roși să comiteți o josnicie sub privirile acestei *armate de martori iluștri*.” (Blackie).

Nu poate fi vorba de a scoate un eron din fiecare copil; dar e sigur că povestirea vieților ilustre are o influență asupra oricărui copil, făcându-l să împărtășească întrucâtva simțimintele pentru care eroii au trăit și la nevoie s'au jertfit. E o ațâțare morală puternică din care elevul cel mai apatic se alege cu ceva.

Comunicarea sentimentelor. — Sentimentele sunt comunicative; binele și răul e molipsitor ca și boala: omul virtuos împărtășește moralitatea sa altora prin influența pe care o exercită ideile, faptele și vorbele sale; din contră, omul vițios răspândește în jurul său o atmosferă stricată, care poate molipsi pe cei ce o inspiră.

Inima copilului e deschisă celui ce știe să o câștige; copilului nu-i trebuie iubire filozofică pe care el n'o înțelege, el se orientează numai după aparențe; îți

citește în față : în timpul unei povești, numai decât își îndreaptă ochii săi micuți spre figura mamei, și îndată a înțeles dacă e supărată sau nu.

Pentru a deșteptă în copil simpatia, îi vom arăta noi mai întâiu simpatie, nu însă numai în momente de dispoziție, ci în totdeauna. Pentru a cuceri inima copilului, trebuie să-i dăm mai întâiu inima noastră. Purtându-ne față de dânsul cu bunătate și cu blândețe îl vom face simțitor pentru aceste sentimente.

Pe această comunicare a sentimentelor își întemeiă Pestalozzi influența asupra elevilor săi : „Voiam ca copiii mei să poată în orice moment, de dimineață până seară, citi pe fruntea mea și ghici pe buzele mele că inima mea le eră devotată ; că fericirea și bucuriile lor erau deasemenea bucuriile mele și fericirea mea”.

„Pentru ca copiii să iubească, iubiți-i. Iubiți-i, nu din înălțimile punctului de vedere filantropic, ați fi prea departe de dânsii : iubiți pe toți copiii de pe pământ, dacă aveți inima așa de largă, dar iubiți mai presus și în particular pe fiecare din cei ce sunt încredințați îngrijirilor d-voastră. Nu o afecțiune abstractă, multă afecțiune practică.” (M-me Pape-Carpantier).

În educația morală factorul de căpetenie este influența personală a educatorului, influență care depinde în primul loc de caracterul său. Oricât de priecut și oricât de devotat ar fi educatorul, oricât de frumos ar ști să deie sfaturi și oricât de îndemânatec ar fi în aplicarea celorlalte mijloace de educație morală — dacă prin faptele, prin vorbele, prin gesturile sale, dacă întreaga lui ființă nu inspiră moralitatea, prea puțină influență va exercită. Simpla conviețuire cu un om având un caracter bun și nobil va fi mai profitabilă copilului ; căci un asemenea om, fără să se ocupe câtuș de puțin de educația lui, îl va influența mai mult decât educatorul pomenit, inspirându-i tainic prin însăș prezența sa iubire pentru bine, adevăr și frumos.

Sugestiunea. — Această influență pe care o primește cineva fără să-și dea seama, se numește sugestiune.

Simpatia către cineva are ca urmare o aplecare de a căuta să-i semene cât mai mult, de a imită felul său de a vorbi și a se purta. Profesorul, care și-a câștigat simpatia elevilor săi, și-a format un teren priincios metodei sale și va rămânea uimit de fidelitatea cu care i se reproduce explicațiunea — până și schimbările de ton și gesturile ce le-a făcut. Faptul e constatat, căci sunt elevi care rămân în tot timpul vieței lor reproducerea credincioasă a imaginii vreunuia din foștii lor profesori. E ușor dar de înțeles că părinții pot exercita o influență sugestivă cu mult mai mare, căci între ei și copii sunt strânse raporturi naturale: sunt mult mai numeroase cazurile de asemănare perfectă între părinte și copil, când suntem nevoiți să exclamăm: „leit tată-său!” sau „tată-său în picioare!”.

Și când ne gândim că această influență e întrebuințată în mod vătămător copilului! Se cere copilului mai multă cumpătare decât unui om mare și pe de altă parte i se adresează vorbe ca și cum ar fi nesimțitor! De exemplu, un copil și-a pus pălăria cam strâmb; părinții înloc să-i fi observat aceasta dela plecare sau să i-o îndrepte pe drum, în tăcere, găesc de cuviință să-i spună în fața străinilor: „îndreaptă-ți pălăria, nu vezi că se uită lumea la tine ca la un caraghios!” — Și sărmanul copil pleacă capul în jos, schimbându-se la față. Frumoasă educațiune, n'avem ce zice; părinții pot fi siguri că cresc un umilit și un sfiicios!

Alt caz. Un copil umblă cam aplecat, fie din reaua înfășare, fie din slăbiciune, fie în sfârșit din neglijența părinților în timpul când s'a învățat a umbla, sau din neglijența învățătorului care l-a lăsat să stea încovoiat în bancă; tactul cel mai elementar de educator ar arăta că nu e locul nici timpul să fie îndreptat pe stradă de un asemenea defect; totuș lucru ciudat, părinții își găesc tocmai atunci să-i spună — și încă

cu glas tare — „ce umbli așa ghebos, uite-te numai cum râde lumea de tine !”

Dar ceea ce umple de groază și indignare e să vezi cum viitorul însuși al copilului e terfelit ; „aa, dar e un rău fără de pereche !” — exclamă părintele cu un ton ce nu seamănă a fi de om — „are să ajungă o haimana și jumătate !” „Cu tine nu mai e chip de trăit” — strigă o mamă cât o ține gura — „ține minte : în pușcărie, nu alt-unde, are să-ți putrezească oasele !” ¹⁾

Am fi fericiți să constatăm că asemenea cazuri sunt rare ; ele se întâlnesc însă, într’o măsură mai mică, în cele mai multe familii. Fie ca emoțiunea ce o simțim în aceste momente să ne dispună la mai multă blândețe pentru generațiunile viitoare !

E o datorie pentru părinți a insuflă copilului curaj și încredere în buna voința lor. Ce-am zice de o pasăre care ar ciupî cu ciocul în loc să ajute puiul, care nu poate să sboare încă bine ? — Am zice că e un monstru. Tot astfel copilului îi trebuie mână de ajutor ; — și numai când ne convingem că refuză cu voie să se îndrepte, numai atunci trebuie pedepsit : în nici un caz însă nu e drept să i se arate răutate sau dispreț. Să ne gândim numai ce influență vătămătoare pot exercită expresiunile zise cu atâta ușurință : „nu așa, prostule !”, „da rău te-ai mai stricat !” ; — căci așa e firea omului : dacă îl faci prost într’una, se prosteste într’adevăr și dacă îl faci rău, îl împingi mai tare pe calea răului.

Să mai amintim obișnuința de a amenința cu venirea musafirilor în scop de a face pe copil să se îmbrace mai repede sau să nu facă răscoală ; zilnic i se zice : „haide, îmbracă-te că acuma vine cineva și te

1) Dacă pare de neadmis atâta răutate părintească, să amintim ceva mai grozav încă : blestemele cu care sunt grațiați zilnic unii copii de țară și de mahala.

găsește așa” sau „nu face răscoală, că nici nu știi când vine cineva”. În asemenea împrejurare, cum am voi să nu se sfiească copilul de musafiri și să nu voiească să intre în casă nici în ruptul capului?

Se mai obișnuiește a împiedeca copilul să nu vorbească lucruri urite sub cuvânt să nu-l audă cineva : „dar dacă te-o auzi cineva, ce are să zică?”. În felul acesta pe lângă că i se deșteaptă antipatie pentru străini, din cauza cărora el vede că i se restrânge libertatea sa, dar i se întipărește și un criteriu falș de morală.

Am mai avea de combătut frica ce se inspiră copilului în scop de a-l liniști, amenințarea cu moșnegi, stafii și alte bazaconii. Acest mijloc este însă așa de barbar, încât suntem siguri că nimeni dintre noi nu va recurge la el.

În primul loc educatorul trebuie să se îngrijească să sugereze copilului încredere și respect pentru dânsul, căci fără de încredere și respect nu se poate face nimic temeinic în educațiune. Repetăm că această cheie a inimei copilului trebuie câștigată cu buna sa voie, iar nu impusă — căci inima omenească nu se deschide decât celui care știe să o câștige. Cum se face că părinții, care sunt îngerul păzitor al copilului pe pământ, nu capătă îndeajuns încrederea și respectul său? — Din cauza felului nenorocit cum îl cresc, care e călăuzit numai de impresia și dispoziția momentului!

O altă sugestie ce trebuie insuflată copilului e să-și țină demnitatea sa de om și în particular de școlar, să caute ca prin purtarea sa și împlinirea datoriilor sale să n'o știrbească față de profesor, de conșcolari sau față de lume. Din acest punct de vedere e cât se poate de nimerită introducerea uniformei în școală, care are prin ea însăși ceva impunător, ce amintește într'una îndatoririle profesiunii ce reprezintă și această

influență sugestivă e mărită încă prin atențiunea ce o dă lumea uniformei : îl cunoaște toți că e un băiat de liceu — „cum se va mai putea dar să umble ca un desmetec pe stradă sau să vorbească necuviinți?”.

Ne vom purta dar cu copilul așa precum am dori să fie, ne vom preface chiar că nu înțelegem unele din capriciile sale ; îi vom insuflă sentimente bune în loc de a-i bănuî pentru apucăturile sale rele. Căci, după cum am mai spus, copilul face multe rele fără să-și dea seama ; oprindu-l, nu facem decât să-i atragem atențiunea asupra răului, deșteptându-i curiozitatea și determinându-l să mai repete de câte ori va profita de lipsa noastră ; educatorul dibaci se preface că nu-l vede și-l îndepărtează dela vorbirea și fapta aceea, insuflându-i vorbe sau acțiuni bune sau inofensive.

Influența ideei asupra sentimentelor. — Ideea influențează asupra sentimentelor, căci aducând mai multă lumină asupra obiectului lor, le încălzește în același timp : ceeace omul cunoaște mai bine, iubește mai mult. Pentru a insuflă patriotismul, de exemplu, nu sunt de ajuns numai lecțiunile sentimentale, ci vom căuta să facem cunoscută patria, făcând descrierea sa pitorească și istorisirea faptelor strămoșești. Pentru a deșteptă iubirea de mamă, vom da o idee de starea nenorocitului orfan. Așa ni se istorisește că o instituțoare văzând că un copil, căruia abia îi murise mama, râdea nepăsător cu conșcolarii săi, ținând o cuvântare la sfârșitul clasei în care înfățișă situația nefericitului copil — ceeace mișcă într'atâta inimile copiilor, încât ei s'au făcut mai ascultători de părinți.

Imaginele, mai mult decât ideile, pot deșteptă și aprinde simțămintele. În special față de copii și mai ales față de cei mici, cuvântarea și sfaturile noastre, pentru ca să aibă vreun efect, trebuiesc să fie con-

crete, să ațâțe imaginația lor, slujindu-ne de povești și exemple.

Cuvintele evocând imagini și idei, care la rândul lor deșteaptă sentimente și determină acțiuni, urmează că sfaturile pot fi eficace mai cu seamă pentru copiii mari. Instrucțiunea morală e utilă; când are de temelie o educație morală destul de înaintată, atunci eficacitatea ei este mai mare, așa încât poate desăvârși opera acesteia.

Exercițiul moralității. — Dar nu-i deajuns să inspirăm sau să deșteptăm sentimentele morale; mai trebuie să le fixăm și să le întărim, să le dezvoltăm: pentru aceasta le vom pune în acțiune, le vom da prilejul să determine fapte morale. O regulă importantă este *de a pune copilul în împrejurările cele mai prielnice pentru desfășurarea bunelor sale dispozițiuni înnăscute, pentru dezvoltarea simțămintelor frumoase.*

Vom pune copilul să facă ucenicia moralei, adică îl vom pune să facă el însuși ceea ce noi i-am arătat prin exemple și sfaturi. Pentru aceasta vom căuta să-i dăm ocaziunea să se exerciteze și ne vom îngriji să-i procurăm mijloacele. Practica iubirii nu se poate face mai bine decât acasă față de rude și la școală cu colegii. Deasemenea, dând de pomană, copilul se învață milos și servind pe altul se învață îndatoritor. Vom observa numai ca aceste exerciții să fie potrivite gradului său de dezvoltare morală, astfel ca să înțeleagă însemnătatea lor și să poată gusta plăcere îndeplinindu-le. Această ucenicie bine îndeplinită, îi deschide calea la fapte mai mari și mai nobile, când nici un sacrificiu nu va putea cumpăni mulțumirea de a-și fi împlinit datoria.

Educația morală va fi mai întâiu negativă: va evita influențele rele și prilejul ca relele dispozițiuni ale copilului să se înrădăcineze, intrând mereu în acțiune;

apoi treptat va sădi și cultivă în sufletul copilului sentimentele cele bune și frumoase, fără ca bine înțeles să înceteze de a veghea ca buruienile să nu le năpădească.

„Educația morală (în școala primară) n'are de scop să facă pe elevi să știe, ci să-i facă să voiască; ea mișcă mai mult decât demonstrează; trebuind să influențeze ființa sensibilă, precede mai mult din inimă decât din raționament; ea nu întreprinde să analizeze toate motivele actului moral, ci caută înainte de toate să-l producă, să facă să se repete, să facă din el o deprindere care guvernează viața. In școala primară, mai ales, nu-i o știință, ci o artă, arta de a înclina voința liberă înspre bine.”¹⁾

1) Din programele învățământului primar din Franța din 1882.

SENTIMENTELE EGOISTE ȘI ALTRUISTE.

I. *Sentimentele isvorite din iubirea de sine înțeleaptă.* — II. *Cele isvorite dintr'o iubire de sine bolnăvicioasă.* — III. *Desvoltarea simpatiei în copil.* — IV. *Formarea conștiinței morale.*

I. — Egoismul e blamat de toată lumea, chiar și de egoiști, bine înțeles însă când e vorba de egoismul altora. Egoismul e anti-social. Dacă s'ar generaliză, ar face cu neputință viața socială. Din fericire nici nu poate există un om cu desăvârșire egoist, afară dacă e alienat (nebun). Există însă diferite grade de egoism, adică de iubire de sine exagerată, rău înțeleasă și simțită. Iubirea de sine e foarte legitimă și chiar necesară: omul „lipsit de amor-propriu” are un mare cusur. Numai pervertirea iubirii de sine e reprobabilă. Printre sentimentele numite în psihologie cu termenul comun de „egoiste” sunt prin urmare unele, care în anumite margini, vor trebui cultivate în sufletul copilului.

Primul sentiment pe care trebuie să-l deștepte înțeleapta iubire de sine e sentimentul demnității. Demnitatea e un sentiment ce inspiră omului respectul de sine și în genere a persoanei omenești.

Vom deștepta în copil simțământul demnității făcând mereu apel la dânsul: „un copil ce se respectă nu face niciodată așa” — îi vom zice. Dar în același timp noi înșine trebuie să-i dăm exemplu de consi-

derație pentru persoana sa ; aveà multă dreptate maxima latină că „cel mai mare respect se datorește copilăriei”. Și totuș cât de puțin se urmează această metodă : câteodată „se suie copilul în cap” și nu după mult timp pentru o mică greșală i se aruncă o căutătură barbară și i se dă pedepse ce-l umilesc !

Trebuie ca copilul să se simtă ajutat, mai mult decât condus ; trebuie ca el să vadă în povețe un ordin al rațiunii, pe care și l-ar impune singur dacă ar aveà inteligența mai dezvoltată, iar nu o voință caprițioasă ce-i poruncește. Și să nu se creadă că sentimentul demnității astfel educat, ar face pe copil neascultător : din contră, când copilul e învățat să vadă în povețe numai urmărirea binelui său și când aceste sfaturi sunt venite la timp și-s date cu bunătate, e cu neputință să fie încăpățânat.

Din sentimentul de demnitate naște *ambitiția*, adică acel sentiment care ne ațâță să devenim din ce în ce mai perfecți, pentru a câștiga mai multă stimă în ochii lumii. Ambițiunea astfel înțeleasă nu e numai un sentiment legitim, e o virtute, e caracteristica omului ce ține la demnitatea sa. Să deșteptăm în copil ambiția de a se întrece în fiecare zi pe el însuși ; în acest scop să-i arătăm progresul ce-l face și în acelaș timp ceace-i rămâne de făcut, înfățișându-i treptele ce trebuie să urce pentru a ajunge un om care să facă cinste părinților — ca mulțumire a sacrificiilor îndurate pentru dânsul.

Din satisfacțiunea simțită în urma unui progres realizat naște *mândria*, adică acel sentiment care ne înnalță în proprii noștri ochi. Sentimentul de mândrie trebuie reținut, manifestându-l doar prin expresiunea senină a frunței ; altfel își pierde caracterul său moral. Copilul, mai ales când e mic, poate fi lăsat să se mândrească cu faptele și meritele lui, dar nu de lucrurile

pe care nu și le-a procurat dânsul, nici de situația socială a familiei sale. E foarte bine să privim cu bunăvoință jocurile sale, apoi succesele sale la școală. Copilul simte nevoia să fie stimat și lăudat; nu-i vom refuza această mulțumire, în măsura în care o merită și veghiând să nu-l facă vanitos, nici orgolios.

Deaceea mândria trebuie cumpănită de sentimentul modestiei, care îi oprește avântul și-i arată adevăratul merit. Omul care se entuziasmează pentru toate nimicurile, nu poate fi capabil să săvârșească un lucru mare; el e orbit de glorie, care-l întârziează, în loc de a-i da noi forțe pentru muncă. În convorbiri, modestia îndeamnă de a-și expune cu rezervă părerile, gata de a primi pe ale altuia, dacă ne par mai bune; ea determină sinceritatea convorbirei, neascunzând lucrurile neștiute, căci nu e rușine a nu ști, ci a arăta că știi ceea ce în realitate nu știi; iar în caz când greșești, râzând tu însuși mai întâiu, ceilalți vor râde mai puțin.

Iubirea libertății se manifestă destul de timpuriu la copil. Unele mame, fie de teama să nu i se întâmple vreun rău, fie din dorința de a-l posedă cât mai complet, îl supraveghează prea deaproape și-i refuza libertățile cele mai inocente. Educatorul priceput însă, având în vedere că trebuie să formeze un om capabil dea a se conduce singur în viață, va satisface de câte ori nu-i pericol dorința de libertate a copilului, dându-i prilejul să se deprindă a lucra din propriul său indemn și infiltrându-i treptat simțământul răspunderii faptelor sale, punându-l, când e posibil, să-și îndrepte greșala.

II. Din iubirea de sine bolnăvicioasă izvorăsc sentimentele egoiste vițioase, care aduc cel mai mare rău sufletului ce le hrănește și înjosesc pe om în fața

concetățenilor, devenind obiectul lor de răs și de reprobare.

Unul din aceste sentimente bolnăvicioase e vanitatea, adică preocuparea de a fi remarcat pentru lucrurile cele mai neînsemnate. Sămânța vanității e sădită de către mame de foarte timpuriu. Se laudă copilul în fața lui pentru cele mai mici lucruri. De câte ori nu s'a întâmplat ca în mijlocul laudelor aduse copilului față de musafiri, vanitoasa mamă să fie întreruptă de vanitatea copilului: „mamă, spune și lucrul pe care l-am zis azi dimineață”. Mulți copii cred că se vorbește despre ei, de câte ori se vorbește pe ascuns, fiindcă au observat lucrul acesta uneori.

Deasemenea găteala la copii nu e decât o imitație a părinților: copilița, care după ce a fost îmbrăcată, se duce fuga la oglindă să se contempleze, nu face decât să maimuțarească gesturile pe care le-a văzut la mamă-sa. Și la o asemenea priveliște caraghioasă, mama își iese din fire, o desmeardă, accentuând încă răul. Arătând originea și desvoltarea vanității, se înțelege ușor modul cum o vom combate.

Orgoliul e părerea exagerată despre meritele sale. Acest sentiment urât predispuie la aroganță în toate convorbirile; ceea ce face pe orgolios de nesuferit în ochii tuturor. Il vom secă dar dela origină, împiedecând copilul mai mărișor să se laude singur.

Un sentiment și mai urât e invidia, adică sentimentul de ură ce are cineva pentru un om superior lui. Invidiosul caută prin toate mijloacele să târască pe rivalul său în noroiul în care se tăvălește; el e paralizat în activitatea lui de viermele ce-l roade adânc și este într'o stare de turburare sufletească ce-i sdruncină sănătatea. Invidia se arată de obicei încă din copilărie din cauza nechibzuinței părinților, care arată

mai multă iubire copilului cel mic sau celui mai deștept. Așa ni se istorisește cazul unei fetițe de 2 ani, care a mușcat până la sânge brațul fratelui său nou născut, din cauza invidiei. Va trebui dar să explicăm copiilor mai mărișori, că dacă îngrijim mai mult pe fratele lor mai mic, n'o facem din o deosebită iubire pentru el, ci din cauză că e mai slab și are mai multă nevoie de ajutorul nostru. Intru cât privește nechibzuința de a iubi mai mult pe copiii mai bine dotați dela natură, e condamnabilă din toate punctele de vedere; din contră trebuie să se dea mai multă atențiune celor mai slabi, ușurându-le astfel nenorocirea lor.

Sgârcentia e sentimentul de idolatrie pentru bani; ea tiranisește omul lipsindu-l de lucrurile trebuincioase, numai pentru nesațiul de aur; cât despre a face bine cuiva, aceasta nu se poate așteptă dela un sgârcit. Sgârcentia e mai mult vițiul oamenilor maturi, decât al copiilor. Copilul nu poate fi sgârcit, fiindcă el simte mai multă plăcere pentru lucrurile ce le capătă în schimbul banilor, decât păstrând moneda.

Copilul e din contră *risipitor*, căci neavând idee de munca pe care o reprezintă banul, e atras de plăcerile ce i le procură cheltuirea și repede își ușurează buzunarul. E mai bine dar a nu da parale în mâna copilului, îngrijind însă de a-i satisface noi înșine toate trebuințele sale legitime; și chiar când îi vom da bani, îi vom pretinde să ne spună pe ce vrea să-i cheltuească; cu care ocaziune poate aveà loc o povață asupra valorii banului cât și asupra lucrului ce vrea să-l cumpere. Cumpătarea cheltueleur e o virtute, căci deseori se risipește odată cu banul și vieața. Vom mai da bani copilului și pentru a-l deprinde cu economia, îndemnându-l să-i adune mai întâiu în pușculiță, apoi la casa de economie. Ii vom inspira plăcerea de a vedeà mărindu-și capitalul, dar

îi vom da prilejul să cheltuească din el din când în când spre a nu exagera iubirea banului.

Mânia e un sentiment violent pricinuit de o cauză reală sau închipuită, care pare a fi supărătoare. Mânia e slăbiciunea acelora mai cu seamă, care nu sunt în stare să se stăpânească pe sine astfel ca să judece cu sânge rece cauzele supărării și mijloacele cele mai nimerite de îndreptare, ci dau drumul instinctului animalic ce-i pune într'o atitudine sălbatecă, le întunecă inteligența și le slăbește voința. Omul la mânie nu mai e stăpân pe sine, el lucrează fără să-și dea seama — numai după impulsunile patimei ce-l stăpânește. Mânia nu e o tărie de caracter, ci o slăbiciune; această afirmare pare în contradicție cu manifestarea violentă a mâniei; e destul însă să observăm că în această stare omul e stăpânit de partea *animală* a lui, iar cea *sufletească* e paralizată într'atâta încât nici nu-și dă seamă de ceea ce petrece.

Înțelegem dar de ce copilul se mânie cu atâta ușurință pentru un lucru de nimic. Mijlocul cel mai nimerit de a combate mânia la copil, e de a o lăsa în pace până se potolește și apoi a ne adresa judecăței copilului arătându-i că a fost la mijloc un lucru de nimic, că toate strigătele și gesturile sale caraghioase nu au slujit la nimic, că din contră, dacă s'ar fi adresat cu bunătate dela început, s'ar fi putut înlătura cauza supărării sale. Principalul e de a-l lăsa în pace până când s'a liniștit pe deplin, nearătând nici un semn de nerăbdare, prefăcându-ne chiar a nu-l lua în seamă. A căuta să-l liniștim în toiul mâniei sale, nu numai că e zadarnic, dar e rău, fiindcă îl facem încăpățânat. Din nenorocire însă, nu numai că nu se observă această regulă, care lovește bunul simț, dar părinții par a-și găsi o plăcere făcând copilul răutăcios. Îl necăjesc fără de nici un motiv, îi iau jucăriile, și-l

contrazic. Ce să mai zicem de exemplul pe care-l dau părinții, când devin ei însăși mânioși !

Institutorul are deasemenea datoria de a-și păstra sângele rece în toate împrejurările din clasă ; nu doar că nu trebuie să pedepsească, dar trebuie să nu o facă cu răsbunare și violență, ci din contră să arate părere de rău și să pretindă dela școlar făgăduința că nu va mai da ocazie în viitor la asemenea nemulțumire.

Ni se istorisește că școlarul unui mare filosof, venind acasă, găsi pe tatăl său furios, și fiind surprins de manifestările lui atât de sălbatece, exclamă cu mirare : „aceasta n'am văzut-o nici odată la profesorul meu”. Fie ca școlarii noștri în fața aceleiași priveliște regretabile să zică de asemenea : „aceasta n'am văzut-o niciodată la domnul institutor !”.

Adesea e învinuit copilul că ar fi *crud*, că ar fi fără de milă pentru alții în timp ce lui nu-i place să sufere răul. Trebuie să observăm dela început că copilul nu știe răul ce-l face ; el chinuește fluturele fără să-și dea seamă de suferința acestuia ; proba e că dacă îi explicăm răul ce l-a săvârșit, începe a plânge și caută să repare greșala mângâind victima. Se înțelege că avem în vedere un copil mic ; cât pentru cei mai mari, aceștia nu fac decât să urmeze obiceiul format din copilărie ; ei își dau seamă de suferința ce o impun, dar li s'a împietrit inima prin deprindere.

În educațiunea obișnuită însă, nu numai că nu se combate cu înțelepciune cruzimea la copil, dar părinții însăși îl deprind cu răutatea : de câte ori nu se dă un băț copilului ca să bată lucrul de care s'a lovit ! Metodă care păcătuiește în două privinți : întâi, însuflețește lucrurile, înloc să deprindă copilul a fi mai atent, căci altfel așa pățește, și al doilea, se învață răsbunător și răutăcios : acum își bate lucrurile ce par că-i fac rău și pe urmă va bate conșcolarii care-l vor contrazice. Vedem dar cum sistema obi-

șnuită de educație e rea din temelie și cum în mare parte, părinții, iar nu copiii, sunt de vină; părintele care se plânge de purtarea copilului său, își dă singur pe față incapacitatea de a-l educa.

Frica e sentimentul ocazionat de așteptarea sau de închipuirea unei întâmplări vătămătoare. Frica e un sentiment mai mult înnăscut, dar contribuie în bună parte și educatorii noștri la dezvoltarea lui. Cine n'a avut ocaziunea să vadă părinți și mai cu seamă servitoare inspirând copilului frică în scop de a-l liniști? E amenințat copilul cu fel de fel de animale imaginare sau reale, cu săracii care iau în traistă copiii neascultători, cu zgomote ascunse și alte lucruri care îngrozesc chiar o minte matură. Ba uneori se merge mai departe: se chiamă un sărac cu traista de-a spinare, care se preface că vrea să ia copilul, spunând că a auzit că nu e cuminte. E lesne de închipuit spaima sărmanei ființe, care nu-și găsește locul unde să se ascundă! Nu e de mirat dar că vieața întreagă a unui om să fie influențată de frica întipărită din copilărie.

Mama cu durere de inimă și cu simțământul datoriei de mamă, nu va lăsa dar copilul pe mâna servitoarelor, căci dela ele nu se poate aștepta educație — mai întâiu fiindcă sunt proaste și pe lângă aceasta mai sunt și de rea credință; ci singură va procura primele elemente de cunoștință copilului, va căuta să-i explice după mintea lui, făcând să-i dispere din cap frica de misterios. Ne mutăm într'o casă nouă, și cu toate că suntem cu mintea coaptă, totuși simțim un sentiment de neliniște și chiar de teamă; dar copilul care pentru întâiași dată vine pe lume, slab la minte ca și la corp, ce impresie de misterios trebuie să aibă! Educația bună caută să înlătore acest sentiment, arătând rațiunea tuturor lucrurilor și dezvoltând veselie și curajul. Cu modul acesta se asigură copilului un element de fericire în viitor,

căci dacă omul întreprinzător se înșeală câteodată, apoi fricosul se va înșela în totdeauna.

În rezumat, sunt sentimente egoiste legitime, pe care le vom educa și la trebuință le vom stimula chiar. „Există copii nepăsători ca să zicem așa în letargie, pe care e bine să-i chemăm la afirmarea personalității lor. În aceste cazuri poate fi de dorit să deșeptăm în acești copii simțimintele de orgoliu, de ambițiune și chiar (în cazuri extreme) simțimântul antisocial al rivalității, plăcerea de a întrece pe alții. Chiar când nu există o slăbire naturală a sentimentelor acestora, sarcina educatorului nu-i atât de a le reprimă cât de a le îndrepta spre obiecte mai înalte. El caută să le transforme rafinându-le. Așa, se va sili să facă pe copil să treacă dela teama de răul fizic la teama de răul moral, dela emulația pentru însușirile corpului, la emulația pentru însușirile spiritului, dela orgoliul pe care-l inspiră posesiunea unor obiecte materiale la orgoliul mai nobil pe care-l excită posesiunea bunurilor intelectuale.” (Sully).

III. Isvorul tuturor sentimentelor altruiste este *simpatia*. Simpatia e tendința omului de a se identifica cu semenii săi și întrucâtva cu alte ființe, împărtășind plăcerea și durerea pe care o simt dânsii.

Copilul manifestă de mic simpatie sau antipatie chiar și pentru lucruri neînsuflețite. La început copilul își iubește părinții numai pentru binele ce primește dela ei, căci nu de puține ori s'au văzut copii iubindu-și mai mult doica. Incetul cu încetul iubirea sa de părinți devine mai luminată și aceasta se poate observa în strigătele sale de ajutor. Tocmai mai târziu începe el a-și da seamă de binefacerile și sacrificiile ce le primește dela părinți și atunci le acordă pe lângă iubire și respect.

Iubirea frățească dintre copii se desvoltă deosemena treptat. Vieța lor la un loc, egalitatea ce o simt între ei, jocurile la care se dedau împreună, toate aceste fac să se strângă relațiuni de simpatie între dânsii.

— Vom cultivă aceste începuturi de simpatie ale co-

pilului, care sunt baza celorlalte. Vom cultivà iubirea către părinți, deșteptându-le încrederea în ei, arătându-le că nu le voiesc decât binele și evitând pe cât e cu putință ordinele capricioase. Copilul e uneori mult mai isteț decât am crede și e de ajuns ca să prindă două poveți contrare, pentru a pierde încrederea în părinți și a-i socoti chiar de dușmani ai libertății sale.

Pentru a cultivà iubirea frățească între copii, vom arătà cât e de bine să aibă cinevã frați, în care va găsi singurul sprijin și mângâiere după ce părinții nu vor mai fi, îi vom deprinde de mici să facă hatâr unul altuia, dar mai cu seamă vom fi cu toată luarea aminte să nu se ivească între ei gelozia.

Ca o primă dispoziție a simpatiei pentru străini, vom deprinde copilul să răspundă cu politețe la toate întrebările musafirilor; ne vom feri însă să-l ținem prea mult, dându-i voie să părăsească camera, fiindcă ar fi absurd să pretindem copilului să asculte ca o statuie discuțiunile noastre, în care el nu găsește nici o plăcere.

În sfârșit, la vârsta de școală, se va desvoltà în copil simpatia pentru toți oamenii în genere, arătându-i-se binefacerile ce le primește dela societate și cum el însuși e dator să muncească pentru ca la timp să contribuie cu partea sa de lucru.

Mila e sentimentul ce ne cuprinde în fața suferinței unei ființe, sentiment însoțit de tendința de a-i da mână de ajutor. Omul incapabil de milă e un monstru: cel puțin nu tremură la gândul că lui însuși i se va putea întâmpla aceeași nenorocire și cât de greu i-ar veni dacă s'ar purtă și alții la fel cu dânsul!

Vom deșteptà simțimântul de milă la copii, povățuindu-i să nu rãdă niciodată de defectele și nenorocirile altuia, căci li se poate întâmpla și lor, ba

din contra să-l compăttimească și să-l ajute dacă pot.

Să deprindem copilul să facă bine altuia și mulțumirea sufletească ce o capătă, îl va însufleți și mai mult pe calea aceasta, formându-i un caracter prețios în viață.

Ucenicia milei o vom face-o cu animalele : vom deprinde copiii să se poarte cu blândețe cu animalele, spunându-le folosul ce ele ne aduc ; le vom arăta că animalele simt ca și omul și că e păcat a le chinui în zadar. Vom învăța dar copilul să respecte viața sub orice formă s'ar manifestă : să nu rupă măcar o floare decât în vederea unei trebuințe. La școală copiii mai marișori pot fi deprinși să ajute pe cei mici și să se ajute între dânșii la nevoie. Cei cu dare de mână pot cotiza pentru a procura cele necesare camarazilor sărmani. Tot în școală se pot cultivă sentimentul prieteniei și al colegialității.

Indulgența e sentimentul de care suntem călăuziți, când iertăm greșelile cuivă. E o datorie morală de a iertă de câte ori nu e la mijloc o intenție rea, căci trebuie să ne gândim că omul e supus greșelii. E destul în acest caz să-i punem în vedere greșeala și să-l povățuim să n'o mai repete în viitor : remușcarea ce o simte îl pedepsește deajuns. Să deprindem pe copii să fie indulgenți — și pentru aceasta să ne purtăm noi înșine astfel cu ei.

IV. Evoluția naturală a copilului ajutată de educațiune formează cu timpul un complex de facultăți având ca funcțiune cârmuirea purtării omului și care se numește *conștiință morală*. La început copilul nu-i simțitor decât pentru plăcere sau durere ; încetul cu încetul se deșteaptă în el simpatia și sentimentele altruiste, iar pe de altă parte se formează ideea interesului personal. Educatorul se va folosi de

formarea acestei idei precum și de sentimentele egoiste legitime pentru a deprinde treptat copilul cu virtuțile personale; se va folosi în acelaș timp de pornirile lui altruiste pentru a-l deprinde să practice binele. Din această deprindere va răsări cu timpul un sentiment superior, floarea, chintesența conștiinței morale, care constă în a îndemna omul „să dea fiecăruia ce este al său” fiindcă așa este drept, să facă binele „numai pentru a face bine”, independent de orice alte considerațiuni și sentimente. Acest simțimânt, produs nu numai al conștiinței morale dar și al rațiunii, s'a numit *sentiment moral* sau *sentimentul binelui* sau *sentimentul datoriei* (în unele conștiinți manifestându-se mai mult cu caracter rațional).

Părinții și învățătorul se vor folosi de încrederea, iubirea și respectul pe care le-au câștigat dela copil pentru a da cât mai mare influență sfaturilor lor, pentru a face ca atunci când copilul nu înțelege sau nu simte îndeajuns pentru ce i se cere să facă cutare lucru sau să se abțină dela cutare acțiune, să asculte totuș sfatul din cauza încrederei, iubirei și respectului pe care-l are pentru persoana care-l sfătuiește.

Cu timpul, săvârșind mereu fapte bune, se vor întări în sufletul copilului simțimintele corespunzătoare, căci dacă sentimentul determină acțiunea, apoi repetarea acțiunii întărește sentimentul corespunzător. Copilul va începe să facă fapte bune din egoism sau din iubire pentru cel care-l sfătuiește; încetul cu încetul însă va prinde gust pentru faptele bune și va ajunge să le săvârșească din propriul său îndemn, adică din îndemnul propriei sale conștiinți morale.

În treacăt vom observa că trebuie să ne ferim de a da copilului prea multe precepte deodată, pentru a nu ne expune să nu fim ascultați. De altfel de obicei

când se dau prea multe ordine copilului se consideră mai de grabă folosul sau liniștea părinților decât binele copilului. În deosebire mamele par a-și găsi o distracție dând nenumărate povești și ordine, încât zăpăcesc pe bietul copil, îi anihilează orice inițiativă, îl împiedecă de a se bucura de libertatea de care are nevoie sau îl fac neascultător și încăpățânat, sau îl fac să asculte numai de frică, gata însă de a se sustrage ordinului îndată ce nu mai e supravegheat.

În asemenea condițiuni nu-i de mirat că mulți copii (mai ales băieți) își iubesc mai mult pe tatăl decât pe mama lor, preferând severitatea manifestată uneori de tatăl lor decât cicalăla continuă a mamei. Așa, de pildă, ni se istorisește cazul unei fetițe (fice de ofițer) care a mărturisit într-o zi mamei sale: „ce păcat că tata trebuie să plece la manevre și nu tu!”

Trebuie să ne silim a face pe copil să înțeleagă și mai ales să simtă că decâteori îl sfătuim, îl sfătuim numai pentru binele său. Decâteori va fi cu puțință vom profita de împrejurările cunoscute copilului pentru a-l face să simtă deosebirea dintre bine și rău, dintre drept și nedrept; îi vom da prilej să judece faptele altor copii și chiar unele fapte de-ale oamenilor maturi, să se pronunțe asupra virtuților și viciilor; în sfârșit pe cât e posibil și treptat îi vom da prilejul să se conducă singur, pentru a-i exercita spiritul său de inițiativă, de prevedere și hotărâre, simțământul răspunderii, și puterea de a învinge tentațiunile, de a se stăpâni.

SENTIMENTELE SUPERIOARE.

I. Iubirea adevărului. Cultivarea ei. — II. Educația estetică a copilului în familie și în școală. — III. Formarea și dezvoltarea simțământului patriotic. — IV. Cultura sentimentului religios.

I. Educația morală nu se mărginește să facă din copil un om cumpătat, cinstit și bun; râvnește să scoată din el pe cât e cu putință un om cu simțiminte superioare — un om nobil în înțelesul adevărat al cuvântului, care se rapoartă la *firea* cuivă nu la obârșia sa — un om despre care să se poată spune cu drept cuvânt că nici un simțământ frumos nu-l lasă indiferent. Educatorul va trebui prin urmare să deștepte și să cultive în sufletul copilului iubirea de adevăr, gustul pentru frumos, patriotismul și sentimentul religios.

Iubirea adevărului e acel sentiment care ne determină să căutăm adevărul pentru a-l cunoaște și să facem să corespundă limbajul cu starea sufletească ce voim a exprima. Tendința de a exprima adevărul e înăscută în om și pe aceasta se bazează relațiunile dintre oameni. Totuși s'a susținut că omul ar avea din natură tendința de a minți și că numai în urma educațiunei s'ar deprinde să spună adevărul, aducându-se drept probă caracterul tuturor copiilor de a minți. Falsitatea acestei păreri o putem judeca de mai înainte, fără a o cerceta. Dacă tendința omului ar fi să mintă, adecă să spună altceva decât ceace

cugetă, simte și voește, atunci la ce ne-ar mai fi înzestrat Dumnezeu cu darul vorbirei? Vorba e comunicarea dintre sufletele omenești și se bazează pe încrederea reciprocă că traduce fidel starea sufletească pe care o exprimă; — altfel vorbirea ar rămâne cu tristul rol de a comunica basme și glume.

Se pretinde că e în firea copilului să mintă : această părere pleacă dela o observațiune superficială. Copilul până la cinci ani nu spune nici adevăr nici minciună : el vorbește numai. Să observăm și ne vom convinge că la această fragedă vârstă, în care copilul abia începe a mânui gingașul instrument al vorbirei, nu-și are fixat încă înțeleșul precis al cuvintelor, încât se joacă mai mult decât vorbește ; el găsește mai multă plăcere decât folos în vorbire și de aceea zice lucruri de neînțeleș numai să se audă vorbind. Afară de aceasta, copilul mic neavând încă dezvoltată arta amintirei, este jucăria imaginației : el amestecă ceea ce a fost cu ceea ce este și chiar cu ceea ce își închipue numai, căci confundă trecutul cu prezentul și închipuirea cu realitatea. Prin urmare, copilul greșește și se înșeală, dar nu minte, căci a minți înseamnă a căută să înșeli pe altul cu vorba.

Cât despre cei mai mărișori, aceștia, deși sunt în genere conștienți de neadevărul ce au să-l zică, totuși nu se pot opri, împinși de nevoea de a comunica și altora farmecul imaginației ce-i încântă și, pentru a fi ascultați, o dau și ei sub forma realității. Mijlocul cel mai nemerit în acest caz e de a le arăta că înțelegem gluma ce o fac.

Adevăratul moment în care poate apare minciuna e când copilul a ajuns la oareșcare precisiune de idei și cuvinte, când prin urmare i se poate presupune intențiunea de a ascunde adevărul. Așa, de pildă, copilul minte fie pentru a se scuti de durere

(negând o greșeală) fie pentru a-și procura o plăcere (atribuindu-și un lucru pe nedrept).

Ca și celelalte viciuri, deprinderea de a minți se datorește proastei educațiuni a copilului. Mai întâiu, însăși părinții se fac culpabili înșelând copilul, fie din prostul gust de a se distra, fie spre a-și ascunde propria lor neștiință sau lene de a explica, fie din alte motive; se păcătuiește astfel în două direcțiuni: 1) se refuză copilului hrana sa sufletească și 2) se deșteaptă în el neîncrederea, căci mai curând sau mai târziu va afla că a fost înșelat. Nu urmează de aici că trebuie să explicăm copilului totul, căci el e câte odată foarte indiscret tocmai din pricina neștiinței sale; vom trebui însă să fim dibaci eșind din încurcătură prin schimbarea discuției, iar când nu e chip de scăpare, îi vom spune că e vorba de un lucru greu de înțeles pentru dânsul.

O altă greșeală a părinților e că pun la o prea mare încercare sinceritatea copilului: „Cine a spart paharul acesta?” — ne adresăm răstit copilului. „Nu eu” — îngână micuța ființă, tremurând. Ce credeă nechibzuitul părinte că are să i se răspundă? Nu cunoșteă de mai înainte pe culpabil? Și apoi în felul acesta se așteptă să capete mărturisirea dela un copil? Trebuie să se prefacă că nu știe pe vinovat, să cerceteze pe toți cei din casă, spunând că cel care nu mărturisește singur se face culpabil și de un neadevăr — și atunci probabil că copilul ar fi mărturisit greșeala cerând iertare, cu care ocaziune i se poate da un sfat pentru viitor.

Educația veracității copilului ar putea fi rezumată astfel: părinții să dea exemplu prin vorba și purtarea lor de o perfectă practicare a sincerității și să acorde copilului încredere prevenindu-l însă că în caz când va fi prins cu o minciună, nu va mai fi crezut.

„Un mijloc de îndreptare va fi de a nu mai da crezământ cuvintelor copilului prins cu minciuna și de a controla spusele sale cu ale camarazilor săi; va trebui să-i zicem cu un ton sever și trist că ne vedem siliți să nu credem ceace dânsul afirmă și să arătăm dimpotrivă o încredere deplină în acei dintre camarazii lui care n'au mințit niciodată. Deprinderea minciunei va fi prea învechită, dacă rezistă unui asemenea tratament întrebuințat la momentul oportun.” (Marion).

Incetul ce încetul vom deprinde copilul să iubească adevărul într'atâta, încât nu numai să nu-l ascundă, având desgust pentru minciună, dar să se exprime sub forma îndoielei, atunci când nu-i sigur că posedă adevărul și să caute să-l afle pe cât îi îngăduesc puterile. Iubirea adevărului va combate astfel ignoranța, credulitatea, lenea de a gândi, prejudecățile și superstițiile. Adolescentul crescut în cultul adevărului va prinde gust pentru cercetările sale personale, pentru libertatea gândirii și, dacă e înzestrat cu o putere intelectuală deosebită, va ajunge mai târziu să iubească cu patimă știința.

II. Educația estetică a copilului e folositoare atât pentru că, cultivând o coardă delicată a simțirei omenești, îi înobilează vieța, cât și pentru influența moralizatoare pe care o exercită. Vieța trebuie luată desigur în serios: ea trebuie trăită cu muncă și cu griji; dar nu-i un păcat ca momentele de odihnă, indispensabile muncii, să fie folosite uneori pentru a gusta frumusețile naturei sau artelor; ba chiar această delectare constituie un tonic prețios, care întărește dorul și puterea de a trăi. Chiar și copiii de plugari și de meseriași, sau mai bine zis, mai cu seamă aceștia au nevoie de educația estetică, pentru că din pricina felului lor de muncă istovitor sau mecanic vor fi mai aplecați să caute plăcerea în băutură. Iubirea frumosului înobilează inima omului, îi în-

spiră gust pentru ordine și armonie, care tinde să se manifeste apoi chiar în purtarea sa și mai cu seamă îi inspiră desgust pentru lucrurile sau faptele vulgare și josnice, care necinstesc omul, îl fac să-și piardă demnitatea și respectul de sine, îl coboară în rândul animalelor.

„E cunoscut sistemul acestor tați, acestor mame, acestor preceptori care-și închipuesc că, în educație, numai muștrările sunt eficace, că nu se formează, nu se încheagă un suflet tânăr decât cu precepte. În acest soi de educație sau mai degrabă de regim, dacă maximele în natură nu sunt lesne înghițite, se crede necesar să se recurgă la un vicleșug salutar; se va dilua remediul într-o poveste pentru a-l face să fie primit de bolnav fără știrea lui; se va imita acel medic din vechime care, neputând să facă pe o femeie să înghiță o plantă amară, o dădă unei capre, a cărui lapte, astfel pătruns de virtutea medicamentului, redete, zice-se, sănătatea bolnavei amăgite. Tot așa se recurge la mii de mijloace piezișe pentru a infuză preceptele onestității. N'ai zice că onestitatea e un lucru spăimântător și desgustător, pe care trebuie să-l ascunzi pentru a-l face să fie admis? Presupunând însă că această educație ar fi bună, să fie oare însă singura cu putință? Nu se întâmplă că unii copii profită mai mult în a conviețui cu un om cinstit, care trăește cu demnitate, care nu exprimă decât sentimente frumoase, care prin discursurile, prin exemplele sale, răspândește în jurul o influență binefăcătoare, fără a fi recurs vreodată la limbajul *moralității*? Se poate spune că în societate arta seamănă cu omul cinstit (adică joacă acelaș rol, exercită aceeaș influență moralizatoare)... ea curăță (inima) prin însăș delicatețea sa, ea propovăduște arătându-se (prin însăș prezența sa).” (Martha).

De timpuriu se ivește în copil atât tendința de a deosebi frumosul de urât, cât și primele manifestări ale nevoei de artă. Vom căută să cultivăm aceste începuturi estetice făcând pe copil să guste mai întâiu frumusețele naturale: florile, insectele, pasărilor, iar mai târziu îi vom putea arătă diferite peisagii, tablouri, figuri etc. Odată copilul deprins să caute în lucruri satisfacerea sentimentului estetic, va fi în-

demnat a o realiză în purtarea sa însăși, astfel că i se deschide calea curăteniei și a politeței.

Dar, după cum am zis, copilul are și apucături artistice: cine nu știe plăcerea ce o simt copiii de a desemna lucrurile și mai cu seamă ființele pe care le-au văzut? Nevoea de a aveă înaintea ochilor lucrul sau ființa ce le-a produs odată plăcere, îi face ca să le mângălească și ei cum pot. Desigur că pentru noi aceea mângălitură nu reprezintă nimic și n'am putea-o ghici niciodată de n'am află-o din gura copilului; pe dânsul însă îl mulțumește îndeajuns, căci el îi împrumută imaginațiunea sa. În loc dar de a râde de nedibăcia sa, cum adesea se obicinuește, vom trebui să-l ajutăm în încercarea sa, conducându-i mâna și explicându-i rând pe rând părțile figurei desemnate.

Plăcerea de a auzi cântând se manifestă la copil încă din leagăn. La noi în țară mai cu seamă e un obicei general de a cânta copilului pentru a-l face să tacă sau pentru a-l adormi; fiecare a avut prilejul să vadă cum el începe cu muzica sa de îndată ce nu i se mai cântă. Poate chiar din cauza acestui obicei gustul cântecului e atât de generalizat la noi și avem muzicanți destui, în timp ce puținul gust pentru artele plastice se datorește lipsei de educație în această direcțiune.

Ce să mai spunem de plăcerea pe care o au copiii pentru basme! Sunt în stare să-și impună orice sacrificiu, numai să li se povestească un basm! Ar trebui să ne folosim de această ardoare a copilului pentru a-l face să fie mai cuminte și mai ascultător, promițându-i că-i vom spune o poveste frumoasă. Copilului îi place însă să spună el însuși povești, de aceea când vedem că nu are cui le spune, e omenește a-l ascultă, sau cel puțin a ne prefăce că suntem atenți.

Odată cu predarea scrierei trebuie să înceapă în

școală și predarea desemnului, care e oarecum mai atrăgător și poate împrumutată din farmecul său și scrierei. Incepe-vom însă desemnul prin linii? Aceasta ar fi metoda logică a predării desemnului; metoda psihologică ne arată însă ca fiind mai bine a începe prin obiecte reale, simple de tot la început și apoi treptat mai grele.

Copilul care acasă încă dela cinci ani mângălea hârtiile ba chiar și ușile cu fel de fel de figuri, de îndată ce se duce la școală, unde sub numele de desemn i se arată numai linii și unghiuri, pierde gustul chiar și pentru micile sale caricaturi. Ar fi de dorit să se țină în școală mai multă socoteală de natura copilului și treptata sa dezvoltare, astfel ca să nu-i pară un institut de tortură.

Cântul e deasemenea de absolută necesitate în școală, căci pe lângă că înnobilează inima, are un efect igienic pentru dezvoltarea plămânilor. Acest exercițiu se impune cu atât mai mult cu cât viața sedentară, atât de contrarie naturei copilului, are de urmare între altele și scurtarea respirațiunii.

Insfârșit, vor mai contribui la educația estetică a elevilor decorarea sălei de clasă cu tablouri, ilustrarea cărților, excursiunile și vizitarea muzeelor.

III. Fiecare om iubește locul unde a văzut pentru întâiași dată lumina soarelui, unde a petrecut dulcii ani ai copilăriei, unde a nutrit primele sale visuri și cele dintâi speranțe. Cu timpul această iubire se întinde asupra întregului teritoriu locuit de oamenii având aceeași limbă și aceleași simțământe ca noi. Dragostea de țară e mai mult latentă în inimile noastre; ea izbucnește atunci când țara noastră e hulită sau când e în primejdie. Aflându-ne mai mult timp în străinătate, dragostea de țară se manifestă sub formă de dor de țară, când ne vine să exclamăm ca poetul:

„Fie pâinea cât de rea,
„Tot mai bine în țara mea !”

Patriotismul cuprinde nu numai iubirea de țară dar și iubirea neamului din care facem parte. Prin iubirea de *neam*, nu înțelegem numai iubirea con-cetățenilor, dar a tuturor Românilor de pretutindeni, a întregii serii a strămoșilor noștri, care s'au luptat pentru a ne asigura starea noastră de astăzi, cât și a urmașilor noștri pentru care datori suntem a lupta la rândul nostru, spre a le transmite intact, dacă nu mărit, patrimoniul ce am moștenit. Patria noastră este dar România din prezent, din trecut și din viitor.

Sentimentul patriotic e complet, când pe lângă iubirea de țară și de neam, mai cuprinde și iubirea limbei materne, care ne-a sunat mai întâiu armonios în urechea noastră. Iubirea de limbă se manifestă întrebuițând-o cu dragoste ori de câte ori putem fi înțeleși de cei cărora ne adresăm.

Sentimentul patriotic se întemeiază pe comunitate de teritoriu, de trecut istoric și de limbă, pe comunitate de obiceiuri, de legi și de interese și mai cu seamă pe comunitatea simțimintelor, aspirațiunilor și a voinței. Cum vom desvoltă dar sentimentul patriotic în copil? — Plecând dela principiul că „ceceace cunoști mai bine, iubești mai mult”.

Vom deșteptă iubirea de țară, descriind în culori vii pozițiunile sale pitorești, dulceața climei sale și fertilitatea solului său : acesta e obiectul geografiei. Pentru a mări încă efectul acestei descrieri, vom adăugă pe lângă hartă, diferite peisage și monumente ce pot captivă inima copilului. Studiul geografiei, care se mărginește numai la înșirarea numirilor de munți, râuri și orașe, pe lângă că se predă cu greu, nu-și îndeplinește rolul său educativ.

Iubirea de neam va tresălta la auzul faptelor mari ale strămoșilor noștri, la aflarea suferințelor ce au îndurat și a luptei îndelungate pe care au purtat-o

Geografia

până la ajungerea bunei stări economice și politice de care ne bucurăm astăzi. Se va aprinde în copil focul patriotismului, când va cunoaște obiceiurile și instituțiile strămoșilor săi, precum și doinele cu care își alinau ei durerile. În felul acesta trebuie predată istoria patriei în școlile primare măcar, dacă nu și în gimnazii, adresându-se mai mult inimii decât memoriei, făcând buni patrioți în loc de erudiție.

Deasemenea când ne vom cunoaște și înțelege limba îndeajuns, când fiecare cuvânt nu va fi un sunet mort, ci va deșteptă adevăratele imagini ce reprezintă, numai atunci vom putea gusta dulceața limbei și o vom întrebuința cu drag. Pentru a ajunge însă la aceasta, va trebui a pune în mâna copilului modele de ale scriitorilor însemnați, observând a le citi cu atențiune și a-și da seamă atât în întregimea lor cât și fiecare frasă deosebit, explicându-le cuvintele neînțelese, nu prin alte cuvinte, ci pe cât e cu putință prin conținutul lor. Vom deprinde dar copiii a simți bucățile cetite, a gusta oareșcum stilul lor, fără de care înțelegerea nu e complectă.

Progresul unei națiuni atârnă în bună parte de solidaritatea, de înțelegerea membrilor săi; în acest scop sunt stabilite legi după care să se reguleze libertatea fiecăruia după un principiu comun al libertății pentru toți, adevă hotărându-se drepturile și datoriile fiecăruia. E nevoie prin urmare a face cunoscut copilului principiul acestor legi, a le arăta rostul lor de a fi, cât și folosul ce-l aduc asigurând liniștea și progresul națiunei. Tot odată se va arăta forma de guvernământ a Statului și folosul său, care constă în a execută legile și a lucră pentru propășirea națiunei, explicându-se cu această ocaziune și rostul dărilor. Toate aceste cunoștinți constituiesc obiectul

unui studiu numit învățământul cetățenesc, al cărui scop e de a înlesni respectarea legii.

Dacă cunoașterea tradițiilor naționale e necesară pentru ațâțarea focului patriotic, cunoașterea legilor în momentul în care trăim e de trebuință la întreținerea acestei flacăre și la practicarea dreptății și iubirii între concetățeni. În clasele primare trebuie predat învățământul cetățenesc potrivit minții copilului. Se vor explica mai întâiu instituțiunile din comună, apoi instituțiunile județene și în urmă acele ale Statului.

Patriotismul mai poate fi cultivat cu ajutorul bucăților de citire, făcând să vibreze diferitele coarde, care dau naștere acestui simțământ complex. Fi-vom nevrednici de strămoșii noștri, de numele ce purtăm? Putem pierde fără de împotrivire independența ce cu atâtea jertfe ne-a fost cucerită? N'avem la rândul nostru datoria să luptăm pentru eliberarea fraților noștri subjuțați? În timp de pace nu trebuie oare să ne punem cu toții umăr la umăr pentru a contribui fiecare cu ce putem pentru propășirea țării noastre? Noi, care am împrumutat așa de mult dela civilizația și cultura apuseană, nu ne simțim oare datori ca să aducem partea noastră de contribuție pentru progresul civilizațiunii și culturai? N'avem oare o misiune umanitară în Orient, la gurile Dunărei? Povestirea faptelor mărețe ale eroilor noștri naționali și ale bărbaților noștri istorici, va înflăcăra dragostea de patrie și în acelaș timp va dezmorți toate energiile latente ale tinerilor, îndemnându-i să se pregătească a îndeplini cât mai bine rolul de cetățean și de Român.

„Mărirea și unitatea politică a Germaniei s'au pregătit în școale. Toată lumea cunoaște perioadele succesive ale acestei istorii, care începe cu ridicarea împotriva lui Napoleon în 1813. Profesorii, studenții, participară (la acest eveniment) cu un entuziasm a cărui

amintire este încă vie. Apoi timp de 50 de ani în universități, în gimnazii, în școala primară, prin asociațiuni, prin scrieri, prin poezii, prin cântece, spiritele fură umplute, inimele înflăcărate de ideea unităței germane: politica atinse acest de-al doilea scop în 1866 și 1870. Asistăm astăzi la priveliștea Germaniei triumfătoare care continuă să se supună acelorași inspirațiuni și să întrebuițeze aceleași mijloace, fie din cauză că-i greu de a întrerupe efectele unei impulsii date, fie din cauză că ea nu se consideră ajunsă la capătul efortărilor și cuceririlor sale...

„La puterea învățământului se adaugă aceea a amintirilor din viața școlară. Gimnaziul german își are serbări patriotice, printre care figură altă dată aniversarea bătăliei dela Leipzig, care e înlocuită astăzi cu serbarea Sedanului. Discursuri, povestiri, cântece slujesc să împrăpăteze în fiecare an amintirea acestei bătălii, bucuria zilei e sporită cu plimbări, exerciții gimnastice și jocuri...” (Bréal).

„Trebue să deșteptăm în copil, scrie profesorul Thilo, o mulțumire conștientă că aparține națiunii germane, iar nu alteia; el trebue să-și cante fericirea în ideea de a trăi după modelul nobililor săi înaintași”.

Învățământul german se îngrijește să înarmeze elevul nu numai pentru lupta vieței, dar și pentru lupta de întrecere dintre popoare.

Patriotismul trebue să fie stăpânit de rațiune pentru a nu degenera în șovinism. Principiile după care îl vom regula, față de celelalte națiuni, sunt aceleași ca principiile regulatorii a iubirei de familie față de concetățeni. Cine ar aproba de exemplu răpirea dreptului altora în folosul familiei sale? Tot astfel nu trebue aprobată răpirea drepturilor unei națiuni în folosul alteia. Și, din contra, cine n'ar desaproba pe acela care, văzând pe mama sa amenințată de un criminal, ar șede cu mâinile în șolduri? Aceeași datorie o are fiecare de a-și apăra Patria sa mamă în contra încălcărilor nelegiuite ale străinului.

E un obicei rău, la copii mai cu seamă, de a batjocori naționalitatea străină; educatoarea înțeleaptă va căuta să-i desvețe de această purtare uricioasă, care din glumă, cum e la început, se transformă cu

timpul într'o ură pasionată. De orice naționalitate ar fi cinevă, prin însuși faptul că e *om*, desprețuirea lui se reflectează și asupra bârfitorului; dar aceasta e și contra intereselor patriei, care are nevoie de liniștea și unirea tuturor locuitorilor săi.

Patriotismul bine înțeles nu poate fi decât în armonie cu interesele omenirii, după cum drepturile familiei nu sunt în contradicție cu acele ale națiunii. Mai mult încă, aceste grupe sunt necesare progresului, căci prin micimea razei lor și legătura mai strânsă a raporturilor, ațâță omul la lucru. Așa, de exemplu, dacă s'ar desființa familia, luându-se copiii a fi creșcuți în comun de către Stat, ar mai exista ardoarea neobosită a părinților la lucru? — Desigur că nu. Ei vor munci atât cât le trebuie pentru nevoile lor zilnice, bogații în mare parte nu vor mai lucra deloc, alții chiar se vor plictisi de viață, prin răpirea mângâierii și speranței ce și-o puneau în creșterea copiilor lor. Tot astfel și ideea de patrie e trebuincioasă pentru progresul omenirii: puțini sunt care pot îmbrățișa iubirea întregii omeniri; ori cine e însă în stare a-și iubi patria, cu care are atâtea legături și pe care o cunoaște, contribuind în acelaș timp cu porția sa de lucru la prosperarea ei. Națiunile, ca și indivizii, se concurează și caută să se întrecă una pe alta pe calea industriei, comerțului, științei, literelor și artelor: aceasta-i o puternică îndboldire înspre progresul comun.

IV. Mediocritățile științifice, când au ajuns la cunoașterea câtorva fenomene de pe pământ, au crezut că misterul a dispărut pentru inteligența omenească, că totul se explică dela sine și că, prin urmare, nu numai e nevoie de Dumnezeu! Același fenomen se observă și la unii elevi, care îndată ce au învățat explicarea fulgerului, tunetului și electricității, cred că cunosc ultimul cuvânt din cartea naturei! Savanții însă, acei cari își petrec viața lor întregă studiind natura, simt marginile științei peste care e cu neputință să treacă — și asemenea spicelor de

grâu pline, își pleacă nobila lor frunte în fața necunoscutului.

Stânca de care se vor lovi în totdeauna cercetările omenеști e *cauza primă*: care e originea materiei? Oricât și-ar frământa omul mintea, ori în ce chip ar întoarce-o, fie că ar presupune că Universul se datorește „întâmplărei”, fie că ar presupune niște „legi după care materia primitivă s'a ordonat în sisteme solare”, rămâne totuși aceeaș întrebare: de unde vine materia? Și cum materia nu a putut apare așa din senin — fiindcă mintea ne spune că din „nimic” nu se poate face „ceva” dela sine, cum pe de altă parte materia nu s'a putut crea pe sine — ceeace presupune că a existat dejă în momentul creațiunii sale, rămâne ipoteza intervenției unei puteri supranaturale.

Credința în Dumnezeu nu-i de natură a fi legitimată prin considerațiuni raționale. Existența divină nu poate fi demonstrată cu argumente, după cum nu poate fi constatată prin experiență. Tot astfel nici o experiență și nici un argument nu poate dovedi netemeinicia acestei credințe. În asemenea condițiuni omul cinstit și bun își zice: „cred în existența lui Dumnezeu, pentrucă am nevoie să cred în principiul binelui, am nevoie să cred că binele va triumfa în cele din urmă în univers”. Credința în Dumnezeu este prin urmare o necesitate morală. Cu multă pricepere a sufletului omenesc Mântuitorul ne povățuește: „crede și nu cercetă”.

Dacă răpim omului sentimentul religios, i-am paralizat în mare parte tendințele sale de a face bine, mai mult încă i-am sădit desnădejdea în vieață și i-am luat orice putere de muncă; căci, după cum zice proverbul, „cine lucrează, se roagă”. Credința insuflă omului putere la lucru: cu credința că va culege roade, plugarul răscolește pământul cu sudoarea frunței sale; cu credința de a câștiga, riscă ne-

gustorul averea sa ; în sfârșit, credința că va ajunge la țarm dă curaj marinarului a se aventura în largul mării.

Fără de sentimentul religios, universul ar fi o imensitate datorită întâmplărei, unde glasul omului s'ar pierde în pustiu și unde viața n'ar avea alt scop decât moartea ! Fără de credință, viața omului ar fi lipsită de farul strălucitor ce-o luminează în trecătoarea, dar conștiința ei stare pe pământ. Morala nu poate fi dar completă fără de sentimentul religios, care îi servește oareșcum de încoronare.

Pe de altă parte, religia se bazează pe morală ; fără de morală, religia nu e decât o superstiție ; fără de morală, omul pretins religios nu e decât un lingușitor, un solicitator al favoarei divine. Căci, prin religie, nu se înțelege practicarea cultului extern : a merge regulat la biserică și a ține cu sfințenie posturile ; — ci îngrijirea simțământului acela intern cu strictețe și evlavie, — cultul exterior ne exprimând decât nevoea imperioasă de a-l manifesta în afară.

Se ia drept om religios acela care se roagă cu smerenie aducând laudă bunului Dumnezeu, în timp ce, pe de altă parte, calcă glasul conștiinței sale, care îi arată legile divine ! Cea mai înaltă glorie ce stă în putința omului a o aduce lui Dumnezeu, e de a-și petrece viața după preceptele sănătoase ale rațiunii și de a căuta din ce în ce a deveni mai bun.

Grija zilei de mâine e cea mai prețioasă pâine cu care se poate hrăni sufletul oricărui muritor : ea îl previne de multe rele, îndepărtează spiritul dela ispitirile văzămătoare ale momentului și înobilează în cel mai înalt grad existența sa.

Sentimentul religios e acela care pune în comunicare omul cu Ființa Supremă. Acest sentiment se

găsește sub diferite forme în inima tuturor oamenilor; el apare la copil de îndată ce acesta începe a căuta să-și dea seamă de lumea înconjurătoare. „Mamă, cine a făcut soarele? cine a făcut păsărica care cântă atât de duios?” — întreabă el cu nerăbdare. „Bunul Dumnezeu” — i se răspunde. „Dar unde e Dumnezeu?” — întrerupe el arzând de curiozitate. „Sus în cer; el a făcut tot ce se vede și poate face orice voiește”. Și acestea zise se poate observa pe fața copilului impresia misteriosului.

Cum vom dezvoltă sentimentul religios la copil, acest sentiment care îi va servi de sprijin în viață? Înainte de vârsta școlii, ne vom mulțumi a-i arăta ordinea admirabilă ce domnește în natură, splendoarea zilei senine, delicateța și mirosul plăcut al florilor, cântecul duios al pasărilor: toate acestea în scop de a-i inspira dragoste pentru natură și încredere în legile lui Dumnezeu. De asemenea unele din precepte morale îi pot fi înfățișate în legătură cu sentimentul religios.

Dar cel mai nemerit mijloc de a-i da o idee despre Dumnezeu, este a-L compara cu un tată de familie: după cum tatăl poartă grija copiilor săi, pentru care aceștia la rândul lor îi datoresc respect și iubire, tot astfel Tatăl ceresc al tuturor oamenilor procură mijloacele la toți cu cea mai mare bunăvoință; în schimb suntem datori cu toții a-I păstra cea mai curată iubire și cel mai adânc respect în inimile noastre — lucrând din răputeri spre cea mai mare glorie a Creațiunii Sale.

Ajuns la vârsta școlii, copilul va învăța rugăciunea de toate zilele, îndemnându-l să o repete cu dragoste dimineața și seara înainte de culcare; ne vom păzi însă de a-i porunci aceasta: credința se inspiră, nu se impune. Ceeace trebuie să veghiem cu îngrijire,

e ca să nu profaneze ideile sfinte ; aceasta e condam-
nabil nu numai din punctul de vedere religios, ci și
acel al moralei și al demnității proprii a copilului.
Un mijloc de a preveni acest urât obicei, e de a-i
inspiră respectul și iubirea pentru lucrurile sfinte și
mai presus de toate pentru Dumnezeu. In acest scop
îi vom recomandă să nu facă prea mult uz de senti-
mentul religios și să nu pronunțe numele lui Dum-
nezeu decât în timpul rugăciunii, când trebuie să o
facă cu mare evlavie, căci prin repetirea deasă, res-
pectul se împuținează și gura odată deprinsă poate
asocia acest nume, care ne înalță sufletul până la
cer, îl poate asocia cu lucruri josnice.

Vom deschide inima copilului pentru simțimântul
religios, care dă un scop vieții și ațâță omul la fapte
bune.

In școala primară neputând predă dogmele Sfintei noastre Bi-
serici ortodoxe și pe de altă parte având une ori ca elevi copii de
alte confesiuni, ne vom mărgini la educația pietății, a simțimântului
religios și vom veghiă ca prin nimic nici noi nici elevii ortodocși
să nu jignim pe celelalte confesiuni religioase. De altfel esența re-
ligiunii noastre creștine este constituită din iubire pentru toți oa-
menii.

EDUCAȚIA VOINȚEI.

I. Favorizarea instinctelor și tendințelor bune, reprimarea celor rele. —

II. Voința copilului. — III. Intărirea și disciplinarea puterii de a voi.

1. *Instinctul curiozității.* — Ne-am ocupat despre curiozitatea la copii în educațiunea intelectuală; rămâne să considerăm acum acele manifestări ale acestui instinct care privesc educațiunea morală. Uneori copilul se arată curios fără să fie împins de dorința de a cunoaște, ci numai ca să-și găsească un mijloc de vorbă. Copilul nu suferă mult timp să tacă: pentru el monotonia e un chin și deaceia observăm la dânsul un neastâmpăr general sau o preocupățiune lăuntrică, când e nevoit să tacă — iar dacă e răsfățat, ne ametește cu o mulțime de întrebări fără de nici un rost. Pentru a combate această conrupere a curiozității, nu e bine să nu-i răspundem sau să-l pedepsim, ci vom căuta să înlăturăm în totdeauna cauza ce-i dă loc, adică uritul: cum vedem că începe cu astfel de întrebări, repede să-i găsim de joacă — „aa, dar tu nu te-ai jucat demult cu cutare jucărie” îi vom zice și îndată vom observa că fața sa se umple de bucurie — uitând de ceea ce ne întrebuse. Deasemenea nu trebuie ținut la masă până când se scoală toți, ci cum a mâncat să i se dea voie să se ducă; — în felul acesta am economisi obișnuitele observațiuni ce i se fac la masă pentru neastâmpăr și gălăgie.

2) O altă manifestare urită a curiozității e de a ascultă la ușa ceea ce se vorbește în odaie; desigur că nici în acest caz copilul nu caută să se instruească, mai mult încă, el știe că face o faptă urită — probă, rușinea ce o simte când e prins. Mijlocul cel mai nemerit

de a combate această manifestare bolnăvicioasă a curiozității, când se repetă, e de a chema copilul în odaie și a-l pune în genunchi să asculte convorbirea noastră.

Instinctul imitațiunii. — Încă din vechime se observase că copilul mic nu e decât o maimuță și un pagagal; această aplecare a naturei sale se datorește instinctului de imitațiune, care îl împinge să facă ceea ce a văzut pe alții făcând și să zică ceea ce a auzit vorbindu-se. În cei dintâiu ani ai copilului, instinctul imitațiunii se manifestează din cauza neștiinței sale; apoi din cauza iubirii ce o are pentru cei în mijlocul cărora crește; iar mai târziu, ceea ce îl împinge să imiteze pe cei mari, e dorința de a ajunge și el mare cât mai curând.

Așa dar, prima grijă ce trebuie să o avem e ca să nu aibă copilul decât exemple bune; apoi vom face apel la personalitatea lui în măsura în care crește — deprinzându-l să-și dea seamă în totdeauna de ceea ce face.

Instinctul proprietății. — Instinctul proprietății se arată foarte de timpuriu la copil, însă numai unilateral — în ceea ce îl privește pe sine. Copilul mic ține să i se respecte ce este al său, dar el nu respectă dreptul altuia și aceasta din cauză că el nu știe decât de plăcerile și durerile sale, nu și de ale altuia. Cu câtă căldură își apără dânsul lucrșorul său, — să ne gândim numai la tonul cu care spune: „acela e-al meu!” și la gesturile ce le face. Iar dacă îndrăznește cineva să nu-i pună îndată lucrul la loc, micul proprietar se face roș de mânie și țipă până când e ascultat.

Dar pe de altă parte el nu voește să știe de proprietatea altuia: cum a văzut o jucărie în mâna fratelui său mai mare, îndată o cere — începând a țipă „dai! dai!” până când se convertește cel mărișor a i-o da, sau până e împăcat cu altceva. În măsura în care crește însă copilul, începe a se desvolda câte puțin și simțământul dreptului de proprietate al altuia: așa vedem copiii care înapoiază îndată jucăria fratelui lor mai mic, dacă acesta se pune pe plâns.

Să deprindem copilul să fie strângător — căci in-

stinctul de proprietate nu cere numai apărarea în contra încălcărilor străine, ci și păstrarea în stare bună a lucrului avut : pagubele ce rezultă din neîn grijirea noastră nu trebuie să ne usture mai puțin decât cele care provin din încălcarea altora. Când copilul a ajuns să se folosească cu înțelepciune de instinctul proprietății sale, va fi înclinat prin însuși acest fapt să recunoască și să respecte bunul altuia.

Instinctul răsbunării. — Instinctul răsbunării, acela care împinge copilul să caute pedepsirea ființei reale sau imaginare pe care o presupune că i-a făcut vreun rău, se arată foarte violent la copil. Intr'adevăr, cu cât îi stă cuiva mai mult prin puțință să-și răsbune, cu atât se preocupă mai puțin de aceasta — căci știe că va găsi ori când ocaziune ; din contră, omul căruia nu-i stă prin puțință să-și răsbune, e chinuit groaznic — căci se cutremură gândindu-se că poate va muri nerăsbunat ; prin urmare copilul, care din fire e neputincios, trebuie să fie torturat amarnic de setea răsbunării și abia dacă găsește alinare cerând ajutorul altora.

Așa se explică pentru ce el nu se liniștește, când s'a lovit decât dacă batem lucrul care-i pare lui vinovat : a căzut jos, batem pietrele sau podelele ; s'a lovit de masă, batem colțul mesei : „na, na, bătaie !” — și ca prin farmec îi trece durerea. Iar dacă suferă vreun neajuns dela cineva din casă, aleargă gâfâind la mama sa, ca să-i spună să-l bată și nu tace, doamne păzește, până când nu se preface mama lui că bate pe cel ce i-a făcut rău. Tot astfel se explică satisfacerea ce o au cei mai mărișori când li se spune o poveste în care răul-făcător și-a primit răsplata.

Instinctul răsbunării ne amintește timpurile de sălbăticie a omului, deaceea e bine să căutăm a-l îmblânzi — iar nu să-l mai ațâțăm încă, după cum se practică în cele mai multe familii. În interesul fericirii copilului e nevoie să-l deprindem să-și stăpânească setea de răsbunare, care îi turbură pacea sufletească : să lase să treacă mai bine dela el, decât să fie veșnic emoționat — iar dacă cazul e mai greu, să apeleze la justiție și să aștepte în liniște îndreptățirea sa.

Tendința împrietenirii. — Copiii mici sunt priete-

noși din fire între dâșii : abia au făcut cunoștință și s'au împrietenit într'atâta încât le vine greu să se despărțiască. Jocurile în comun le plac mult mai bine decât șinguri ; — se mai ceartă ei, nu e vorbă, se mai supără câte puțin, — dar plăcerea ce o simt de a se jucă mai mulți la un loc e prea mare pentru ca să țină seamă de unele neajunsuri pe care le întâlnesc în acest fel de joc.

Prietenia copiilor e însă în genere trecătoare : ușor se împrietenesc, ușor se iau la ceartă sau se uită ; adevărata prietenie cere o concesiune reciprocă și copilul din fire nu e tocmai concesiv. Totuș se întâlnesc copii, care din cauza împrejurărilor și a potrivirii de caracter, leagă între ei un prieteșug temeinic care ține toată viața lor.

Tendința luării în răs. — Foarte mulți copii au aplecarea de a râde de defectele fizice sau de condițiunile de naștere ale altora : la școală mai nu e copil care să nu aibă câte o poreclă. Această tendință nemenească provine fie din răutate, fie numai din gustul de a zeflemesi ; în amândouă cazurile însă ea rănește sufletul celui ce se vede luat în răs și aceasta cu atât mai mult, cu cât porecla se potrivește mai bine defectului ce-l are.

Vom căută să combatem pe cât e cu putință această apucătură sălbatecă, netolerând niciodată unui copil să râdă de altul în fața noastră și explicându-i că de regulă nimeni nu-i vinovat de cusururile fizice, pe care le are și chiar atunci când acestea provin din vina lui — nu din naștere, e pedepsit el deajuns, așa încât nu mai e nevoie să fie ridiculizat ; cusururile fizice mai pot proveni și din accidente, nenorociri, cari se pot întâmplă oricui ; în sfârșit vom face pe copil să simtă dreptatea zicătoarei : „ce ție nu-ți place, altuia nu face”.

II. Voința este dintre toate stările sufletești aceea care poartă mai mult pecetea personalității cuivă : voința este omul. Un act de voință trebuie să aparțină în întregime persoanei care l'a hotărât, adică să nu fie silit nici măcar îndemnat de un altul.

Actul de voință trebuie să decurgă din propriul îndemn al cuivă și să fie executat în felul său de a înțelege și a simți : numai atunci aduce după sine merit sau pedeapsă.

Din cele spuse e ușor de ghicit că copilul nu poate să aibă voință : îi lipsește inteligența trebuincioasă, îi lipsește și îndemnul de sine. El este jucăria împrejurărilor, e condus mai mult decât se conduce singur și chiar când pare a-și da seamă de actele sale, încă fantazia sa e în joc.

Nu tăgăduim că copilul nu săvârșește acte voluntare ; însă dacă cercetăm cu luare aminte isvorul actelor sale, găsim că ele sunt provocate fie de o trebuință imperioasă, de o dorință oarbă sau de un capriciu trecător : actele voluntare ale copilului nu sunt urmarea unei deliberări, unei chibzuieli. Dar după cum atenția voluntară se desvoltă treptat din atenția spontană, tot așa voința chibzuită se altoește pe voința primitivă a copilului, pe voința impulsivă, dacă o putem numi astfel.

III. Pentru a educa voința copilului vom căuta să sporim, să întărim energia din care se constituie voința și apoi treptat s'o disciplinăm, s'o îndiguim, s'o deprindem să se canalizeze după normele rațiunei. E știut de toți că actele voluntare dau naștere prin repetirea lor unor deprinderi ; dar se poate forma tot astfel *deprinderea de a voi*, adică de a avea o atitudine trează, energetică, activă față de impresiunile pe care le primești, în loc de a reacționa în mod pasiv ; tot astfel îți poți forma cu timpul deprinderea de a voi cu chibzuință, adică după o deliberare temeinică din care hotărîrea să rezulte în plină cunoștință de cauză.

Prin urmare vom începe prin a respecta pe cât e cu putință spontaneitatea copilului. Nu-i vom im-

pune voința noastră decât atunci când am epuizat toate mijloacele educative și când e în primejdie sănătatea sau caracterul copilului. Pe cât e cu puțință trebuie să facem pe copil să simtă necesitatea însăși a lucrurilor, în sfatul pe care i-l dăm, iar nu voința noastră. În nici într'un caz nu-i bine să luptăm împotriva voinței copilului cu intenția de a o înfrânge, căci sau îl facem încăpățânat sau îl facem incapabil să se conducă singur.

Încăpățânarea copilului provine în totdeauna dintr'o creștere rea. Copilul mic de tot *pare numai* că e încăpățânat, când stăruie într'o anumită atitudine: în realitate însă pricina este simplitatea mecanismului său sufletesc, care-l face să fie complect stăpânit de o senzație, de o imagine, excitându-i o dorință stăruitoare. Cu puțină abilitate educatorul va distra atenția copilului dela acea impresie sau îi va deriva dorința spre alt obiect.

Tot așa de rău ar fi dacă am cedă în totdeauna voinței copilului, răsfățându-l. În cazul acesta întărim voința impulsivă a copilului, adică înclinațiile, dorințele și capriciile lui, care devin din ce în ce mai active, mai nesățioase și mai tiranice. În timp ce dacă îi rezistăm la nevoie, motivând împotrivirea noastră, tăiem din puterea acestor impulsuni și deprindem copilul cu timpul să le reziste el însuși.

„Părinții se înșeală de obicei refuzând copiilor tot ceea ce dâșii cer. E absurd să li se refuze fără de motiv ceea ce dâșii așteaptă dela bunătatea părinților lor. Dar, pe de altă parte, stricăm copii făcând tot ce dâșii vor.” (Kant).

Vom da copilului prilejul să-și exerciteze cât mai des voința, lăsându-i o inițiativă și o libertate din ce în ce mai mare, pe măsură ce devine în stare să se călăuzească singur. Îi vom mai da prilejul să se stăpânească pe sine însuși, să-și înfrângă dorințele,

să reziste îndemnurilor momentului, să se deprindă a considera diferitele acțiuni posibile într'o anumită împrejurare, să mediteze asupra urmărilor fiecăreia din ele și să se hotărască pentru acțiunea pe care o judecă mai bună.

E o mare dibăcie a ști nu numai să dai povește bune, dar și cum să le dai. Copilul trebuie condus în așa fel încât să nu fie constrâns de loc și să i se pară că lucrează de buna lui voie. Mai e nevoie apoi să deprindem copilul să nu vadă în povește o voință a părinților, ci un ordin al rațiunii pe care și l-ar impune el singur, dacă ar avea inteligența mai dezvoltată: capriciul și arbitrarul trebuie cu totul înlăturat. Trebuie să facem pe copii să înțeleagă că nu urmărim decât binele lor, că ei n'ar fi putut crește fără de ajutorul nostru și că în sfârșit, e o datorie pentru noi de a-i povățui și a-i îndruma pe calea cea bună.

Le vom arăta că părinții sunt răspunzători înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de felul cum își cresc copiii: când un copil e rău, nu pe dânsul îl învinovățește lumea, ci pe părinți — zicând că „e rău crescut”; legea pedepsește deasemenea părinții pentru pagubele aduse altora de către copiii lor. Le vom arăta că dacă se poartă bine, se bucură de libertate, căci nu au nevoie să fie supraveghiați nici constrânși și pe de altă parte și noi suntem mulțumiți. Dar nu numai atât, mai trebuie să le prebăm că într'adevăr numai interesul lor ne preocupă în poveștele ce le dăm și pentru aceasta e nevoie ca să ne conformăm fapta cu vorba.

Afară de aceasta ne vom păzi de a da copilului prea multe sfaturi de odată; astfel înăbușim într'însul orice germen de personalitate, sau îl facem îndărătnic. Poate că însușirea cea mai prețioasă a unui educator e să aibă răbdare de câte ori trebuie. Așa,

de exemplu, pentru ce sunt ocărăți copiii în general? — Pentru că fac zgomot, pentru că își tăvălesc hainele și alte nimicuri de acestea. „Să nu mai dea Dumnezeu așa copil, toată ziua trebuie să stai cu gura pe el” — zice o mamă care se pretinde că știe să dea educație. Și idealul educației ei ar fi ca copilul să se învețe să mănânce frumos, să-și păstreze bine hainele și să-și petreacă ziua ca o statuie! Ei bine, aceasta numai educație nu e, ba tocmai contrarul educației.

Ce să mai zicem de părinții, care pare că găesc o plăcere contrazicând copilul și cred că își întemeiază mai bine autoritatea, impunându-i voința lor! Autoritatea care impune jugul fără de nici o condiție nu poate fi temeinică, căci așa e firea omului, care se arată încă din copilărie: duce orice greutate numai să știe pentru ce. De altfel e dureros să constatăm că o astfel de sistemă să aibă loc între părinți și copii.

Să se arate dar motivele pentru care se dă o povață copilului, să i se dovedească că îl îndemnăm la aceasta, nu pentru că așa voim noi, ci pentru că așa e bine să facă. Și când copilul se va convinge despre aceasta, va căpăta încredere în părinți și atunci cu iubire și cu inima deschisă va veni să le ceară sfatul ori de câte ori va simți nevoie.

Mai trebuie apoi să încurajăm inițiativa copilului, primind unele din părerile lui, chiar dacă s'ar găsi și altele mai bune. După cum ajutăm copilul să umble, ținându-l de mână, tot așa e nevoie să-l ajutăm în primele sale încercări de voință, căci altfel cu greu va ajunge să o căpete prin el însuși.

Odată ce am ajuns să-i desvoltăm îndemnul de sine, mai e nevoie să-l facem să aibă și puțină încredere în el însuși. În acest scop îl vom deprinde să se gândească singur bine înainte de a începe să facă ceva și numai când vede că nu poate reuși, să se

roage de un altul să-i spună, căci „cine întreabă de două ori, nu greșește niciodată”. În sfârșit îi vom întipări ideea că chiar dacă greșește nu trebuie să se descurajeze, căci greșeala făcută de copil se poate îndrepta și că numai atunci este într'adevăr vinovat, când a greșit cu intenție sau când nu s'a gândit la ceea ce face.

Când într'adevăr am izbutit să desvoltăm simțul de demnitate al copilului, să desvoltăm îndemnul de sine și să-l deprindem să se gândească în totdeauna înainte de a hotărî ceva, putem fi siguri că am cultivat în deajuns terenul voinței.

„Adesea profesorul întâlnește în clasă un tip anormal de voință, „voința rebelă”. Unii copii, când nu izbutesc să facă un lucru din capul locului, rămân în totul neputincioși să-l facă apoi; ei devin în toată puterea cuvântului incapabili să înțeleagă, dacă au de a face cu o problemă intelectuală sau să execute o acțiune exterioară cât timp ține inhibițiunea (oprirea provenită dintr'o idee sau emoțiune). În genere acești copii sunt socotiți vinovați și-i pedepsim; sau dacă nu, profesorul opune voința sa aceleia a școlarului și consideră că aceasta din urmă trebuie să fie înfrântă...

„În situația descrisă mai sus, când copilul e supus unei tensiuni și unei puternice excitațiuni lăuntrice e mai bine, în 19 cazuri din 20, a vedea un caz patologic decât un caz de vinovăție morală... Rolul profesorului va consista în a-l face să uite greutatea care-l oprește... Tot așa procedăm cu un cal îndărătnic: îi distragem atențiunea, îi frecăm urechile sau nările, îl facem să ocolească drumul și astfel îl conducem în locul voit, ceea ce n'am fi putut face cu lovituri de biciu.” (James).

Voința omului în genere și a copilului în special poate avea numeroase cusururi. Voința poate fi ne-chibzuită. Copilul mai ales se hotărăște repede, înainte de a se gândi la urmările faptei pe care o săvârșește. Adesea nu-i lipsește experiența lucrului, dar nu se gândește: e ușuratec, zglobiu. Un defect opus, care nu prea se întâlnește la copii, este nehotărîrea. Nehotărîrea copilului nu provine însă din greutatea

de a cântări motivele *pro* și *contra*, ci din apatie, din slăbiciune, din indiferență. Când un asemenea copil ne cere sfatul, trebuie să i-l dăm cu dragă inimă, dar să-l încurajăm ca pe viitor să se hotărască singur în împrejurările banale, căci cine nu se hotărăște singur la timp se lasă târît de împrejurări.

Unii copii sunt *schimbători*, nu-și păstrează hotărârile luate; alții sunt *încăpățânați*, stăruiesc în hotărârea lor chiar când văd că greșesc. În sfârșit unii copii sunt *timizi*; cea mai mică greutate le pare un obstacol de neînving; alții sunt *îndrăzneți*, nu-și dau seamă de pericolul la care se expun. În educarea voinței copilului vom veghea să evităm sau să combatem oricare din aceste cusururi.

Voința copilului se poate educa nu numai în familie dar și la școală. Acasă copilul are de regulă mai multă libertate, mai multă inițiativă; la școală însă vine în contact cu camarazi de aceeași vârstă ca dânsul, așa încât are mai mult prilej să-și manifesteze energia voluntară; afară de aceasta e supus unei disciplini mai riguroase, care cu timpul îl deprinde să se disciplineze pe el însuși.

PEDEPSE ȘI RECOMPENSE.

I. Mobilele la care facem apel în aplicarea pedepselor și recompenselor. — II. Pedepse ca urmări naturale ale faptelor. — III. Principii generale în aplicarea pedepselor și recompenselor. Pedepse anti-pedagogice.

I. Știm că omul lucrează fie dintr'o aplecare naturală, fie din îndemnul unei deprinderi pe care și-a format-o, fie în sfârșit cu voință. Până acum ne-am ocupat cu educația apucăturilor naturale ale copilului cât și cu mijloacele de întărire ale voinței în general ; rămâne să studiem cum putem desvoltă în special buna voință și apoi cum se pot formă bunele deprinderi.

Idealul educațiunei ar fi ca numai prin vorbă să deștepte în copil simțimântul de perfecționarea lui însuși și de bunăvoință către semenii săi ; din nefericire însă nici educatorii nu sunt preparați în deajuns pentru aceasta și nici mulți copii nu ar fi așa de simțitori. Trebuie multă dibăcie ca să ajungă cinevă să infiltreze aceste simțiminte copilului chiar în mod practic și aplicabile numai în sfera activității sale — și încă e cu putință să se găsească cazuri în care dibăcia cea mai isteată unită cu o răbdare îngerească să nu fie în deajuns.

Ce este de făcut în asemenea cazuri? — Acea ce se practică pe o scară mai întinsă decât ar fi nevoie : *pedeapsa și recompensa*. Rațiunea pedepsei e cunoscută aproape de toți părinții, deși cele mai de multe

ori nu e ținută în seamă; cine n'a auzit spunându-se copilului: „să nu-mi bănuiești, când te-ai face mare, de ce nu te-am bătut”.

Rațiunea pedepsei e prin urmare aceasta: copilul e neștiutor și neprevăzător — lăsându-l dar să calce legile naturale, l-am expune la pedepsele prea aspre ale naturii, pe de altă parte lăsându-l să calce legile morale, i-am compromite viitorul. Datoria noastră e să-i punem în vedere toate aceste, potrivit minții sale, dar dacă constatăm că vorba noastră răsună în pustiu, suntem *nevoiți* a recurge la mijloace mai simțitoare, pentru a preîntâmpina răul și a-l îndemna la bine.

Mobilele la care facem apel în aplicarea pedepselor și recompenselor sunt de două ordine: de ordine fizică și de ordine morală — după cum se exercitează asupra simțurilor sau asupra sentimentelor.

Mobilele de ordine fizică. — Principiul după care vom alege mijloacele de a influența pe cale fizică voința copilului constă în a-l lipsi pentru câtva timp de un bun ce-i aduce plăcere, sau a-i impune direct o durere — iar ca răsplată, a-i procura o plăcere deosebită. Călăuziți de acest principiu putem găsi mijloacele cele mai nemerite de pedeapsă și recompensă. Să cercetăm dar mai întâiu care sunt factorii ce produc copilului plăcere; îi găsim în număr de trei: hrană, îmbrăcăminte și joc.

Hrana este cea dintâiu trebuință a omului, fiindcă întreține însuși actul vieții sale. Stomacul când nu primește la timpul obișnuit alimente, produce o senzațiune foarte neplăcută numită foame, senzațiune care prelungindu-se, ajunge să fie supărătoare, iar în cele din urmă, când și proviziunea de sucuri din sânge e pe sfârșite, nevoea de hrană devine dureroasă și scoate omul din simțiri — îndemnându-l să mun-

cească sau să fure. Copilul este foarte simțitor la foame, fiindcă el nu e în stare să și-o stăpânească câtuși de puțin; cine nu cunoaște „foamea neîmplănită a școlarului” care cum lasă geanta din mână, aleargă la dulapul cu pâine și nu găsește de loc timp să răspundă dacă a fost ascultat sau nu.

Oprirea dela masă e dar un bun mijloc de pedeapsă în mâna părinților și mai cu seamă a profesorilor, căci pe deoparte sănătatea și demnitatea copilului nu e vătămată câtuși de puțin, iar pe de altă parte foamea influențează foarte mult asupra lui. Din contra, ca mijloc de recompensă i se poate da fructe deosebite și prăjituri — după care se bat toți copiii.

Îmbrăcămintea aduce deasemenea copilului plăcere și durere: ziua în care i se cumpără un rând de haine e pentru dânsul o sărbătoare, iar când e nevoit să umble cu haine rupte e plin de mâhnire (presupunând că nu e deprins cu astfel de îmbrăcăminte); îmbrăcămintea poate dar servi deasemenea ca un mijloc de pedeapsă și recompensă.

Jocul e pentru copil o coardă mai simțitoare decât îmbrăcămintea și pentru unii din ei tot așa de simțitoare ca hrana. Nemișcarea și urâtul chinuesc amar-nic pe copil; ca pedeapsă, îl vom putea ține dar în picioare, în genunchi sau închis numai în casă, iar ca recompensă îi vom lăsa deplină libertate să se joace, îi vom cumpăra jucării, etc.

În sfârșit, ca mijloace fizice de pedeapsă mai pot fi întrebuințate: îndreptarea greșelei de către copil când e cu puțință, munca silită, piperul pe limbă pentru vorbele urâte și în ultima resursă: linia.

Mobilele de ordine morală. — O a doua cale pe care o putem întrebuința spre a îndepărta copilul de rău și a-l îndemna la bine e calea sentimentală. Copilul simte plăcere nu numai când i se dă o prăjitură, dar

și când e lăudat; deasemenea e trist nu numai după ce a fost bătut, dar și după ce a fost muștrat.

Influența mobilelor de ordine morală asupra copilului se explică atât prin egoism cât și într'o măsură mai mică care crește cu etatea sa — prin simpatie. Copilul e mai simțitor pentru demnitatea sa decât se crede; lăudându-l, el se îngâmă, căci vede demnitatea sa ridicată în ochii noștri; din contra, muștrându-l, el se vede umilit și se întristează până în adâncul sufletului său.

Cu cât copilul crește și cu cât relațiunile dintre el și părinți sau profesori sunt mai strânse, cu atât și lauda sau muștrarea au o mai mare influență asupra sa, căci se exercitează și pe o altă cale, prin simpatie. Am văzut o copilă de 6 ani, care nu numai că se sforță să aducă cele trebuincioase mamei sale bolnave în pat, dar dedeă o atenție, neobișnuită la această vârstă, mersului și vorbirei sale — pentru ca nimic să nu o supere: căci o muștrare venită din partea ființei sale iubite și încă într'o asemenea împrejurare i-ar fi sângerat inima. De asemenea unii copii învață numai din iubire către profesor, aceasta din cauză că lauda și stima venită din partea persoanei iubite, le umple inima de bucurie. În al treilea rând vine influența laudei sau a desaprobării din partea societății în mijlocul căreia trăește: dacă copilul aude vorbindu-se numai de bine despre el, e însuflețit și mai mult pe calea binelui; din contra, dacă vede că e arătat cu degetul, se simte mâhnit și îi vine greu să mai dea ochi cu lumea.

Prin urmare resorturile sentimentale nu numai că pot fi întrebuințate ca mijloace de pedeapsă și recompensă, dar trebuiesc chiar întrebuințate în primul loc — și numai când vedem că în felul acesta nu ajungem la nici un rezultat, numai atunci suntem nevoiți

„a o întoarce pe foaea cealaltă”. Când numai o căutătură e de ajuns sau când nu e nevoie decât un semn, să nu întrebuițăm mai mult; ar fi și păcat, o crimă pedagogică chiar, de a umblă cu răul față de un copil simțitor, care ar putea înțelege și cu binele.

II. Oricât ne-am silii să facem pe copil să înțeleagă că nu urmărim decât binele său chiar când îl pedepsim, tot rămâne în el o umbră de îndoială că ar fi la mijloc voința noastră mai mult decât rațiunea lucrurilor. În felul acesta s'ar înăspri relațiunile între copii și părinți — și noi știm că fără de iubire și încredere nu e cu putință educațiunea. E nevoie dar ca în împrejurările în care fapta copilului își atrage o urmare momentană și puțin vătămătoare, să n'o înlăturăm prin aplicarea unei pedepse de a noastră, ci să lăsăm copilul să sufere urmările propriei sale greșeli: acesta e sistemul pedepselor naturale.

Aplicarea acestui sistem de pedeapsă e mărginită; a căută să-i întindem hotarele, ar însemna să lăsăm copilul în voea soartei — ceeace numai educație n'ar fi; însă orice faptă care ar avea o urmare momentană și puțin vătămătoare trebuie să cadă în domeniul acestui sistem — și acest fel de cazuri sunt mai dese decât s'ar părea la prima vedere, ba în cele mai multe familii formează aproape singurul obiect al pedepselor părintești.

Să luăm câteva exemple din cele care se petrec aproape zilnic, pentru a vedea cum se poate aplica sistemul pedepselor naturale:

Un copil vine dela joc cu hainele feștelite, cu ghețele pline de praf și cu mâinile mânjite; vine însă cu un aer triumfător, căci a făcut multă vânzare ca precupeț sau a mânuit bine mingea; dar nu apucă bine să istorisească mamei sale succesul lui, căci spre cea mai amară desnădejde, e întrerupt aplicându-i-se

pe nerăsuflăte întreaga serie a animalelor patrupeze, ba pe deasupra și o încălzire a urechilor. Care e rezultatul? — Părintele s'a turburat, încât cu greu își mai vine în fire, își blestemă copilul și se blestemă și pe sine; iar pentru copil, ce prăpastie între starea sufletească cu care a intrat în casă și cea cu care a fost primit! Și la urma urmelor copilul se așează la masă în acelaș hal, ba încă și posomorît. Ce recomandă pedagogia în asemenea cazuri? — Recomandă ca părintele să asculte mai întâiu cu bunăvoință bravurile copilului, atrăgându-i atenția asupra felului de joc care ar fi periculos — și apoi să-i spună cu blândețe să-și curețe hainele și să se spele pe mâini. Am înlăturat scenele neplăcute și nepedagogice de odinioară și pedealtă parte greșala e în întregime îndreptată. Chiar dacă s'ar întâmplă ca copilul să nu voiască să-și îndrepte greșeala — să se curețe pe haine și să se spele pe mâini — încă nu trebuie să se schimbe tactica, „să se întoarcă cojocul”, ci cu acelaș umor i se va spune că nu e primit la masă sau i se va pune în vedere că a doua zi nu va mai fi lăsat să se joace, explicându-i că nu e drept ca altul să se ostenească pentru a îndreptă urmele jocului său; părintele va trebui să se țină de cuvânt cu orice preț, afară numai dacă i se promite solemn că nu va mai repetă îndărătnicia.

Să luăm acum un caz care se întâmplă adesea în timpul iernei. Copilul fiind neliniștit, din cauză că n'are unde sburdă, după ce s'a săturat privind cum ninge și după ce s'a mai învărtit puțin prin casă, își găsește de joc focul: ia o surcică, sau dacă are la îndemână, o bucată de hârtie și o aprinde „voind să facă luminație”. În zadar i se spune și mai cu binișorul și mai aspru, în zadar se atribuie acestui fel de joc superstiții caraghioase, căci copilul rămâne nedumerit; atunci mama enervată „pierderăbdarea” se năpustește asupra lui, îi smulge din mână surcica sau hârtia și îi mai dă vreo câteva „de cheltuială”. Care e rezultatul? — Mama s'a necăjit asupra „dra-cilor de ploduri”, iar copilul plânge și se vaietă că nu e lăsat „să facă luminație” și când apoi se va găsi odată în largul său, va izbuti într'adevăr să facă o

iluminație frumoasă, arzând covorul depe jos — dacă nu și haina depe dânsul.

Ce recomandă pedagogia în asemenea cazuri? — Recomandă ca mama să prevină copilul de pericolul la care se expune umblând cu focul, iar nu să-i umple capul cu superstiții grosolane; dacă vede că copilul tot nu se îndură să lepede hârtia aprinsă din mână, să-l lase în pace și să aibă răbdare până când flacăra îi va ajunge la degete. Și iată-l atunci cum aleargă cu brațele deschise la mama sa, cerându-i fierbinte jutor! Mama păstrând același sânge rece, va căută să-l lege la deget fără să scoată o singură vorbă din gură, căci nu poate fi mai grozavă muștrare pentru un om decât tăcerea: când cineva e ocărit pentru o greșală, își impută mai puțin sie-și, căci „și-a luat plata” și cu cât e ocărit mai mult, cu atât se simte mai ușurat; aceeași observație se aplică și copilului cel mai rău crescut, cu toate că într’o măsură mai mică; se va lăsa dar copilul să se izbăvească singur de greșeala făcută și să zică din propriul său îndemn că „mama are dreptate”; în felul acesta, el nu numai că e apărat în viitor de a se arde mai rău, dar capătă încredere în mama sa și o iubește mai mult încă — gata fiind a o ascultă în alte împrejurări.

Dacă pentru îndreptarea actelor copilărești, n’am întrebuințat decât pedepsele noastre, am văzut că întâiul rău ce ar urmă ar fi o *slăbire a raporturilor dintre părinți și copii*: părinții se arată nemulțumiți pe față, iar copiii cârtesc prin dos. Și nu putem zice că copiii nu au dreptate: a-i ocări și pentru ce trebuie și pentru ce nu trebuie, a fi cât e ziua de mare cu gura pe dâșii și de multe ori a le da mai multă bătaie decât mâncare, e o vieață de chinuri.

Dar mai sunt și alte considerații, care ne hotărăsc să nu întrebuințăm decât acest sistem de pedeapsă, în cazurile ce intră în domeniul său. Așa, în cazurile de felul exemplului întâiu, adică în acelea în care greșeala se poate îndrepta îndată, ar fi să *lipsim co-*

pilul de învățatura folositoare în viață de a-și îndrepta singur greșelile, dacă am întrebuința metoda obișnuită, care consistă în a-și lua asupra-și osteneala de a îndrepta greșala copilului și în schimb a-l pedepsi, ca să nu ne mai dea asemenea lucru pe viitor. Nu e nevoie să mai arătăm că acest procedeu e cu totul nepedagogic : observațiile făcute cu ocaziunea analizării exemplului întâiu se aplică la toate cazurile de același fel ; dacă mai spunem că însuși obiectul pedepsei e absurd, atunci am caracterizat în deajuns sistemul pedepselor părintești : căci cum am voi ca copilul să se joace pe afară fără să se feștească sau să se joace prin casă fără să face răscoală ? Bunul simț ne spune să-l lăsăm să facă și una și alta cu condiție numai ca la sfârșitul jocului să îndrepte totul.

În cazurile de felul exemplului al doilea, *se lipsește copilul de a lua cunoștință directă despre proprietățile unor lucruri înconjurătoare și în același timp lipsim și de deprinderea cu legea cauzalității în natură.* „Nu pune mâna că te frige”, „nu pune mâna că te arde”, „nu pune mâna că te uzi” acestea sunt frazele care se repetă de sute de ori în familie. Nu ne putem explica cum un lucru așa de simplu nu e înțeles de părinți : ce poate însemna pentru un copil cuvintele : „frige”, „arde”, „ustură” cât timp el nu s'a fript nici odată ? — Să se lase dar copilul să se frigă și să se opărească cât timp e sub ochii părinților pentru a preîntâmpina nenorocirile ce s'ar putea întâmpla când copilul ar fi singur. Și în acelaș timp ce lecție frumoasă ar primi din partea naturei și cât de prevăzător va fi în viitor !

Însfârșit mai e considerația că după ce copilul ese de sub supravegherea părinților el *nu întâlnește în lume decât pedepse ca urmări naturale ale faptelor sale.*

Din înlănțuit și supus ce eră, ajunge de odată liber ; de sigur că i se va întâmplă ceeace s'ar petrece când i s'ar da drumul unei păsări închisă de mică în colivie : nu va putea zbură. Deprins să fie hățuit și cârmuit la fiecare pas, el nu va fi în stare să se conducă cum se cade în vieață, ci se va lăsa în voea întâmplărei.

III. Rămâne să ne ocupăm cu principiile generale de care trebuie să ne călăuzim în aplicarea pedepselor și recompenselor, adică *ce* trebuie să se pedepsească și să se recompenseze și *cum* trebuie să se pedepsească și să se recompenseze.

Cu părere de rău trebuie să constatăm că unii părinți pedepsesc copilul nu numai în cazurile în care ar fi fost mai bine să-l fi lăsat să sufere urmarea firească a faptei sale, dar și în cazuri când pedeapsa nu e îndreptățită câtuși de puțin.

Să cităm vreo câteva exemple de acest fel de pedepse antipedagogice :

E un obicei barbar, pe care poate fiecare din noi a avut neplăcerea să-l observe, acela de a zgâlțîi copilul de cap, când nu vrea să tacă cu nici un preț. Mai de grabă am preferi să se îndepărteze copilul din acea odaie, dacă educatorul nu poate suferi plânsul, decât să se facă ridicol sau odios.

Un alt exemplu. S'a pierdut un lucru în odaie ; copilul îl găsește, se joacă cu el și-l strică sau îl pierde la rîndul lui prin curte. E oare un caz de pedeapsă ? Ce vină se poate găsi unui copil mic, care ia un lucru depe jos și-l pierde sau îl strică ? E destul de cuminte el dacă nu ia și lucruri după masă. — Vina e a celui ce a pierdut lucrul fără să observe sau fără să se grăbească să-l caute. Mai mult încă, nu trebuie lăsat la îndemâna copilului mic ceeace s'ar putea strică sau l-ar putea vătămă.

Alt exemplu. Un copil jucându-se pe lângă vatră, a vărsat oala cu apă fierbinte și s'a opărit, sau împiedecându-se de covor cade jos, sau deschizând ușa

lovește în cap pe fratele său ce se jucă jos lângă ușă ; în toate aceste cazuri și în altele asemenea, copilul e luat de obicei la bătaie. Unde-i este vina ? Intru cât îi vinovat el că a lovit pe fratele său cu ușa ? a avut el intenție să-l lovească, sau cel puțin poate fi învinuit de neglijență ? De loc. Vina este a celuia care s'a pus lângă ușă, sau dacă copilul e prea mic, vina e a părintelui, care l-a lăsat să se joace pe lângă ușă. Deasemenea, întrucât e copilul vinovat că s'a împiedecat de covor ? „Trebuie să se învețe să umble frumos prin casă” — ni se va răspunde. Admitem ; dar oare nu și-a luat îndeajuns plata ? Credem că după vreo câteva căzături nu va deveni dela sine mai atent ? — Tot astfel în cazul când ar vărsa oala cu apă fierbinte și s'ar opări. Să presupunem chiar că i s'a spus nu numai odată, dar de mai multe ori, să nu se mai învârtească pe lângă vatră ; ei bine, păcatul suferinței îl împingea, sau poate chiar toată bucutăria se reducea la vatră. Ce trebuie să facă mama ? Trebuie să mute oala mai în fund și nimic mai mult. N'a făcut'o și copilul s'a opărit. Nu și-a primit el oare destulă pedeapsă din partea naturei nemiloase și mai eră nevoie pe deasupra de o pedeapsă omească ?

Să trecem acum la pedepsele ce se dau în școala primară. Pentru ce se pedepsește în școlile primare ? Pentru neînvățătură și pentru indisciplină. Ori pedepsele pentru neînvățătură sunt cu totul nepedagogice. Repetăm că în școala primară copilul trebuie să plece cu lecția știută din clasă ; cel mult i se poate cere să scrie acasă restul pe care nu l'a mântuit la școală. În asemenea condițiune, neștiința copilului se poate explica pe trei căi : 1) ori învățătorul nu are metodă bună, 2) ori școlarul nu e atent, ori 3) inteligența sa e cu totul mărginită — în care caz nu e nimeni de vină.

Dacă cauza e că învățătorul nu are metodă bună

de predare, nu ar fi numai nepedagogic dar și neomește a pedepsi pe copiii ce nu știu lecțiile. Invățătorul bun trebuie să aibă în vedere în totdeauna mediocritatea clasei sau chiar și ceva mai jos pentru a explica cât mai lămurit. Dacă cauza e lipsa de atenție a școlarului, atunci de sigur că el este vinovat și merită a fi pedepsit. Dar să facem o importantă deosebire: știm că atențiunea e un produs al minții coapte și ca atare copilul uneori nu va fi atent nu pentru că nu vrea, dar pentru că nu poate. Un copil nu poate fi atent când n'aude bine, nu vede bine sau are o inteligență mărginită; în asemenea cazuri nu numai că nu poate fi vorba de pedeapsă, ci trebuie compătimit și așezat în banca cea dintâiu.

Copilului din școala primară nu i se poate cere decât manifestări exterioare de atenție, atenția lăuntrică trebuie câștigată prin dibăcia institutorului. Când un copil își găsește zilnic de joacă cu mâna pe sub bancă sau îi place să înghiontească vecinii, de sigur că merită pedeapsă; ținerea în picioare sau punerea în genunchi e cea mai nemerită pedeapsă în asemenea cazuri. Dacă e nevoie de bătaie, atunci să nu se aplice niciodată în timpul clasei, ci în totdeauna la sfârșit; în felul acesta, pe lângă că institutorul și clasa nu se turbură, dar și vinovatul e pedepsit mai amarnic, prin frica cu care așteaptă momentul suferinței.

Din analiza exemplelor de pedepse antipedagogice enumerate până acum, deducem că *ceeace merită pedeapsă e reaua intențiune, actele de rea voință, precum și neglijența repetată.*

Chestiunea despre ceeace trebuie să se recompenseze la un copil, merită tot atâta importanță ca și precedentă. Intr'adevăr, scopul recompenselor în pedagogie nu e atât de a răsplăti o faptă bună, cât de

a îmboldi copilul să înainteze pe calea binelui; recompensele care nu ajung acest scop sau dau chiar un rezultat opus, sunt antipedagogice.

Nu e nevoie să mai luăm exemple de acest fel de recompense: ele sunt în mintea tuturor; pe de altă parte nici nu avem nevoie de aceasta pentru a putea răspunde la chestiune; — e destul să observăm că ceea ce merită recompensă e tocmai contrariul a ceea ce trebuie pedepsit. Prin urmare, *ceea ce merită recompensă e intențiunea bună, actele de bună voință precum și sârguința.*

Ce se răsplătește însă deseori atât în familie cât și în școală? — Tocmai ceea ce nu stă în puterea omului să capete și prin urmare ceea ce nu constituie un merit pentru cel ce posedă acele însușiri naturale.

Să analizăm singurul obiect de seamă al laudei, inteligența, căci celelalte sunt ridicule și nu merită a fi amintite. Cu ce rost s'ar putea lăuda acasă sau la școală un copil că e inteligent? E aceasta o însușire pe care și-a câștigat-o el? Stă în puterea lui de a-și mări capacitatea intelectuală? — Da, dar cu singura condiție ca să-și pue creierul la muncă regulată și metodică.

Munca singură merită a fi răsplătită, căci numai ea stă la îndemâna oricui și poate prin urmare să fie încurajată. Să ne întoarcem dar privirile către copiii silitori dându-le mână de ajutor: în felul acesta nu numai că încurajăm și pe cei mediocri la lucru, dar îmboldim și pe inteligenții cei leneși.

Cum trebuie să se pedepsească. — Prima grijă pe care trebuie să o aibă educatorul în aplicarea unei pedepse, e ca pedeapsa să fie pe cât e cu putință de dreaptă — și pentru aceasta e nevoie să-și păstreze răbdarea și cumpătul. Să nu se lase nici odată condus de impresiunea momentului, ci să caute mai întâiu

să-și ascundă surprinderea sau să-și domolească indignarea. După un minut de întârziere el va vedea cu alți ochi fapta copilului și va afla poate că neștiința i-a dat loc, iar nu reaua voință sau neglijența; în tot cazul el va raționa mai limpede și mai omenește.

Acest echilibru sufletesc odată luat, trebuie să știm cu ce măsură să cântărim greutatea greșelei, pentru a-i putea aplica o pedeapsă dreaptă. Criteriul pedepsei se sprijină pe trei principii: 1) Pedeapsa e proporțională nu atât cu mărimea greșelei, cât cu gradul relei voinți cu care a fost săvârșită; proporțiunea pleacă dela 0 până la pedeapsa cea mai aspră: neștiința nu se pedepsește de loc sau foarte puțin, neglijența se pedepsește mai mult, iar reaua voință foarte mult. 2) Pedeapsa e proporțională cu repetarea greșelei: prima greșeală trebuie pedepsită cu multă indulgență — ne putem mărghini chiar la un sfat între patru ochi, iar cele repetate, proporțional numărului lor. 3) Pedeapsa e invers proporțională gradului de simțire a copilului, adică cu cât un copil e mai simțitor, cu atât trebuie să i se dea o pedeapsă mai ușoară și cu cât e mai neobrăzat, cu atât trebuie să i se dea o pedeapsă mai grea: o aceeași greșeală făcută de doi copii cu simțire deosebită, trebuie pedepsită în chip deosebit, căci ceeace o căutătură sau o vorbă cade ca un trăznet asupra copilului simțitor, abia linia poate avea același efect asupra celui-lalt. În educație nu poate fi vorba dar de un cod pentru pedepse, căci după cum am văzut, aceleași mijloace au un rezultat deosebit la copii de condiție morală deosebită.

Pedeapsa odată concepută în minte, trebuie să se aplice cu blândețe și bunătate, iar nu în mod violent și răzbunător. Ce fel de educațiune poate primi copilul dela tatăl, care în momentul pedepsei se poartă

ca un calău ! In acel moment el nu mai e stăpân pe sine, ci dă drumul mânei și gurei să se conducă automatic. Să ne gândim numai câtă violență și răzbunare se cuprinde în frazele des obișnuite : „cum ai îndrăznit să nu m'ascuți” și „lasă că am să te învăț eu minte !” Pare că rațiunea pedepsei nu ar sta în greșeala făcută, ci în neascultarea ordinelor părintești !

Dacă am pune acum în fața acestei scene, modul de pedepsire al mamei, înțelegem cum răul e îndoit. De o parte răzbunare și violență, de cealaltă parte nestatornicie și slăbiciune. Și cât de nepotrivit e când mama voiește să imiteze tonul și felul de pedeapsă al tatălui : copilul o râde în față !

Nu, bunătatea nu e prostie ; însă trebuie să știi cum să fii bun și aceasta presupune multă tărie de caracter. A pedepsi cu blândețe și bunătate nu înseamnă a arăta nestatornicie și slăbiciune, ci a arăta mâhnire pentru greșeala copilului și părere de rău pentru pedeapsa la care suntem nevoiți a recurge. Mângâierea mamei îndată după ce a fost copilul pedepsit, nu înseamnă bunătate, ci slăbiciune de caracter — și acest sistem comun tuturor mamelor (omitem excepțiile) aduce copilului atâta rău, ca și soarele când se arată trandafirului îndată după ploaie. Dar nu ar fi bine nici a prelungi peste măsură durata nemulțumirii, de teamă ca copilul să nu se obișnuiască cu această stare de lucruri, încât să nu mai poată avea nici o influență asupra lui.

Insfârșit, să mai observăm că nu trebuie să se dea prea multe pedepse, pedepsele trebuiesc să constituie excepția, iar nu regula. Cu cât se dau mai multe pedepse, cu atât se scade efectul lor — și nu se mai poate aștepta nimic dela un copil deprins cu pedeapsa.

Învățătorului în special nu-i este îngăduit să se 'nfrurie, să-și piardă firea în clasă, orice s'ar întâmplă. Furia este ridiculă atunci când nu inspiră groază și ridicolul face pe învățător să-și piardă autoritatea morală, iar groaza îi înstreinează inima elevilor. Elevii trebuiesc să asculte pe învățători din iubire, din respect și pentru că au încredere că sunt sfătuiți spre binele lor. Când sunt pedepsiți, trebuiesc să se simtă vinovați și să vadă că învățătorul le aplică pedeapsa cu părere de rău — ca și cum ar fi nevoit de disciplina care trebuie să domnească în școală — iar nici de cum cu mânie, cu răutate sau răzbunare.

Seneca ne povestește că unul din discipolii lui Platon, întorcându-se acasă și asistând la o scenă de furie a tatălui său, exclamă mirat: „niciodată n'am văzut așa ceva la Platon!”. Fie ca elevii noștri în aceleași împrejurări să poată spune părinților: „niciodată n'am văzut așa ceva la domnul învățător”!

Cum trebuie să se recompenseze. — Cumpătul și sângele rece e de trebuință chiar și în aplicarea recompenselor, nu numai în pedepse; aceasta pare uimitor la prima vedere, un moment de reflecțiune însă ne va convinge pe deplin.

Dela început trebuie să admitem că lucrurile de nimic nu merită a fi recompensate; totuși cine nu știe că în momente de dispoziție, mamele găsesc pe dată ce lăudă la copil. Dar nu numai atât, ceea ce constituie un merit pentru copil la o vârstă anumită, se pierde după trecere de câtvă timp, când copilul a mai crescut; trebuie să admitem prin urmare că lauda în asemenea cazuri ar fi iarăși nepedagogică. Așa dar, cumpătul e trebuincios în darea recompenselor.

Tot atât de trebuincios e și sângele rece: a lăuda peste măsură o faptă, fie cât de meritorie, a ne arăta mirați ca și cum copilul ar fi săvârșit o faptă mai presus de puterile vârstei sale, ar fi să-i închidem calea progresului. Tot din neputința de a se stăpâni vine iubirea bolnăvicioasă a mamelor pentru copiii cei mici: le fac totul pe plac, le laudă toate isprăvile, „îi suie în cap” — cum se zice, neluând în seamă

că în felul acesta își pregătesc multe zile amare, când ei se vor face mai mărișori.

Însfârșit observăm că nu trebuie să se facă risipă cu lauda nici cu oricare alt mijloc de recompensă, căci s'ar putea îmbătă copilul de atâta glorie și rezultatul ar fi că ar amorți în calea progresului, dacă n'ar cădea chiar în prăpastie, încuibându-se în el sentimente nesuferite ca orgoliul sau vanitatea.

Intr'un cuvânt mijloacele de recompensare trebuiesc să fie întrebuintate în așa fel încât să deștepte în copil dorința de perfecționare — și pentru aceasta e nevoie de a se arăta copilului, în momentul răsplătirei, progresul ce l'a făcut precum și ceea ce ar mai putea face. Cine nu știe cât de mult se bucură copilul când i se spune că „s'a făcut mai mare”; de ce dar nu l'am deprinde să simtă aceeași dorință de a ajunge mai bun și mai deștept?

În școală se întrebuintează râvna, îmboldindu-se elevii a se întrece între dânșii prin laude, note și premii; — dar această metodă își are părțile sale rele și'n unele cazuri aduce mai mult rău decât bine, căci fără a lua în seamă sentimentele rele la care poate da loc, e destul că metoda aceasta face pe copil să învețe pentru școală, pentru note, iar nu pentru folosul lui în viață. În felul cum învață mai toți elevii, cunoștințele seamănă cu niște materialuri îmbâcsite în cap ca într'o magazie, iar nu orânduite și încheigate astfel ca să formeze temelia viitoareii clădiri intelectuale.

Suntem siguri că copiii cărora li s'ar deșteptă de acasă îndemnul către progres, nu ar mai avea nevoie la școală de metoda râvnei — pe care nu suntem de parte de a o numi josnică. Însă în starea de față a lucrurilor râvna poate fi menținută încă în școală, cu condiție ca să se observe pe cât e cu putință să

nu dea naștere la sentimente de ură și gelozie între conșcolari (pâriful nu trebuie tolerat), să se caute a se deșteptă cât mai mult interes și iubire pentru învățatură și însfârșit să se observe nu numai cea mai strictă nepărtinire, dar să se pună în același timp cea mai mare atențiune în darea notelor.

FORMAREA DEPRINDERILOR.

- I. Explicația psihologică a deprinderii. — II. Importanța bunelor deprinderi. Virtute, viciu. — III. Pasiuni și pașimi, prevenirea acestora. — IV. Deprinderea cu ordinea și cu exactitatea. Neascultarea, îndărătnicia. — V. Lenea, ipocrizia, furtul, nepoli-tețea.

I. Omul are o năzuință generală de a lucra, dar în particular tinde a săvârși acele acte pe care le-a mai făcut și altă dată. Această năzuință particulară se explică prin dispozițiunea, urma — ca să zicem așa, ce o lasă fiecare din actele sale, încât ori de câte ori se înfățișează una din împrejurările care au determinat actul pentru întâiași dată, se deschide calea bătută și omul e înclinat a o urma.

Tăria dispozițiunei cât și durata sa atârnă de intensitatea și durata actului care i-a dat loc. Actele puțin intense sau de scurtă durată vor lăsa o urmă slabă și puțin temeinică, încât dacă nu se înfățișează în curând împrejurarea de a fi repetate, urma se pierde și omul nu mai are nici o dispozițiune de a le mai săvârși. De câte ori nu spunem: „m'am desvâțat de cutare lucru, fiindcă nu l'am făcut de mult" voind să arătăm prin aceasta anevoința ce o simțim în săvârșirea sa. Dacă actul se repetă la timp, urma nu numai că nu se pierde, dar se mai accentuează încă — și cu cât actul e repetat mai des, cu atât și urma se întărește și omul capătă din ce în ce o dispozi-

une mai puternică de a-l reproduce : se zice atunci
 că s'a deprins cu acel act.

Prin deprindere omul ajunge să facă un lucru cu
 mai multă înlesnire, și mult mai bine decât întâiași
 dată : exemple găsim din belșug în toate direcțiu-
 ile — să ne gândim numai la deosebirea dintre calfă
 ucenic. Aceeaș urmare o au și deprinderile sufletești :
 când cineva trebuie să spună pentru întâia oară o
 minciună, îi vine foarte greu ; de nevoie sau de bună
 voie deprinzându-se însă cu minciuna, o va spune cu
 oarecâtă ușurință, încât va ajunge să creadă el însuși
 în propriile sale minciuni. De asemenea cel ce încearcă
 să înșele pentru întâiași dată, îi vine tare greu și
 se mișcă și e îndemână de loc ; încetul cu încetul însă ajunge
 prin deprindere nu numai să înșele cu cea mai mare
 ușurință, dar să nu se poată stăpâni de a nu mai în-
 șela — până când justiția îi ia putința de a mai exer-
 ta această deprindere vătămătoare semenilor săi.
 Tot astfel, cum zice proverbul, „cine fură azi un ou,
 mâine va fură ș'un bou”.

Din înlesnirea cu care se săvârșește un act de de-
 prindere, decurge o altă urmare și anume că omul
 poate face fără să se mai gândească de loc și chiar
 să-și dea seamă că-l face. De exemplu, cine obiș-
 nușeste să închidă seara ușa, îndată ce a intrat în
 cameră, ajunge prin deprindere să săvârșească acest
 act în mod mașinal, fără să se mai gândească : adică,
 când închide ușa, pune mâna pe chee de o răsuțește ;
 uneori nu-și dă seamă măcar dacă a închis ușa,
 dar e nevoit să încerce. Tot astfel mincinosul ajunge
 să spună minciuni, fără să-și mai dea seamă.

II. Deprinderea e o economie a energiei omenești :
 că omul ar întâmpina în fiecare din actele sale
 nevoia ce a avut-o când l'a săvârșit pentru în-
 țiași dată, vieța ar fi cu neputință. Deosebirea fap-

tendențelor precum și a faptelor voluntare, care ar da naștere unor deprinderi rele. Dimpotrivă va înclesni manifestarea bunelor înclinațiuni, va încuraja pe copil să facă fapte bune. Desigur că temelia unei bune deprinderi e adesea greu de pus, de aceea vom pândi momentul prielnic, când copilul ar putea săvârși mai lesne fapta cu care voim să-l deprindem. La nevoie ne vom mulțumi s'o săvârșească din silă sau cu indiferență: esențialul e s'o săvârșească, căci săvârșind-o odată, va ajunge cu timpul să intre în firea lui și apoi s'o facă cu plăcere. *Sarcina educatorului are de scop final să dea copilului bune deprinderi de gândire, de simțire și de acțiune, într'un cuvânt, să-i formeze un caracter bun.*

III. Dintre nenumăratele înclinațiuni ale omului, acele care sunt favorizate de natura sa particulară și de împrejurări, pot ajunge să aibă o putere precumpănitoare în sufletul său, încât să-i influențeze întregul său fel de viață. O astfel de înclinațiune nemăsurată care stăpânește sufletul unui om se numește *pasiune* sau *patimă* — după cum obiectul sau e o faptă bună sau rea. De exemplu, savantul care are o iubire înfocată de știință și care e absorbit de studiul său, se zice că are pasiune pentru știință; în timp ce nenorocitul care cum capătă un ban se duce să bea în loc să aducă pâine acasă, se zice că are patima beției.

Pasiunea sau patimă nu pot răsări în orice suflet omenesc, ci au nevoie să găsească terenul priincios nașterii lor. Natura individului hotărăște în primul loc felul pasiunii sau patimei ce e cu putință să capete, căci prin preferința pe care o acordă plăcerilor rezultate din satisfacerea înclinațiunilor potrivite aptitudinii sale particulare, predispune la pasiunea sau patima corespunzătoare.

țiune mai puternică de a-l reproduce : se zice atunci că s'a deprins cu acel act.

Prin deprindere omul ajunge să facă un lucru cu mai multă înlesnire, și mult mai bine decât întâiași dată : exemple găsim din belșug în toate direcțiunile — să ne gândim numai la deosebirea dintre calfă și ucenic. Aceeaș urmare o au și deprinderile sufletești : când cineva trebuie să spună pentru întâia oară o minciună, îi vine foarte greu ; de nevoie sau de bună voie deprinzându-se însă cu minciuna, o va spune cu atâta ușurință, încât va ajunge să creadă el însuși propriile sale minciuni. De asemenea cel ce încearcă să înșele pentru întâiași dată, îi vine tare greu și nu-i e îndemână de loc ; încetul cu încetul însă ajunge prin deprindere nu numai să înșele cu cea mai mare ușurință, dar să nu se poată stăpâni de a nu mai înșelă — până când justiția îi ia puțința de a mai exercită această deprindere vătămătoare semenilor săi. Tot astfel, cum zice proverbul, „cine fură azi un ou, mâine va fură ș'un bou”.

Din înlesnirea cu care se săvârșește un act de deprindere, decurge o altă urmare și anume că omul îl poate face fără să se mai gândească de loc și chiar fără să-și dea seamă că-l face. De exemplu, cine obișnuiește să închidă seara ușa, îndată ce a intrat în odaie, ajunge prin deprindere să săvârșească acest act în mod mașinal, fără să se mai gândească : adică, cum închide ușa, pune mâna pe chee de o răsuțește ; ba uneori nu-și dă seamă măcar dacă a închis ușa, încât e nevoit să încerce. Tot astfel minciinosul ajunge să spună minciuni, fără să-și mai dea seamă.

II. Deprinderea e o economie a energiei omenești : dacă omul ar întâmpină în fiecare din actele sale anevoința ce a avut-o când l'a săvârșit pentru întâiași dată, vieța ar fi cu neputință. Deosebirea fap-

telor unui om matur de ale unui copil nu se datorește atît creșterii corpului, cît obișnuinței. Am putea spune chiar că dacă omul n'ar fi înzestrat cu puterea deprinderii, nu ar ajunge nici odată să umble, ci s'ar târî ca și copilul; deasemenea n'ar ajunge să vorbească, ci ar gîngăvi.

Aceeași importanță o are deprinderea și pentru inteligență. Să ne gîndim numai la deosebirea de învățatură a școlarului dela începutul anului față de cea din Maiu: după două luni de vacanție, în care creerul nu a fost exercitat de loc, ajunge greoi și cu toate că la începutul anului e multă dragoste pentru învățatură, cu toate că lecțiunile sunt mici și în genere ușoare, memorizarea e greoaie; în Maiu din contra, când toate împrejurările sunt nefavorabile învățăturii, se învață mai ușor — nu atît fiindcă creerul s'a mai dezvoltat, ci fiindcă s'a deprins.

Deprinderea fiind o economie a forțelor omenești rezultă că e în același timp condițiunea oricărui progres. Intr'adevăr, omul ajungînd prin deprindere să consume din ce în ce mai puțină forță pentru săvîrșirea actelor obișnuite, prisosul de forță îl poate întrebuința la săvîrșirea altor acte noi. Dacă matematicul ar adună cu aceeași anevoință ca baba din pieață, el n'ar fi putut ajunge să calculeze operațiunile superioare ale matematicii.

În formarea deprinderilor fizice și intelectuale rolul principal îl joacă aptitudinile naturale ale individului: mulți ar voi să ajungă niște maistori buni, își dau chiar toată silința, dar nu pot; în timp ce formarea deprinderilor morale atîrnă mai mult de voința omului.

Buna deprindere morală se numește *virtute*. Un act de umanitate, fie el făcut cu intențiunea cea mai curată, nu constituie o virtute; virtutea este dispozițiunea continuă de a face bine, e deprinderea

încarnată de a practică datoria. Totuș nu trebuie să se creadă că un act moral săvârșit cu bunăvoință rămâne sterp : deși cu o rândunică nu se face primăvară, totuși se vestește primăvara. Într'adevăr, plăcerea pe care o simte omul la săvârșirea unui act bun, mulțumirea sufletească ce rezultă, îl îndeamnă să mai facă bine și într'o altă împrejurare ; dacă nimic nu se opune, e probabil că va face și când a ajuns să săvârșească binele pentru a doua oară, a treia oară e mai probabilă încă — încât virtutea e asigurată.

Deprinderile imorale se numesc vițiuni. Înainte de a se înrădăcina un vițiu, de sigur că eră contrazis de conștiință ; dar după ce s'a repetat de vreo câteva ori, el ajunge să se impună și cum pe de altă parte conștiința dispăre, vițiul e pe deplin stabilit.

E de prisos a mai insista asupra importanței bunelor deprinderi în viață : opiniunea publică e de acord a condamna pe oamenii vițioși. Trebuie printr-un mare să nu tolerăm nimic din ceea ce condamnă conștiința, căci e destul de a săvârși odată un act imoral pentru ca vițiul să ia naștere. Din contra ne vom sforța ca binele să intre în felul de a gândi și simți al copilului pentru ca practicarea lui să-i vie din ce în ce mai ușoară, încât să ajungă a-și împlini datoria ca prin instinct.

Din observațiile precedente scoatem regula că trebuie să supraveghiem cu băgare de seamă faptele și vorbele copilului. Orice acțiune poate constitui începutul unei deprinderi, de aceea e mai bine să prevenim decât să îndreptăm o faptă rea sau o vorbă urâtă ; să nu tolerăm niciodată greșeala în credința că nu se va repeta : cine a cedat odată unei înclinații rele, va cedă cu mai multă ușurință a doua oară și apoi din ce în ce mai ușor. Datoria educatorului este să prevină sau cel puțin să împiedice manifestarea

tendențelor precum și a faptelor voluntare, care ar da naștere unor deprinderi rele. Dimpotrivă va înlesni manifestarea bunelor înclinațiuni, va încuraja pe copil să facă fapte bune. Desigur că temelia unei bune deprinderi e adesea greu de pus, de aceea vom pândi momentul prielnic, când copilul ar putea săvârși mai lesne fapta cu care voim să-l deprindem. La nevoie ne vom mulțumi s'o săvârșească din silă sau cu indiferență: esențialul e s'o săvârșească, căci săvârșind-o odată, va ajunge cu timpul să intre în firea lui și apoi s'o facă cu plăcere. *Sarcina educatorului are de scop final să dea copilului bune deprinderi de gândire, de simțire și de acțiune, într'un cuvânt, să-i formeze un caracter bun.*

III. Dintre nenumăratele înclinațiuni ale omului, acele care sunt favorizate de natura sa particulară și de împrejurări, pot ajunge să aibă o putere precum pânitoare în sufletul său, încât să-i influențeze întregul său fel de viață. O astfel de înclinațiune nemăsurată care stăpânește sufletul unui om se numește *pasiune* sau *patimă* — după cum obiectul sau e o faptă bună sau rea. De exemplu, savantul care are o iubire înfocată de știință și care e absorbit de studiul său, se zice că are pasiune pentru știință; în timp ce nenorocitul care cum capătă un ban se duce să bea în loc să aducă pâine acasă, se zice că are patima beției.

Pasiunea sau patima nu pot răsări în orice suflet omenesc, ci au nevoie să găsească terenul priincios nașterii lor. Natura individului hotărăște în primul loc felul pasiunii sau patimei ce e cu putință să capete, căci prin preferința pe care o acordă plăcerilor rezultate din satisfacerea înclinațiunilor potrivite aptitudinii sale particulare, predispune la pasiunea sau patima corespunzătoare.

Predispunerea se datorește organizațiunii sale particulare sau e moștenită dela părinți : de câte ori n'auzim zicându-se cu drept cuvânt „are cui semănă, că și tată-său eră un bețiv” sau „e darnic om ca și tată-său”. Să mai adăugăm influența mediului fizic care predispuce pe toți conlocuitorii la anumite pasiuni sau patimi : așa de exemplu în Rusia unde clima e rece, se întâlnește mai des patima beției; iar în Turcia, fără călduroasă, se întâlnește mai des trândăvia cu toate patimele ce-i urmează.

Prin urmare întâia condiție a nașterii unei pasiuni sau patimi e natura particulară a omului; dar nu e deajuns numai un teren priincios de răsădit pentru ca să ia naștere o pasiune sau o patimă, mai trebuie să cadă sămânța — și sămânța pasiunilor și patimilor se găsește în mediul moral. Așa, de exemplu, dacă s'ar luă copilul unui bețiv din casa sa părintească și i s'ar da o creștere îngrijită până la tinerețe, iar de aici înainte s'ar supraveghiă moralitatea persoanelor cu care vine în atingere, e foarte probabil că el nu va căpătă această patimă — căci trăind într'un mediu sănătos, predispozițiunea sa n'ar fi putut întâlni ocaziunea de a se ațâța.

Mediul moral e format de moralitatea persoanelor cu care are cinevă relațiune și de moralitatea cărților pe care le citește. Are multă dreptate proverbul din bătrâni „spune-mi cu cine te îndrăgești, ca să-ți spun cine ești”, la care am putea adăuga, în urma avântului ce l-au luat de un timp încoace literatura josită : „spune-mi ce citești și-ți voi spune cine ești” — căci e de netăgăduit că mediul moral hotărăște în cea mai mare parte moralitatea unui om.

De îndată ce pasiunea sau patima a încolțit, ea se desvoltă repede dacă a ajuns să încătușeze rațiunea : atunci imaginațiunea rătăcește după placul său

și voința joacă tristul rol de a o servi. Intr'adevăr, e destul ca rațiunea să închidă ochii, pentru ca imaginațiunea să-și închipuească cu culori vii obiectul pasiunii sau patimei ce hrănește și să stârnească o dorință arzătoare de a-l repetă. E destul apoi ca să fi împins omul a mai satisface încă odată pasiunea sau patima sa născândă, pentru ca aceasta să fi pus temeinic piciorul stăpânirii pe sufletul său.

Imprejurările în care se naște o patimă ne dau cheia mijloacelor de a o preveni. Vom veghiă cu îngrijire cu cine se împrietenește copilul și vom căută să se joace acasă la noi sau la familia altui copil unde suntem siguri că vor fi supraveghiați de asemenea. Nu vom interveni de loc în timpul jocului lor — în felul acesta i-am jigni prea mult sau am pierde autoritatea asupra lor, ci vom sta deoparte nepăsători în aparență — ceea ce va fi deajuns să-i oprească dela vorbe sau purtări necuviincioase.

În cazul când copilul merge să se joace în altă parte, trebuie să ne ceară voie și niciodată nu-i vom permite să se ducă acolo deadreptul dela școală, ci va trebui să vină mai întâiu acasă ca să-și lase cărțile și apoi să plece. Deasemenea îl vom deprinde să ne spună de câte ori se duce de acasă, netolerându-i niciodată să umble fără de căpătâiu; ba chiar ar fi de dorit ca copiii mai mici de 15 ani să nu umble singuri alt drum decât cel de acasă la școală: plimbările să le facă împreună cu noi. Cât privește despre plimbările, seara, nu trebuiesc tolerate sub nici un cuvânt, căci sub tainicul întuneric se plăsmuesc cele mai rele patimi.

Cu aceeași îngrijire vom păzi apoi copilul de relațiunile cu servitorii — nu urmează să-i trateze cu răceală, ci vom oprî numai ca să nu se treacă margi-

nele bunei cuviinți, căci fără îndoială că o mulțime de rele le datoresc copiii numai servitorilor.

Insfârșit, când e vorba de un adolescent, mai e nevoie să supraveghiem și cărțile pe care le citește: romanele, haiducii și alte bazaconii de acestea nu trebuiesc tolerate sub nici un cuvânt. Cât privește despre ziare, deasemenea n'avem pentru ce a-i da voie să le citească, căci politica și informațiunile nu-l interesează, iar dările de seamă despre crime și sinucideri îi sunt vătămătoare.

Am văzut că ceea ce contribuie în primul loc la desvoltarea unei patimi e încătușarea rațiunii — ceea ce se și exprimă în popor zicându-se că cutare „e orbit de patimă” sau „i-a luat Dumnezeu mințile”. Așa dar va trebui să facem apel mai întâiu la rațiunea adolescentului prigonit de patimă, punându-i în vedere purtarea sa nedemnă cât și urmările ce le poate avea; va trebui să-l deșteptăm din amorțeala în care zace și să-i deschidem ochii asupra prăpastiei ce-l așteaptă. Apoi vom căuta să-i desamorțim voința, făcând apel la simțământul său de demnitate și la iubirea ce o datorește părinților în schimbul sacrificiilor nenumărate ce au făcut pentru dânsul: câte nopți nedormite, de câte ori n'au rupt bucățica din gură pentru dânsul și câtă neliniște au îndurat de câte ori dânsul se îmbolnăvi! Il vom îndemna dar să-și ia odată stăpânire de sine și să-și întoarcă gândul dela obiectul patimei ce-l muncește; să-și hotărască odată cu tărie că nu va mai face pe placul patimei, căci numai el e stăpânul voinței sale. Pe de altă parte vom face tot ce ne stă prin putință ca să-l împiedecăm de a-și satisface patima sa — însă în așa fel ca să nu simtă rolul pe care-l jucăm; patima sa ne mai fiind alimentată, nu va întârziă să slăbească și în cele din urmă să se desrădăcineze.

Pasiunile și patimele sunt deprinderi de ale sensibilității; ele se contractează în cursul vieții, de regulă după epoca adolescenței. În tot cazul copilul nu poate avea patimi, așa încât rolul educatorului său se reduce în a-l înarmă împotriva lor pentru mai târziu. Cel mai bun mijloc în acest scop constă în a desvoltă simțimintele bune ale copilului, a-i hrăni de timpuriu sensibilitatea cu simțiminte frumoase, așa încât să devină refractar mai târziu oricărei tentațiuni josnice.

„Vegherea prețuește mai mult decât reprimarea și sfaturile. Trebuie să înconjurăm de atenție pe micul copil, să facem totul ca dânsul să crească în sănătate morală desăvârșită. Să evităm copiilor prilejurile de cădere (de greșală), să veghem asupra purtării lor ferindu-ne ca dânsii să bănuască supravegherea noastră, să îndepărtăm din vederea lor cărțile rele, spectacolele rele, să observăm tovarășii cu care se întâlnesc, să nu ne îngăduim în fața lor decât convorbiri convenabile, să nu le dăm decât pilde bune, să le inspirăm pe cât posibil sentimentul răspunderii lor: într'un cuvânt, să modelăm și să conducem creșterea lor morală așa încât dânsii să fie sănătoși și puternici când va sosi ceasul patimilor: aceasta-i opera unei educații bine conduse.” (Marion).

IV. *Deprinderea cu ordinea și cu exactitatea.* — Ordinea și exactitatea în viață sunt condiția oricărui progres. Cine începe lucrul dela capăt, îl va isprăvi mai ușor; de asemenea cine se scoală de dimineață, departe ajunge. Una din cele mai grele puncte ale Filozofiei Vieții e de a proceda cu ordine și exactitate, adică de a ști să faci fiecare lucru la locul și la timpul său: numai în felul acesta poate ajunge cineva la țintă repede și fără să obosească.

În excursiuni la munte, călăuza repetă mereu de „a merge fără grăbire”, căci el are experiență că cei care s'au iuțit au rămas la jumătate de drum; tot astfel în suirea povârnișului vieții e nevoie de a merge încet și cu pași siguri, pentru a fi în stare să ajungi până la vârf. Rău lucru este a te opri mereu în drum, dar mai rău e a fi nevoit să te întorci din drum pentru a o lua apoi dela capăt! Tactica vieții e ca să faci

puțin și bine pentru a nu fi nevoit să revii asupra aceluiaș lucru și pe de altă parte e de ajuns să faci omul câte puțin în fiecare zi, numai să nu rămână zi fără de acel puțin. Cu privire la aceasta e un obicei rău la școlari, acela de a transcrie temele la isprăvirea caetului: aceasta e o adevărată pierdere de timp; de ce n'ar scrie dela început curat, când au numai o singură temă, pentru ca să nu mai fie nevoiți la urmă a le transcrie pe toate?

Ordinea este sufletul lucrării: lucrarea care nu e făcută cu plan lâncezește și iese altfel de cum am fi voit. Să ne uităm numai la sutele de lucrători care zidesc un palat măreț: câtă armonie de vederi, fiindcă toți lucrează după acelaș plan și fiecare își ia partea sa de lucru; rezultatul e că lucrul sporește cât ai clipi din ochi, iar clădirea se înalță temeinic către ceruri. De obicei școlarul silitor se caracterizează nu atât prin inteligență sau învățătură multă, ci prin învățătură regulată. El nu-și pierde timpul cel mai prețios din zi cu jocul sau cu plimbarea, pentru că apoi să se pună la învățat seara, când e obosit sau cu gândul la plimbare; ci cum a venit dela școală, se pune la lucru cu voioșie și cu gândul la carte, încât ajunge să isprăvească lecțiunile repede și bine, încât apoi se recrează cu spiritul liniștit că și-a împlinit datoria.

Aceeași importanță o are exactitatea în viață: nimic mai dureros decât a ne impută că am pierdut o ocaziune din cauza neglijenței noastre, sau constatarea mai sfâșietoare încă că „e prea târziu!”. Mai bine să sosești cu un minut înainte decât cu unul mai târziu, dar și mai bine e încă a sosi tocmai la timp. Nimic mai displăcut decât a se face cineva să fie așteptat: oamenii cei mai de seamă pierd în ochii lumii în felul acesta — căci în momentele de așteptare lumea se pune a judecă: „ori că nu ne ia în seamă”, își zic ei, ori e un neglijent” și în ambele cazuri rezultatul e acelaș. Conferențiarul care e așteptat, pierde jumătate din succesul său; tot astfel profesorul care nu intră la ora fixă în clasă, găsește clasa turbulentă.

E dar de neapărată trebuință de a deprinde co-

pilul de mic cu ordinea și exactitatea. În acest scop îl vom deprinde să-și așeze la loc jucăriile de îndată ce a mântuit jocul, să nu le lase împrăștiate prin casă sau prin curte : dacă nu se supune, nu trebuie să ne turburăm deloc, ci le vom strânge noi, iar a doua zi nu i le vom mai da să se joace ; asemenea îl vom deprinde să-și pue hainele la locul lor, pentru ca a doua zi să nu umble zăpăcit căutându-le prin tot locul. Tot astfel în timpul zilei să-și pună pălăria la un loc sigur, iar dacă nu găsește loc, să și-o țină în mână, nu să o asvârle unde apucă și apoi să colinde toată casa căutând-o.

Îl vom deprinde cu exactitatea, cerându-i ca fix cu o jumătate de oră înainte de vremea mesei, să mântue jocul, pentru a avea timp când să se curețe și să se liniștească, iar nu să vie după ce s'au așezat toți la masă. Un alt mijloc de a-l deprinde cu exactitatea e de a nu-l lua niciodată la plimbare când nu e gata la timp ; în loc de a-l așteptă și a-l ocări pentru întârziere, făcându-l să plângă și tulburându-ne și noi, ar trebui să procedăm mai natural lipsindu-l de plimbare. În cazul acesta nici ceartă, nici gălăgie, nici supărare, ci numai o mută execuțiune ; nici mama nu se va mai văetă că „nu înțelege niciodată nimic din plimbare” și pe lângă aceasta copilul nostru va prinde minte — și de acolo înainte, pace ! : ba încă el va fi gata cel dintâiu.

Neascultarea și îndărătnicia. — Neascultarea și îndărătnicia se țin de mână, căci amândouă se reduc la nesupunere. Totuși neascultarea e ceva mai nevinovată decât îndărătnicia, căci se poate datorî uitărei sau neglijenței ; în tot cazul cuprinde mai puțină rea voință decât îndărătnicia. Pentru a feri copilul de aceste deprinderi nesuferite, trebuie să cercetăm mai întâiu care sunt cauzele care pot face pe un copil neascultător sau îndărătnic. Nu găsim decât trei : 1) darea de sfaturi ce nu se pot aplica firei lui, 2) darea de prea multe sfaturi și 3) nedibăcia în modul de a sfătui.

Un educator bun nu numai că nu trebuie să pretindă copilului mai mult decât îi permite natura, dar încă trebuie să se îngrijească a-i cere întotdeauna

mai puțin decât îi stă prin putință. Greșeala vine tocmai de acolo că nu se cunoaște natura copilului — și încă a unui anumit copil — în deosebitele sale perioade de creștere; căci nu ne putem închipui un părinte, care ar cere copilului său un lucru pe care ar ști sigur că nu-i e cu putință să-l facă.

Fiindcă cercetările științifice în această direcțiune nu sunt deloc mai înaintate decât bunul simț, vom proceda în cazurile îndoelnice în modul următor: căutăm să determinăm mai întâiu voința copilului în mod indirect, plăsmuind o istorioară relativă la un copil care făcea ceea ce făcea el, sau am voi să facă; dacă nu isbutim în felul acesta, căutăm cu o a doua împrejurare a-i atrage atențiunea direct printr'un sfat blând; în sfârșit, dacă după câteva sfaturi făcute la intervale de câteva zile vedem că nu reușim, facem mai bine a-l lăsa în pace pentru un anumit timp, decât să-l vedem neascultător sau îndărătnic.

Mai trebuie apoi să nu dăm copilului prea multe sfaturi; în felul acesta îl facem să le cațce fără de voia lui, nefiind în stare să le ia în seamă pe toate. Vom face dar o alegere între sfaturile de care are nevoie copilul, preferând mai întâiu pe cele mai importante și mai la îndemâna lui și dându-i treptat și pe celelalte în măsura în care ține seamă de cele dintâiu.

În sfârșit, aceste precauțiuni luate, mai e nevoie și de multă dibăcie în darea povețelor. Trebuie mai întâiu a ști să le dai la timpul potrivit: a sfătui un copil când se joacă sau când plânge, e a vorbi în zadar și pe deasupra a pierde influența asupra lui chiar și în ocaziunile favorabile. Pe lângă aceasta, mai e nevoie a ști și cum să dai povața — și acest lucru pretinde cu atât mai multă dibăcie, cu cât modul de sfătuire trebuie să varieze după firea copilului și după greutatea faptului.

V. *Lenea*. Lenea e un cusur atât de răspândit, încât e de prisos s'o mai definim: cine nu cunoaște caracterul omului leneș și cine n'a făcut câteodată cunoștință directă cu acea lăncezire trupească și sufletească! Negreșit că uneori o asemenea stare e creată de cauze fizice sau morale — și în această împrejurare nu numai că ar fi să pretindem prea mult naturei

omenești, dar ar fi nedrept chiar să o înfierăm — cu toate acestea trebuie să admitem că de cele mai multe ori s'ar putea înlătură. Să cercetăm dar cam ce mijloace am putea întrebuința spre înlăturarea lenei; în acest scop e nevoie să deosebim două faze caracteristice în manifestarea ei.

Prima fază a lenei consistă în a se pune la lucru fără tragere de inimă și a lucra greoiu și târăganat — dar în cele din urmă a mântui lucrul. Acest fel de lene o întâlnim la școlarul care abia se pune la lecție: ia mai întâiu caetul, se așează mâhnit la masă și după ce-l răsfoește a lene până când dă de pagina unde trebuie să scrie, se hotărăște după oarecare gândire să se pună la scris — îi lipsește însă tocul, deaceia se scoală să și-l caute călcând greoiu; în sfârșit dă Dumnezeu și scrie titlul temei, apoi face iarăși o pauză, ca și cum ar fi tare obosit — în care timp stă cu condeiul în gură sau se învârtește pe scaun și abia în cele din urmă cu mult chin și amar își mântue de scris.

Ce trebuie de făcut în asemenea cazuri? — Trebuie să i se înfățișeze felul nechibzuit cum își face datoria alături de felul cum ar trebui s'o facă, punându-i în vedere cum lui i se pare învățătura un chin, cum nu e în stare apoi să învețe cum se cade și cum în sfârșit nu-și mai găsește timp de joc.

A doua fază, mai înaintată, a lenei consistă în a nu face la timp ceea ce trebuie — cu toate că ar fi fost cu putință. Lenea odată intrată în această fază, sleiește mai adânc isvorul energiei omului și cu toate că la început se arată amăgitoare — înșelând omul că va face a doua zi ceea ce nu e dispus să săvârșească în acea zi — nu întârzie a-l pune în neputință de a mai munci.

De sigur că în asemenea cazuri e nevoie să procedăm mai energic. Vom hotărî mai întâiu anumite ore de lucru în fiecare zi și vom constrânge școlarul să le respecte cu sfințenie — vom avea însă în vedere să-i lăsăm și ore de joc la timpul priincios; apoi nu-i vom tolera sub nici un cuvânt, afară numai dacă îi e cu neputință, să lase lecțiunea de azi pe mâine: fiecare lecțiune să fie învățată la timpul ei, fără de

preocupare dacă e probabilitate să fie sau nu ascultat — și pentru aceasta e nevoie să-i arătăm lămurit că nu învață pentru școală nici pentru profesor, ci pentru el însuși.

Dar mai înainte de a căuta să combatem lenea, e de absolută trebuință a ne dumiri dacă cauza neînvățătorei vine din lene sau din lipsă de inteligență — în care caz nu numai că ar fi nepedagogic, dar ar fi și neomenește în acelaș timp a sili școlarul să învețe cu orice preț, ci vom face mai bine a-l îndruma pe o altă cale mai la îndămâna lui (bine înțeleș dacă a terminat învățământul primar).

Lenea e mama tuturor viciilor: într'adevăr, cel leneș — al cărui lucru stă pe loc, invidiează progresul vecinilor săi și în loc ca aceasta să fie un îndemn pentru a se pune la lucru, el își pierde timpul „își arde lumânarea sa” hulind faptele altora și căutând să-i târască în mocirla în care se tăvăleşte el însuși. Iar dacă leneșul nu are mijloace de traiu, atunci el ajunge un adevărat pericol pentru societatea în mijlocul căreia trăește, căci el lovește de astă dată prin fapte — căutând să fure.

Furtul. Furtul este însușirea bunului altuia pe nedrept și fără de voia lui. Averea este un drept al omului, căci este produsul muncii și economiei sale sau a strămoșilor săi; proprietatea e o întindere a personalității sale — și prin urmare când cineva vede răpindu-i-se bunurile, se simte cu drept cuvânt atins până în adâncul sufletului său. De aceea și proprietatea e pusă sub ocrotirea legilor ca și persoana omului — și nu e cod de lege care să nu prevadă pedepse pentru furturi.

Dar nu numai atât: serviciul siguranței publice a ajuns astăzi la o așa perfecțiune, încât aproape nu e furt care să rămână nepedepsit. Trebuie să ne întrebăm atunci, cum se face că oameni voinici sau deștepți, care și-ar putea agonisi pâinea în liniște, se dedau la o astfel de meserie — cu toate că știu că se pun în pericol de a fi pedepsiți? — Cauza e că există în ei un impuls de neînlăturat care îi orbește asupra faptei lor și învinge orice temere de a fi prinși.

Acest fel de oameni au arătat din copilarie apu-

cătura de a se folosi de puterea sau istețimea lor în paguba celorlalți copii; apoi orice izbândă de acest fel îi încurajă pe calea răului — încât încetul cu încetul s'a format în ei această grozavă deprindere, pe care numai închisorile sunt în stare s'o înlănțuească.

Prin urmare vom căută să deșteptăm pe cât e cu putință simțimântul dreptăței în copil și-l vom împiedecă să facă asemenea neajunsuri fraților săi sau altor copii; mai cu seamă când ne asigurăm că a fost la mijloc o rea intenție, ar fi o crimă a ne arăta nepăsători.

Ipocrizia. Ipocrizia e acel vițiu de a nu aveă curajul faptelor sale și de a-și prefăce gândul și sentimentele sale. Ipocritul îți spune una în față și alta în dos; dacă îl întrebi de ceva, întotdeauna îți răspunde că „nu știe, nici n'a văzut” — și abia cu mare greutate zmulgi un adevăr din întunecimile sufletului său. Apoi cu aceeaș nerușinare cu care neagă faptele rele, își însușește pe nedrept fapte bune — și când vede că se încurcă, amuțește sau spune cu un aer plin de răutate: „lasă să fie așa”. Câtă deosebire de omul sincer! Acesta îți spune verde în față ce are pe sufletul său și nu dușmănește în ascuns pe nimeni — întemeindu-se numai pe presupuneri sau pe auzitele.

Să nu tolerăm nici un semn de ipocrizie la copil, care se tradează îndată pe fața sa virgină și să înlăturăm întotdeauna ocaziunea de a se arăta fățarnic.

Politețea. Politețea e o scrisoare deschisă de recomandățiune; ea nu costă nimic și e în stare să câștige totul — chiar ceeace nu se poate uneori căpăta cu bani, adică inima omenească. Politeța e la îndemâna tuturor: numai să voiască cineva să fie amabil, și va putea. Politeța e trebuincioasă nu numai față de superiori, ci și față de inferiori și nu numai față de cei de care avem nevoie, ci față și de cei care au nevoie de noi. La vreme de nevoie se cunoaște prietenia sau buna creștere a cuivă: când îl vezi că-ți arată simpatie și bunăvoință să te ajute, ești mulțumit ca și cum ai fi primit într'adevăr mână de ajutor; dar dacă se arată rece sau mândru, nu mai înțelegi nimic de îndatorirea ce ți-a făcut-o, „îți iese pe nas” binele său.

DISCIPLINA ȘCOLARĂ.

I. Disciplina ca mijloc de educație și ca necesitate școlară. — II. Condițiunile disciplinei în clasă. — III. Supravegherea, sfatul, musturarea și pedeapsa. — IV. Disciplină statornică cu mijloace flexibile.

I. — Educația în comun nu se poate face fără de disciplină, adică fără de observarea unor reguli pentru menținerea tăcerii, ordinii și atențiunei necesare în clasă. Disciplina este în acelaș timp un mijloc excelent de educație, căci deprinde pe elevi să se observe, să se stăpânească pe ei înșiși, îi deprinde cu ordinea, cu exactitatea și alte însușiri care le vor fi mai târziu de mare folos în vieață.

Sunt două sisteme de disciplină: una care caută să se legitimizeze și să obțină consimțimântul elevilor; cealaltă care se impune și la nevoie constrânge pe elevi s'o respecte. Desigur că primul sistem e preferabil, căci deprinde pe copil cu timpul să se conducă singur, așa încât să ajungă o persoană rezonabilă și liberă. Silința educatorului este ca să obțină, după cum am spus, disciplină în libertate, să facă ca intervenția lui să fie din ce în ce mai puțin necesară, pentru ca la sfârșitul educației să ajungă inutilă. Cu toate acestea sunt cazuri când învățătorul e nevoit și e îndreptățit să recurgă la sistemul constrângerei. Sunt elevi din cale afară turbulenți și nesimțitori, din pricina cărora suferă întreaga clasă. Față de aceștia,

după ce a încercat toate mijloacele blânde de îndreptare, învățătorul în înțelegere cu familia va proceda cu toată energia, mărindu-și treptat severitatea (dar fără răutate) până ce va obține ascultarea lor.

Mijloacele disciplinei variază după școale și după pătura socială din care sunt recrutați elevii; ele trebuie să se adapteze pe cât posibil naturei fiecărui elev. Altele vor fi mijloacele disciplinare într'o școală primară decât într'o școală profesională sau secundară; elevii săteni sunt mai ușor de disciplinat decât cei din mahalalele orașului: unora le e de ajuns un semn, o privire, ceilalți trebuie să simtă o mână de fier deasupra capetelor lor.

În genere mijloacele disciplinare consistă în a dirige resorturile activității elevilor, care se pot clasifica în patru categorii: 1) emoțiuni și sentimente personale: frica, rușinea, plăcerea, amorul-propriu; 2) emoțiuni și sentimente altruiste: iubirea părinților și a învățătorului; 3) interesul chibzuit: teama de pedeapsă, dorința de răsplată; 4) ideea și simțimântul datoriei. Învățătorul va întrebuința toate aceste mijloace pentru ca disciplina să prindă rădăcini tot mai adânci în sufletul elevilor. Natural, copiii din învățământul primar nu pot să aibă o idee deplină despre datorie, cu toate acestea e bine să le infiltrăm pe cât e cu putință această idee înaltă, ultimul produs al evoluției conștiinței morale.

II. Disciplina nu constă numai în a porunci, a sfătui, a amenința, a mustră, a pedepsi, a lăuda și răsplăti; ea caută să prevină cauzele de dezordine și să înlănească îndeplinirea bunelor condițiuni pentru ținerea clasei. Realizarea disciplinei atârână de două condițiuni esențiale: însușirile învățătorului și condițiunile în care e instalată școala.

Este vădit că atunci când sala de clasă nu-i destul

de luminoasă sau când e zgomot obișnuit în vecinătate, când elevii sunt prea numeroși așa încât stau îngrămădiți prin bănci, când soba scoate fum, bate la cap sau nu încălzește... din economie de combustibil — când, într'un cuvânt instalația e defectuoasă și supravegherea elevilor îngreuiată — este vădit că în asemenea condițiuni disciplina va suferi, oricât de abil și de bun ar fi învățătorul. De obicei rolul învățătorului se mărginește în acest caz în a raporta revizorului trista stare de lucruri; sunt însă și învățători mai inimoși, care bucurându-se de iubirea și respectul sătenilor, obțin dela aceștia contribuțiuni în bani și'n natură pentru îmbunătățirea sălei de clasă; ei mai fac apel la proprietarii sau arendașii moșiilor învecinate, la banca populară din localitate și organizează serbări școlare în acelaș scop precum și pentru ajutorarea elevilor cu desăvârșire săraci.

Disciplina în clasă atârnă în bună parte și de metoda de predare a învățătorului și de modul cum știe dânsul să orânduiască exercițiile școlare. Făcând învățământul interesant, însuflețit, se captivează atenția elevilor și prin aceasta chiar se ușurează disciplina lor. Buna întrebuințare a timpului contribuie de asemenea la disciplină mai ales când în aceeași sală funcționează două sau mai multe clase; în acest caz abilitatea învățătorului constă în a nu lăsa neocupați pe elevii din clasele cu care nu lucrează dânsul la un moment dat, adică în timp ce învățătorul se ocupă de o clasă, elevii din celelalte clase să se ocupe singuri cu diferite exerciții școlare. În școalele cu un singur post învățătorul se va ocupa zilnic de toate clasele și va face la anumite ore lecțiuni colective (de pildă la aritmetică, istorie, morală), care mai prezintă folosul că stimulează elevii.

Orarul se face în așa chip încât obiectele și exer-

cițiile mai grele, care cer mai multă sforțare de atențiune, să fie orânduite la începutul clasei; durata unei lecțiuni sau unui exercițiu să nu treacă de o jumătate de ceas. Obiectele din două ședințe consecutive să prezinte o cât mai mare variație și să fie despărțite printr'o mică recreațiune. Orice lecțiune, orice exercițiu școlar, chiar și citirea, trebuie să fie însoțită de întrebări și de explicațiuni, nu numai în scopul de a o face bine înțeleasă, dar și pentru a rupe monotonia cititului și a susține atenția și disciplina în clasă. Însfârșit învățătorul se va sili să lucreze pe cât posibil cu întreaga clasă, având mereu sub ochii săi energici, dar plini de bunătate, pe toți elevii.

În practică e foarte greu de a lucra cu clasa întreagă, din cauza mulțimei elevilor și a prea marelor deosebiri de inteligență, de cunoștinți și aptitudini. Învățătorul devotat carierei sale își va împărți în minte clasa în câteva categorii de elevi, pentru a se orienta atât în întrebările cât și în explicațiunile sale; apoi se va sluji de elevii cei mai deștepți pentru ca să învețe pe ceilalți. Cu toate criticele aduse de unii pedagogi credem că monitorii sunt de folos în clasele populate, bine înțeles cu condiție de a controla activitatea lor.

„Cine nu vede că disciplina se va folosi de o organizare pedagogică astfel orânduită? Indemnat la un învățământ care răspunde exact puterilor și trebuințelor sale, susținut de varietatea exercițiilor, însuflețit de recreațiuni dese, mereu supus unei regule neschimbătoare pe care o cunoaște, nerămânând niciodată neocupat, instruit de mai înainte despre ceea ce trebuie să facă în deosebitele ceasuri ale zilei, elevul se va găsi în cele mai bune condițiuni pentru a lucra cu rândueală și cu folos.” (Compayré).

III. Admițând ca îndeplinite toate condițiunile precedente, care favorizează disciplina, se vor întâmpla totuș cazuri de dezordine, așa încât e nevoie

de supraveghiere pentru a menține disciplina în clasă. Copilul e copil : oricât ar fi de bun și de ascultător oricât și-ar iubi învățătorul și oricât s'ar sili acesta să-i captiveze atențiunea, tot i se întâmplă câte odată să zburde, să deranjeze clasa. Apoi nu se poate ca într'o clasă, să nu fie și copii răi : aceștia profită de orice clipă, când scapă de supraveghiere, pentru a da drumul neastâmpărării lor deranjând în acelaș timp și pe camarazii dimprejur.

Mai ales acești elevi, care se fac repede cunoscuți, nu trebuie să scape de privirea învățătorului. Indată ce i-am prins șoptind în bancă sau trăgând ghionturi sau ocupându-se cu mâinile pe sub bancă, să le punem o întrebare. Ei ne vor spune atunci că n'au auzit sau că n'au înțeles și ne vor ruga s'o repetăm. Vom profită de încurcătura lor pentru a-i muștra cu gravitate și a-i sfătuî părintește să fie atenți pe viitor.

În caz când sfatul acesta nu s'a prins, în urma unei recidive vom spune elevului să vină în cancelarie la sfârșitul clasei. Atunci, în puține cuvinte spuse cu părere de rău dar pline de hotărîre îi vom anunța că va fi pedepsit îndată ce se va mai face vinovat de neorânduială. Dacă precizăm pedeapsa pe care i-o rezervăm, trebuie să fim cu luare aminte pentru a nu-i anunța o pedeapsă prea severă, pe care n'am putea-o aplica ; — altfel autoritatea noastră e știrbită. Deasemenea vom ține minte făgăduiala făcută, căci școlarii nu uită și dacă constată că noi uităm, amenințările noastre nu-i mai astâmpără, ba chiar ajung să-i distreze !

Ce să facem cu școlarii, care n'ascultă de vorba bună ? Înainte de a recurge la pedeapsă, ar fi bine, dacă e cu putință, să lipsim elevul vinovat de răsplata la care se așteptă, de pildă la nota bună dela studiu

sau de miclele daruri (care se 'mpart în unele școale din străinătate). *Răsplata e un stimulent preferabil pedepsei, căci încurajează și înviorează pe copil, în timp ce pedeapsa îl deprimă și uneori chiar îl demoralizează.*

Dar dacă școlarul e dintre aceia care nu se așteaptă la răsplată? — Atunci suntem nevoiți să recurgem la pedeapsă: îl vom ține în picioare la colțul sălei sau îl vom opri de a se bucura de recreație sau îl vom opri după terminarea clasei, dându-i ceva de lucru. Oprea să nu fie prea îndelungată: va putea fi de un sfert de ceas până la un ceas cel mult, variind după vârsta școlarului, natura greșei sale și gradul de recidivă. Pentru ca oprirea în clasă să fie eficace, trebuie neapărat ca învățătorul să rămână și dânsul pentru a supraveghea executarea lucrului pe care l-a dat școlarului să-l facă în acest timp. Invățătorul să nu se arate plictisit nici enervat în asemenea împrejurare, ci se va așeza liniștit pe catedră, ocupându-se să scrie sau să citească.

Insfârșit, în cazul extrem când această pedeapsă nu-și atinge scopul, ne vom plânge familiei și în înțelegere cu părinții putem aplica școlarului recalitrant câteva linii la palmă. Niciodată însă nu vom aplica această pedeapsă în timpul clasei și față de ceilalți școlari. O vom anunța numai îndată ce elevul s'a făcut vinovat, apoi o vom aplica după terminarea clasei. În felul acesta clasa nu-i deranjată, învățătorul nu-i văzut într'un rol puțin simpatic și elevul vinovat e mai puțin umilit.

Obiectul pedepsei fiind ca să îndrepte pe cel vinovat, vom pedepsi în așa fel ca elevul să nu-și piardă cu desăvârșire rușinea, să nu ajungă obiectul de batjocură a camarazilor lui, ci dimpotrivă să se nască și să se întărească în el dorința de a nu mai păcătuî.

În totdeauna îi vom arăta părere de rău că suntem nevoiți a-l pedepsi, îl vom asigura că dăm uitărei greșele făcute și că sperăm că pe viitor nu le va repeta.

Învățătorul bun va recurge cât mai rar la pedeapsă, căutând pe cât posibil să prevină dezordinea prin supraveghere și prin câștigarea atenției elevilor. Un învățător energic și devotat, care e veșnic cu ochii asupra școlărilor, poate printr'o simplă privire să oprească un început de convorbire în bancă, poate ține în frâu neastâmpărarea firească a copiilor și desmorțeste pe elevii adormiți.

IV. O altă condiție pentru a obține disciplina este ca regulile pe care le dăm să fie puțin numeroase, dar bine stabilite. Învățătorul, care se lasă condus de dispoziția momentului în enunțarea sau aplicarea acestor reguli, nu va putea obține disciplina. Elevii își vor da seama numai decît că ordinele ce li se dau sunt schimbătoare, după cum „domnul” e vesel sau supărat, așa încât aceste ordine vor pierde în ochii lor autoritatea necesară.

Regulele de disciplină trebuie să fie invariabile și inflexibile; mijloacele pentru respectarea lor vor fi însă adaptate firei particulare a fiecărui elev. Nu putem proceda la fel față de un copil simțitor și față de un altul nerușinat. Cu cel dintâiu va trebui să fim blajini, să facem apel la bunele lui simțiminte; cu cel de al doilea vom fi severi, vom căuta să-i trezim simțirea lui amorțită și să-i înfrânăm apucăturile cele rele.

Disciplina elevului nu trebuie să consistă în deprinderi pasive, nu trebuie să fie întemeiată numai pe frică. Să nu uităm că disciplina e un mijloc, iar nu un scop; că avem de format oameni liberi, capabili să se conducă singuri cum se cuvine în viață. Vom respecta prin urmare demnitatea elevilor, vom res-

pectă pe cât posibil libertatea lor și nu le vom înnăbuși puterile lor naturale, ci vom căuta să le orânduim.

Idealul ar fi să nu recurgem de loc la pedeapsă și nici chiar la vreo răsplată. Elevii să învețe cu plăcere, de dragul de a cunoaște, pentru a-și satisface curiozitatea. Ei să fie disciplinați dela sine prin însuși faptul că sunt atenți în tot timpul clasei ¹⁾.

Unul din elevii lui Diesterweg a schițat următorul portret al celebrului director de școală normală în exercițiul funcțiunei: „In picioare, nemișcat în fața copiilor, îi ținea sub privirile sale; cu neputință să fie cineva neatent. Tot lucrul se făcea sub ochii săi. Întrebările se adresau tuturor; cine știa, trebuia să ridice mâna, cine rămânea nemișcat, trecea drept neatent. Dar nu trebuia să răspunzi decât atunci când erai întreat. Nici un zgomot. Totul se petrecea în cea mai mare rânduială; încetul cu încetul se desfășurau ideile dobândite, se constată faptele, spiritul dobândia o viață personală. Eră o adevărată mulțumire să asisti la lecțiile lui. Totul eră spirit și viață. Nimeni nu se simția obosit; și totuș când se isprăvia lecția, fiecare simția că lucrase și profitase ceva și Diesterweg părăsind școala, putea el însuși plecă cu sentimentul că o virtute ieșise din el.”

1) Pentru amănunte a se vedea articolul meu „Disciplina și pedeapsa școlară”, apărut în *Revista generală a învățământului*,

INSUȘIRILE EDUCATORULUI.

I. *Cariera didactică e un apostolat.* — II. *Vocațiunea, iubirea carierei și a elevilor.* — III. *Autoritatea morală; condițiunile sale.*

I. În 1798 în urma revoluției din Elveția câțiva din amicii lui Pestalozzi, ajungând la putere, îi oferiră un loc în noul guvern. Marele pedagog răspunse acestei propuneri în trei cuvinte, care au rămas nemuritoare: „*Voi să fiu învățător*”. Avea în el o chemare așa de puternică de a instrui copiii, îi erau așa de dragi copiii, încât nu vedea mai bună întrebuințare a vieții sale, nici ambiție mai vrednică de dânsul decât de a fi învățător. Pilda lui Pestalozzi să ne fie veșnic întipărită în inimă, să fim mândri de cariera pe care am îmbrățișat-o și'n acelaș timp să-i închinăm toate puterile noastre, pentru ca să fim vrednici de dânsa.

Dacă condiția socială a învățătorului e foarte modestă, judecându-se după salariul lui și după puțina stimă care din nenorocire i se dă ¹⁾ de obicei în țara noastră, în schimb nu există nici o altă carieră (exceptând preoția, care ar trebui socotită numai ca o

1) Cât de mult se stimează în streinătate, în special în Germania, cariera didactică se poate judeca după inscripția următoare săpată pe mormântul unuia din cei mai zeloși institutori de acolo: „*H. — J. Bruns. A fost un institutor*”. Orice alt cuvânt elogios eră într'adevăr de prisos.

vocațiune) nu există nici o altă carieră, care să ceară atâtea însușiri sufletești ca profesoratul, mai ales pentru învățământul primar și grădinele de copii. Învățătorul trebuie să aibă însușirile unui bun educator, în afară de cunoștințele și aptitudinile didactice necesare unei cât mai nimerite predări a învățământului.

S'a repetat de atâtea ori în țara noastră că învățătorul trebuie să fie un apostol, încât acest cuvânt sfânt s'a tocit, a pierdut din puterea înțelesului său primitiv, a ajuns chiar să fie întrebuițat cu ușurință în orice împrejurare. Cu adevărat și'n cea mai nobilă accepțiune a cuvântului învățătorul are menire de *apostol*: are sarcina de a forma noile generațiuni și pe lângă aceasta a influența prin sfatul și pilda sa pe locuitorii comunei. Învățătorul trebuie să fie, împreună cu preotul, în fiecare sat un model viu de cinste, de cumpătate, de hărnicie, într'un cuvânt: de omenie. La dânșii să vină sătenii să le ceară sfaturi în împrejurările mai grele din viață; dela dânșii să ia pildă în purtarea lor. Învățătorul și preotul să participe la toate actele mari din sat, să ia parte la toate bucuriile și durerile satului, să se facă așa de iubiți, așa de stimați, încât să nu fie botez, nuntă, nici o serbare dela care să lipsească luminătorii satului.

Profesoratul nu e numai o slujbă, e un apostolat. În orice slujbă e nevoie de conștiință și de hărnicie; învățătorului i se mai cere să aibă suflet, să aibă inimă, să se devoteze carierei sale, să se jertfească pe sine, hotărît să trăească și să moară pentru școală, pentru înălțarea neamului prin răspândirea instrucției. Iată de ce e nevoie înainte de toate ca normalistul să simtă puternic *vocațiunea*, chemarea pentru cariera de învățător. Trebuie să simtă în el acel foc sacru, care în disprețul tuturor considerațiunilor materiale îl îndeamnă să-și zică cu hotărîre: „voi să fiu învățător”.

II. Nimeni să nu-și ia sarcina de educător, dacă nu simte o aplecare firească și dacă nu posedă aptitudinile trebuincioase. Numai astfel poate să-și iubească cariera și elevii, poate găsi mulțumirea sufletească în mijlocul lor, are răbdare să-i asculte și să le explice, rezistă ispitelor vanității lumești, preferând să lucreze tăcut și temeinic la întărirea neamului său. Un învățător fără de chemare nu este numai un învățător rău, e un făcător de rele. Nu-i dat oricui să formeze suflete.

E indispensabil ca învățătorul să aibă tragere de inimă pentru sarcina lui și să-și iubească elevii. Începând dânsul prin a-i iubi, capătă cu încetul iubirea lor, capătă cheea inimii lor și din acel moment le obține atenția și ascultarea de bună voie, în mod firesc. Oricât ne-am sili să facem învățământul primar atrăgător și interesant, unele materii nerăspunzând curiozității naturale a copilului, dânsul nu le poate învăța cu plăcere decât dacă iubește pe cel care i le spune, pe învățător.

Pentru a câștiga iubirea elevilor, învățătorul se interesează de toate manifestările lor, îi ascultă și-i privește cu drag, caută să pătrundă inima și gândul lor, caută prin simpatie să simtă și să gândească ca dânsii, să se facă oareșcum copil. Pe cât e cu puțință va încerca apoi ca să se facă la rândul său accesibil simpatiei elevilor, fără ca să-și știrbească însă autoritatea. Învățătorul se va interesa și se va bucura de progresul elevilor săi, se va interesa și va fi mâhnit de greșelele și înaptitudinile lor, nu va fi de felul său bănuitor, ci mai de grabă aplecat să vadă binele, gata oricând să primească motivele de a iertă sau micșora pedeapsa și pedepsind numai cu părere de rău.

III. — Învățătorul are nevoie nu numai de iubirea elevilor săi dar și de respectul lor; pentru aceasta

trebuie să poseadă un ascendent moral asupra lor, să aibă autoritate morală. Autoritatea morală e constituită de un complex de însușiri, dintre care ne vom mărgini să menționăm pe cele mai însemnate. Unele din aceste însușiri sunt înnăscute și chiar de ordine fizică : statura, ținuta, gestul și vocea ; altele se pot dobândi prin educația de sine : superioritatea spiritului și a caracterului.

Insușirile fizice contribuiesc mult să inspire respect mai cu seamă copiilor mici. Nu vom insistă însă asupra lor, căci nu atârnă de voința omului. E destul ca învățătorul să fie sănătos, dacă nu chiar robust, să fie vioi, să aibă o bună ținută a corpului, să-și observe gesturile și tonul vocii. Insușirile fizice pot fi suplinite cu succes prin însușirile inimei și ale caracterului, prin zelul și entuziasmul pentru menirea învățătorului, prin cunoașterea firei copilului și posedarea tactului pedagogic.

Învățătorul va avea autoritate morală câștigând stima elevilor săi, făcându-i să aibă o bună părere despre știința și purtarea lui, ținând bine clasa, făcându-și regulat datoria, nelăsându-se niciodată înfuriat și nescăpând vreo vorbă sau un gest, care l-ar face ridicol sau i-ar atrage ura sau disprețul. Elevii îl vor respecta, dacă vor simți că are tărie de caracter, că nu se contrazice în ordinele și sfaturile sale, că nu șovăește în aplicarea lor, că-și păstrează în totdeauna buna dispoziție sau cel puțin calmul, că este afectuos și blajin sau serios și grav, după trebuință.

Mai e nevoie încă ca învățătorul să fie drept. Nimic nu știrbește mai mult autoritatea lui decât părtinirea. Chiar elevii cei mici simt de minune această slăbiciune a învățătorului, își fac un obiect de discuție între dânșii și acasă, săpând astfel din temelie prestigiul de care trebuie să se bucure învățătorul

lor. Dreptatea exclude nu numai ura sau pãrtinirea dar și *toanele*, care fac într'o zi pe învățător să fie prea sever, iar altă zi să fie prea indulgent, așa încât bieții elevi nu știu cum să se mai poarte.

Atât în clasă cât și 'n afară de școală în raporturile cu elevii învățătorul trebuie să se stăpânească în totdeauna și să se poarte nu numai ca un om bine crescut, dar ca unul ce are sarcina să educe sufletele virgine. Nu-i este îngăduit niciodată în nici într'o împrejurare și sub nici un motiv să adreseze unui elev cuvinte urâte, care să-l descurajeze, să-l înjosească, să-l umilească, să-l facă să ajungă obiectul de batjocură al camarazilor. E de neiertat ca un învățător să se lege de familia, de neamul, de religia sau de vreun cusur al unui școlar aplicându-i epitete, care s'ar putea transforma în poreclă în gura celorlalți școlari. Copilul trebuie să fie îndreptat iar nu disprețuit. „*Cel mai mare respect se datorește copiilor*”, căci fiecare copil e un germen, un boboc, o enigmă, un semn de întrebare, nădejdea familiei și a neamului. Nu știm ce va ieși, ce poate ieși dintr'un copil — sub cărbunele banal se poate ascunde un diamant și atârnă de noi să-l scoatem la iveală și să-l cioplim.

De altfel batjocorirea elevilor n'are efectul muștrărei. În loc să-i ațâțe la îndreptare, îi face nesimțitori, nerușinați. Ba se găsește câte unul drăcos, care imitând vorbele și gesturile furioase ale învățătorului, îi ruinează cu desăvârșire autoritatea morală.

„Ce folos poate fi să repeți mereu unui copil că e puțin inteligent, ba chiar că-i *prost*? Unii merg până acolo. Mai întâiu se întâmplă adesea că nu-i adevărat: elevii sunt ca grâul verde; nu se știe ce vor da mai târziu. Dar, chiar de ar fi adevărat, nu-i nici un folos să convingă pe copil că-i așa. Când el se va pătrunde de gândul că natura a fost zgârcită cu dânsul

și că, orice-ar face, nu va obține nici un rezultat, nu va mai face nimic. Asta voim? Dimpotrivă, profesorul să aibă întotdeauna față de elevii săi maniere afectuoase și binevoitoare; să le arate tuturor interes, chiar și mai cu seamă celor desmoșteniți; să încurajeze eforturile lor cele mai mici; să se bucure de izbânzile lor și să se întristeze de nesuccesul lor; toate vorbele și toată fizionomia sa să reflecteze sentimentele unei simpatii afectuoase și elevii îl vor iubi și-l vor ascultă cu drag.“ (Carré).

Chiar în afară de școală și față de săteni învățătorul trebuie să aibă o ținută simplă, plină de demnitate și o astfel de purtare încât nu numai să nu dea loc la nici o critică, dar să se bucure de stima tuturor. E nevoie ca părinții să aibă încredere și stimă pentru persoana căreia îi încredințează copilul lor. Acesta auzind acasă vorbindu-se de bine de d-l învățător, va avea și mai mult *respect* pentru dânsul și va fi și mai mult aplecat să-l asculte de bună voie.

Coroana însușirilor unui învățător este *devotamentul* pentru nobila lui menire. Învățătorul vrednic de chemarea sa i se consacră trup și suflet, se preocupă de școala și de elevii săi mai presus de orice; în activitatea sa de părinte sufletesc al celor mici și de îndrumător al celor mari își găsește mulțumirea sufletească cea mai adâncă, scopul însuși al vieții sale.

„Pentru ca profesorul să poată asigura dezvoltarea elevului trebuie pe de o parte să poată contribui efectiv la această dezvoltare și pe de altă parte să voiască.

„Să poată mai întâi și pentru aceasta e nevoie înainte de toate să știe ce trebuie să transmită, să aibă asupra elevului superioritatea experienței, a unei depline și senine stăpâniri a cunoștințelor ale căror elemente le va comunica.

„Asta nu-i tot: chiar ceea ce știe pe deplin, mai trebuie să învețe să predea. A predă un învățământ, a face o educație, este cu adevărat o artă care are regulile și secretele sale... Sunt necesare condițiuni de spirit, adică aptitudini și deprinderi, care îngăduesc pro-

profesorului, de pildă, dacă e vorba de învățământ, să expună cu rânduială și cu varietate în acelaș timp, să-și croiască un plan și să-l urmeze fără exces de rigoare dogmatică, să știe să aducă lumină în spiritul elevilor, să insiste asupra părților însemnate și să sacrifice sau să amâne părțile accesorii, etc. ; dacă e vorba de educație, să supravegheze cu delicatețe și să îndrepte și mai delicat lipsurile spiritului sau caracterului, să convingă și să poruncească rând pe rând, să încurajeze la timpul potrivit și în așa măsură încât să nu stârnească orgoliul, să guverneze în sfârșit după principii foarte stabile și totuși cu nuanțe foarte fine acest mic popor, cu atât mai greu de condus cu cât e mai gingaș și mai neputincios a se conduce singur. Sunt necesare și condițiuni de caracter, a căror lipsă ar zădărnici opera (educatorului) ; egalitate de umor, răbdare, o ținută, care nu-i cu totul aceea din viața obicinuită, un fel de amestec de gravitate și de voioșie în ton, care cucerește îndată pe copii, niciodată ironie, niciodată contraziceri și paradoxe, nimic care să facă să strălucească profesorul în paguba elevului, multă indulgență și nici o urmă de slăbiciune, nici o nervozitate, nici o bruschetă, o hotărâre neînfrântă și o blândețe părintească, un mare fond de simplitate, în sfârșit o silință oareșicum constantă și care trebuie să ajungă cu timpul nesimțită pentru a se apropia de firea copilului, a împărtăși întru câțva viața lui, a-l înțelege, a-l suferi, a-l iubi.

„Acest din urmă cuvânt ne face să trecem la a doua ordine de condițiuni : trebuie ca profesorul să *voiască* să lucreze la dezvoltarea copilului. Aceasta depinde mai mult de voință decât de știință. Dacă ține într'adevăr să îmbogățească patrimoniul tânărului suflet, care îi este încredințat, va isbuti cu siguranță, chiar cu niște cunoștinți mărginite. Dacă-i sunt dragi elevii, va deslegă, ca să zicem așa, prin intuiție o mulțime din problemele practice din care se compune arta sa ; căci educația este o artă, care purcede mai mult din experiență decât din formule. El va ține dreapta măsură între autoritate și libertate, va respecta inițiativa copilului fără a-i cere prea mult, fără a o părăsi în voia ei ; va dobândi un ascendent cu atât mai mare cu cât se va preocupa mai puțin de dânsul și mai mult de elev, se va perfecționa pentru a-și perfecționa elevul.” (Buisson).

EDUCAȚIA DE SINE.

I. Necesitatea educației de sine pentru învățător. — II. Posibilitatea autoeducației. — III. Mijloacele ei generale.

I. Se zice că un tată foarte conștiincios, așteptând nașterea primului său copil, s'a pus să cerceteze scrierile despre educație, dar negăsind, după cum se așteptă, regulile hotărâte pentru a-și îndeplini sarcina de educator, se puse pe gânduri și 'n cele din urmă scrise pe caietul, pe care-l pregătise să-și ia note, două cuvinte numai: „Să ajung mai bun”. Acest părinte a priceput mai bine decât unii pedagogi că *însușirea personală a educatorului face mai mult decât cunoașterea celor mai bune și mai frumoase precepte de educație.*

La fel trebuie să cugete normalistul, înainte de a începe sarcina de învățător. Va prețui desigur cunoștințele pedagogice și 'n special pe cele didactice, dar va căuta să le verifice, să le completeze, să le însuflețească prin propria sa experiență; se va sili mai ales să dobândească însușirile unui bun educator și a unui bun învățător: pentru aceasta va căuta să se instruească și să se educe pe sine însuș, ca să ajungă „cât mai bun”.

Un mare pedagog german (Salzmann) după douăzeci de ani de experiență a rezumat toată știința și arta educației în două cuvinte: „*Formează-te pe tine însuși*”. Ori cât de numeroase și de exacte cunoștinți

pedagogice ar avea un educator, mai trebuie să aibă aptitudinile potrivite pentru a le pune în practică și mai ales trebuie să fie el însuși un om așa cum voește să scoată din copilul său. Părinții se plâng adesea că copiii sunt răi, că sunt greu de crescut; să binevoiască să observe și să mediteze și vor găsi adesea că ei înșiși sunt vinovați de purtarea copilului. În tot cazul, scrutând în purtarea noastră cauza pentru care suntem nemulțumiți de copil, vom descoperi mijlocul de a exercita o influență mai prielnică asupra lui. *Trebuie să fim noi înșine oameni, pentru a crește oameni.*

II. — Putem însă să ne facem noi singuri educația?

Ne închipuim ușor cum un om matur poate face educația copilului sau cum un om priceput poate face educația altuia mai puțin priceput. Dar cum să se îndrepte cineva singur? Foarte bine, și anume întrebuintând același mijloc ca și când ar fi să îndrepte pe un altul.

Va observa urmările faptelor sale și le va judeca astfel dacă au fost bune sau rele. Apoi își va aminti motivele, care l-au îndemnat la acele fapte și astfel va descoperi lipsurile și calitățile lui sufletești. Odată ajuns să-și cunoască propria sa natură, va căuta să dobândească calitățile ce-i lipsesc și să scape de cusurul pe care-l are.

Pentru a ne cunoaște cât mai bine pe noi înși-ne, trebuie să ne examinăm adesea faptele și gândurile noastre. Practica examenului de conștiință e recomandată de toți moraliștii antici și creștini. Seneca o descrie frumos: „Trebuie să chemăm în fiecare zi sufletul nostru să-și dea socoteală. Așa făcea Sextius; cum sfârșiă ziua se întrebă: de ce cusur m'am vindecat astăzi? Ce patimă am combătut? Intru cât am devenit mai bun?” În timpul acțiunii omul nu-și

dă bine seama de ceea ce face. Dar când se reculege și cercetează fapta ca și cum ar fi făcută de un străin, atunci poate observa greșala și luă măsuri de îndreptare. Rezultatul examenului de conștiință va fi că cu timpul ne va lumina asupra defectelor noastre și ne va îndemna să le îndreptăm.

III. — Calitățile și defectele sunt deprinderi. Și deprinderile se formează prin acțiune. Va trebui dar să nu pierdem nici o ocazie de a face acțiunile prin care dobândim calități și a ne abține dela acțiunile, care dau naștere defectelor.

Însă pentru a face sau a evita o acțiune nu-i de ajuns să voim, mai trebuie să *știm să voim*. O simplă efortare de voință e adesea neputincioasă să determine sau să oprească o acțiune. E nevoie de o întreagă strategie pentru a reuși.

Să luăm un exemplu din viața zilnică. Cineva suferă de insomnie. În zadar are voința să adoarmă; în zadar își zice: „voiesc, voiesc neapărat să adorm”. Această încordare a voinței îi împrăștie și mai mult somnul. Dacă însă un doctor de încredere îi zice: „culcați-vă liniștit, nu vă mai preocupați de nimic și somnul are să vie dela sine” — se poate foarte bine că această încredere inspirată, cu sau fără ajutorul unui medicament, să realizeze somnul.

Alt exemplu tot așa de familiar. Adesea se întâmplă că nu ne vine în minte un cuvânt de care avem nevoie. În zadar răscolim memoria, ne încapățânăm să-l căutăm. Văzând că cu toate eforturile noastre nu izbutim, ne zicem atunci: „lasă, că-mi voi aduce aminte mai pe urmă”. Și într’adevăr, curând după aceea, când am trecut la alte considerațiuni, cuvântul căutat ne vine deodată în minte. Ceea ce n’a putut îndeplini voința cea mai energică, a operat jocul automatic al asociațiunii de idei.

În ambele cazuri s'a întrebuițat, în locul voinței militante, puterea sugestiei. În cazul întâiu sugestiunea a venit dela o persoană străină, în cazul din urmă sugestiunea a fost făcută de însăși persoana care avea nevoie.

Din faptul că conduita noastră poate fi influențată de sugestiunea altora, scoatem principiul de a ne feri de sugestiunile rele și a căută din contră persoanele și împrejurările, cari pot da loc la bune sugestiuni. Tot astfel din faptul autosugestiunii scoatem principiul de a combate relele sugestiuni pe care ni le facem sînguri neintenționat și a ne sugera, din contră, actele pe care e bine să le săvârșim.

Să facem acum aplicarea acestor principii. Din ziua în care am hotărît să începem educația prin noi înșine, trebuie să practicăm regulat două autosugestiuni: una seara înainte de culcare și alta dimineața în timpul toaletei. Ne examinăm în fiecare seară faptele zilei și întâmplările la care am luat parte. Ne dăm astfel seama de ce-am greșit și ce-am făcut bine. Hotărâm apoi un plan de activitate cât mai detaliat pentru a doua zi. Ne sugerăm că vom îndeplini cu strictețe fiecare din actele hotărîte, adică stabilim ordinea de realizare a acestor acte și afirmăm pentru fiecare act în parte că-l vom face neapărat la timpul lui. Repetăm în gând sau cu glas tare aceste afirmări până când ne convingem că le vom îndeplini.

A doua zi dimineață, îndată ce ne-am deșteptat, părăsim patul. Obiceiul contrar e absolut condamnat, căci reveria de dimineață trândăvește omul și-l predispune chiar la vițuri. Ne facem dar în grabă toaleta și în acest timp, înloc de a lăsa câmp liber imaginației, ne gândim la planul de activitate pe care l'am ho-

tărit de cu seară. Apoi fără a discuta câtuși de puțin acest plan, începem a-l îndeplini în ordinea stabilită.

Fiindcă nu putem prevedea toate împrejurările prin care vom trece ziua următoare, trebuie să ne deprindem a ne disciplina, a ne stăpâni pe noi înșine astfel ca să fim gata la orice moment să ne purtăm cum e mai bine.

Astfel, trebuie să ne deprindem a prețui în totdeauna timpul. Mulți oameni se plâng că viața e scurtă și acuză natura că a fost prea sgârbită dându-ne așa de puțin timp de trăit. Adevărul e însă că dispunem de timp suficient, dar îl risipim. Viața e destul de lungă pentru a săvârși faptele cele mai mari, dacă am profita de fiecare zi.

A face fiecare lucru la timpul său și a-l face în mod definitiv, pentru a nu reveni asupra lui : iată un mijloc sigur de a-și economisi timpul și energia.

O altă deprindere de mare însemnătate în viață e de a ne examina faptele și vorbele, înainte de a le da ființă. Mai bine să întârziem de a face o faptă bună sau de a spune o vorbă înțeleaptă, decât să ne grăbim cu o faptă rea sau cu o vorbă ușuratecă. De altfel întârzierea produsă de reflecțiune, n'are loc decât la început. Cu timpul deprinderea reflecțiunii intră în firea noastră și ajungem să ne hotărîm și să vorbim la timp și bine.

Altă deprindere tot așa de însemnată e de a observa faptele și vorbele celorlalți oameni, cu care venim în atingere. Avem nevoie să scoatem lecții și din purtarea celorlalți oameni. Înțeleptul nu așteaptă să greșască pentru ca să se îndrepte, ci profită de greșala altora.

Trebuie să ne deprindem dar cu atenția, ordinea și exactitatea ; să observăm purtarea altora și a noastră ; să ne stăpânim pe noi înșine.

Această disciplină de sine e cu putință grație legăturii dintre spirit și corp și a puterii pe care o avem asupra mușchilor noștri voluntari. Ființa noastră morală se manifestă pe trei căi : prin atitudine (ținuta corpului, gesturi, fizionomie), prin vorbire și prin acțiune. Aceste trei căi pot fi deci întrebuițate pentru a influența felul nostru de a gândi, a simți și a voi. Cine e, de exemplu, prea impresionabil, să se deprindă a lua o atitudine calmă, a tempera mișcările. Fricosul să-și ție corpul drept, să vorbească tare și să privească în față. Visătorul, leneșul, să-și facă un plan amănunțit de activitate, pe care să-l observe ceas cu ceas. Melancolicul să evite singurătatea, să ia parte la spectacole vesele, să aibă o activitate care să-i procure plăcere. Suntem vreodată triști?—N'avem decât să îngânăm, fie chiar în silă, un cântec vesel și fără să observăm, tristețea va dispărea.

Generalizând aceste observații voi zice : nu trebuie să dăm nici o atenție senzațiunilor, ideilor, sentimentelor și pasiunilor dăunătoare. Față de aceste elemente ne vom purta ca și cum n'ar exista.

Din contră, vom da atenție ideilor și sentimentelor favorabile perfecționării noastre. Ne vom închipui că suntem așa precum voim să fim : sănătoși, plini de viață, activi și metodici. Cu cât această reprezentare va fi mai concretă, cu atât ne va influența mai mult.

Regula supremă e dar *să ne purtăm astfel ca și cum am fi în realitate așa precum dorim să fim.*

Tânărul, care se însufletește de un ideal în viață, care își formează un plan de cultură proprie și veghează neîntrerupt la realizarea lui, acordând fiecărui moment importanța pe care o are ; tânărul care își formează asemenea deprinderi energice, poate

fi sigur de un viitor frumos. O viață sublimă e un ideal al tinereții realizat de omul matur.

Oricât de mare ar fi fatalitatea eredității și a împrejurărilor, omul se poate cuceri pe sine și ajunge să fie stăpânul destinului său. Noi hotărîm de soarta noastră: s'o facem cât mai bună! ¹⁾

Formându-se pe sine, învățătorul va ajunge în stare să formeze la rîndul său oameni vrednici, oameni de omenie și buni Români.

1) Pentru amănunte a se vedea cursul meu despre „Educația prin sine însuș”, apărut și în ediție populară în „Biblioteca pentru toți”.

CUPRINSUL

INTRODUCERE.

Pagina

Ce este educația?	5
Ereditatea, mediul și educația	14
Impărțirea educației	25
Obiectul pedagogiei	32

PRINCIPII FUNDAMENTALE.

Principiul naturei	38
Principiul acțiunii	45
Utilizarea exemplului	52
Disciplină în libertate	59

EDUCAȚIA FIZICĂ.

Educația fizică	66
-----------------------	----

EDUCAȚIA INTELECTUALĂ.

Introducere	88
Educația simțurilor	97
Educația atenției	108
Educația memoriei	119
Educația imaginației	134
Facultățile reflecției	143

EDUCAȚIA MORALĂ.

Introducere	158
Sentimentele egoiste și altruiste	173
Sentimentele superioare	186

	<u>Pagina</u>
Educația voinței	202
Pedepse și recompense	212
Formarea deprinderilor	229
Disciplina școlară	244

ÎNCHEIERE.

Insușirile educatorului	252
Educația de sine	259

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ "CAROL I"
BUCUREȘTI

UNIVERSITATEA
"CAROL I"
BUCUREȘTI

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987